

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRKİYE-AB
İLİŞKİLERİNE VE MÜZAKERELERİNE (1997-2017) YÖNELİK
POLİTİK YAKLAŞIMININ İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALPER TOPALGÖKÇELİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. CELALETTİN SENCER İMER

Ankara, 2020

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRKİYE-AB
İLİŞKİLERİNE VE MÜZAKERELERİNE (1997-2017) YÖNELİK
POLİTİK YAKLAŞIMININ İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALPER TOPALGÖKÇELİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. CELALETTİN SENCER İMER

ANKARA, 2020

KABUL VE ONAY

Alper TOPALGÖKÇELİ tarafından hazırlanan "Milliyetçi Hareket Partisi'nin Türkiye AB İlişkilerine ve Müzakerelerine (1997 – 2017) Yönelik Politik Yaklaşımının İncelenmesi" başlıklı bu çalışma, 13.01.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hatice Yelda ONGUN -Başkan

Prof. Dr. Celalettin Sencer İMER- Danışman

Prof. Dr. Cem KARADELİ- Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Alper TOPALGÖKÇELİ

13/01/2020

ADAMA

Bu yüksek lisans tezi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'e ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin koruyucusu Devlet BAHÇELİ'ye adanmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Genel Müdürlüğünün aziz şehitlerine, Turan İlteber YALÇIN ve Fırat Yılmaz ÇAKIROĞLU'nun aziz hatıralarına armağan edilmiştir.

TEŞEKKÜR

Öncelikle hayatımın her anında ve tezimin yazım sürecinde bana desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme teşekkür ediyorum. Tez çalışmam sürecinde katkısını ve desteğini esirgemeyen, bilgisiyle beni doğru yönlendiren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Sencer İMER'e, tez jürimde bulunan ve yüksek lisans eğitimimde derslerini aldığım ve desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Yelda ONGUN ve Prof. Dr. Cem KARADELİ'ye teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam esnasında desteklerini ve katkılarını esirgemeyen Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Yardımcısı, İstanbul Milletvekili Prof. Dr. E. Semih YALÇIN'a, Milliyetçi Hareket Partisi İstanbul Milletvekili Mehmet Bülent KARATAŞ'a, Milliyetçi Hareket Partisi Gaziantep Milletvekili Sermet ATAY'a, Milliyetçi Hareket Partisi Merkez Yönetim Kurulu üyesi Necmi YILDIRIM'a, Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Başdanışmanları Prof. Dr. Ruhi ERSOY ve Dr. Ali GÜLER'e, Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Abdullah Cüneyt KÜSMEZ'e, Milliyetçi Hareket Partisi Kütüphane ve Yayın Müdürü İbrahim ÖZBAY'a, TBMM Milletvekili Danışmanları Ömer Alp KARAOĞLU ve Hasan Hüseyin ŞAHİN'e ve her biri birbirinden değerli olan arkadaşlarım; Arda KARAÇOBAN, Fatih Güntay HİMOĞLU, Gökalp SAYLAM, Haluk ATEŞ ve Yılmaz İLERİ'ye teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Ayrıca tez çalışmam sürecinde vefat eden kıymetli hocamız Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ MUĞİSUDDİN'e teşekkürlerimi sunar, mekânının cennet olmasını temenni ederim.

Alper TOPALGÖKÇELİ

13/01/2020

ÖZET

TOPALGÖKÇELİ, Alper. Milliyetçi Hareket Partisi'nin 1997-2017 Yılları Arası Türkiye-AB İlişkilerine ve Müzakerelerine Yönelik Politik Yaklaşımının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa Devletleri, geçmişte yaşadıkları ekonomik ve siyasal sorunları tekrar yaşamamak adına çeşitli kurum ve kuruluşlar oluşturmuşlardır.1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı'nın (AKÇT) kuruluşu ile başlayan süreç 1957 Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adını almış, günümüzde Avrupa Birliği(AB) olarak adlandırılmaktadır.

Yeni oluşan dünya düzeninde batı ekseninde yer almak isteyen Türkiye, 1959 yılında, o tarihte ki adıyla AET'na üyelik için ilk müracaatını yapmıştır. Günümüze dek çeşitli anlaşma ve müzakerelerle geçen sürede Türkiye'nin birliğe üyeliği gerçekleşmemiştir.

Kurumsal kimliğini 1969 yılında oluşturan, Türk Milliyetçiliği fikir temelinde bir siyaset benimseyen Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), gerek iktidar gerekse muhalefet olduğu dönemlerde Türkiye- AB ilişkilerine dair politikalar üretmiştir. Türk Devletinin milletiyle beraber bekası, refahı, güvenliği ve bağımsızlığı ilkesine dayanan **“Onurlu Üyelik”** prensibi MHP'nin Türkiye –AB ilişkilerine bakışının temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamda, Türkiye- AB ilişkilerinin tarihsel süreci anlatılacak, MHP'nin kuruluşundan itibaren tarihsel gelişiminden bahsedilerek, MHP'nin Türkiye-AB ilişkilerine ve müzakerelerine yönelik politik yaklaşımı değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, AB, MHP, Onurlu Üyelik

ABSTRACT

TOPALGÖKÇELİ, Alper. The analysis of the Nationalist Movement Party's political approach to Turkey-EU relations and membership negotiations between 1997-2017, Thesis, Ankara, 2020.

After World War Two, European states established various institutions and organizations in order not to relive the economic and political problems they had experienced in the past. The process has started with the establishment of the European Coal and steel Organization in 1951 and was named after the European Economic Community (EEC) by Treaty of Rome in 1957, which later was renamed to European Union (EU).

Turkey, a country that aimed to participate in the western axis in New World Order, submitted its first application for associated membership in the EEC in 1959. Although various agreements and negotiations have been taken place since then, Turkey's membership in the union has not been realized.

In 1969, The Nationalist Movement Party (MHP) established its institutional identity, adopted the idea of Turkish nationalism and has produced policies on Turkey-EU relations during the periods of power and opposition. The principle of “*honorable membership*” that based on the principle of the survival, welfare, security, and independence of the Turkish state with its nation, is the basis of MHP's view of Turkey–EU relations.

The purpose of this thesis is to explain the historical process of Turkey-EU relations, to discuss the history of MHP development since its establishment, and to evaluate the political approach of the MHP towards Turkey-EU relations and negotiations.

Key Words: Turkey, European Union, Honorable Membership, Politics

İÇİNDEKİLER TABLOSU

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ADAMA	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER TABLOSU	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GENEL GELİŞİMİ (1959-2017)

1.1. 1959-1987 ARASI TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	4
1.1.1. Avrupa Ekonomik Topluluğuna Ortaklık İçin İlk Başvuru	4
1.1.2. Ankara Anlaşması	6
1.1.3. Katma Protokol	7
1.1.4. 1980 Askeri İhtilali ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	8
1.2. 1987-1999 ARASI TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	10
1.2.1. Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik İçin İlk Başvuru.....	10
1.2.2. Kopenhag Kriterleri	12
1.2.3. Gümrük Birliği.....	12
1.2.4. Lüksemburg Zirvesi	14

1.3. 1999-2005 YILLARI ARASI TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	15
1.3.1. Helsinki Zirvesi ve Adaylık Süreci.....	15
1.3.2. Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program.....	18
1.3.2.1. Katılım Ortaklığı Belgesi.....	19
1.3.2.2. Ulusal Program	21
1.3.3. Tam Üyelik Müzakerelerine Giden Süreç	22
1.4. 2005-2017 YILLARI ARASI TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	24
1.4.1. Müzakere Çerçeve Belgesi ve İçeriği	24
1.4.2. Müzakerelerinin Başlaması.....	26
1.4.2.1. Tarama Süreci	26
1.4.2.2. Müzakerelere Geçiş	26

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

2.1. ALPARSLAN TÜRKES'İN CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİNDE SİYASETE GİRİŞİ (1965)	36
2.2. CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİNDEN MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİNE (1969-1981).....	40
2.3. 12 EYLÜL DARBESİ VE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİNİN KAPATILMASI (1980-1983).....	51
2.4. MUHAFAZAKÂR PARTİ DÖNEMİ (1983-1985).....	56
2.5. MİLLİYETÇİ ÇALIŞMA PARTİSİ DÖNEMİ (1985-1993).....	58
2.6. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİNİN İKİNCİ DOĞUŞU (1993) ...	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1997-2017 YILLARI ARASI MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

3.1. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN AVRUPA BİRLİĞİNE BAKIŞI	97
3.1.1. Seçim Beyannamelerinde Avrupa Birliği	97
3.1.1.1. 1999 Seçim Beyannamesi	97
3.1.1.2. 2002 Seçim Beyannamesi	98
3.1.1.3. 2007 Seçim Beyannamesi	98
3.1.1.4. 2011 Seçim Beyannamesi	99
3.1.1.5. 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Seçim Beyannameleri	99
3.1.2. Parti Programlarında Avrupa Birliği.....	100
3.1.2.1. 2000 Yılı Parti Programı.....	100
3.1.2.2. 2009 Yılı Parti Programı.....	101
3.2. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN 1997-2017 YILLARI ARASI TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE VE MÜZAKERELERİNE POLİTİK YAKLAŞIMI.....	101
3.2.1. Siyasi.....	102
3.2.1.1. İdam Cezası.....	102
3.2.1.2. Anadilde Eğitim ve Anadilde Yayın Hakkı	105
3.2.1.3. Azınlık Hakları-Bölücülük.....	106
3.2.1.4. Ruhban Okulu ve Patrikhane Sorunu.....	107
3.2.1.5. Su Kaynakları.....	108
3.2.1.6. Boğazlar	109
3.2.1.7. Ermenistan'la Olan Sorunlar.....	109
3.2.1.8. Yunanistan'la Olan Sorunlar.....	110

3.2.1.9. Kıbrıs Meselesi	111
3.2.2.Ekonomik.....	113
3.2.2.1. Türkiye'nin Üyesi Olduğu Uluslararası Örgütler	113
3.2.2.2. Gümrük Birliği'nin Genişletilmesi	114
3.2.2.3. Türkiye'nin Tarım Politikası.....	114
3.2.2.4. Serbest Dolaşım Hakkı	115
3.2.2.5. Türkiye'nin Türk Dünyasıyla İlişkileri.....	116
SONUÇ.....	117
Kaynakça	122

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği / EU
ABD	Amerika Birleşik Devletleri / USA
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu / ECC
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu / ECSC
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AT	Avrupa Topluluğu / EC
ATP	Aydınlık Türkiye Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
BM	Birleşmiş Milletler / UN
CGP	Cumhuriyeti Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DHKP-C	Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi

ETA	Bask Yurdu ve Özgürlük
EURATOM	Avrupa Atomik Enerjisi Topluluğu / EAEC
FETÖ	Fethullahçı Terör Örgütü
FP	Fazilet Partisi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GB	Gümrük Birliği / CU
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GKSO	Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
IDP	İslahatçı Demokrasi Partisi
IMF	Uluslararası Para Fonu
IRA	İrlanda Cumhuriyet Ordusu
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi / APD
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK	Milli Güvenli Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MP	Muhafazakâr Parti
MSP	Milli Selamet Partisi
MYK	Merkez Yönetim Kurulu
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OHAL	Olağanüstü Hal
PDY	Paralel Devlet Yapılanması
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
POL-DER	Polisler Derneği
RP	Refah Partisi
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinin tarihsel gelişimi aktarılacak, Milliyetçi Hareket Partisinin (MHP) kuruluşundan günümüze tarihinden bahsedilerek, MHP'nin Türkiye AB ilişkilerine ve müzakerelerine yönelik politikaları 1997-2017 yılları özelinde incelenecektir.

20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşından çok büyük ekonomik ve sosyal yıkımla çıkan Avrupa devletleri, aralarında yaşanan sorunları tekrar yaşamamak için birtakım arayışlar içine girmişlerdi. Bu arayışlar sonucunda ekonomik, sosyal ve siyasi alanda çeşitli mekanizmalar oluşturdular. Bu çerçevede 1951 yılında AB'nin temelini oluşturacak olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Bu oluşum zaman içinde çeşitli değişimlere uğrayarak Avrupa Birliği ismiyle ekonomik ve siyasi bir birlik halini almıştır.

İkinci dünya savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünya düzeninde kendine yer arayan Türkiye Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tehdidini de göz önüne alarak batı bloğu içinde yer bulma çabasına girmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Türkiye Cumhuriyeti 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna girmek için başvurmuştur. 1959 yılından itibaren Türkiye-AB ilişkilerinde çeşitli anlaşma ve protokoller yapılmış olsa da, Türkiye'nin tam üyelik süreci neticelendirilememiştir.

Günümüzde Türkiye her ne kadar AB'ye girmeye çalışsa da, AB içerisinde çeşitli ekonomik ve siyasi sorunlar baş göstermektedir. Birleşik Krallığın AB'den ayrılma sürecini referanduma götürmesi, Fransa'nın Birleşik Krallık gibi bir referandumu gündeme getirebileceğini ifade etmesi, Almanya'nın ekonomisi güçlü olmayan birlik ülkelerini kendi ekonomisine zarar vermekle suçlaması, siyasi birliğini tamamlayamamış AB'nin ekonomik birliğini de zayıflatmaktadır.

Türkiye'de AB müzakere süreci hükümetler aracılığıyla yürütülse de, bu süreçle alakalı çeşitli kuruluşların ve siyasi partilerin de politikaları bulunmaktadır. Türk siyasi hayatının önemli bir partisi ve yarım asırlık tarihi olan MHP'de,

Türkiye'nin AB üyelik sürecinde iktidar ve muhalefet olduğu dönemlerde çeşitli politikalar üretmiştir.

1969 yılında yapılan kongreyle Milliyetçi Hareket Partisi(MHP) adını alan ve Türk milliyetçiliği fikri temelinde duruş sergileyen siyasi hareket 1980 askeri darbesi sonucu kapatılmış ancak fikri olarak varlığını sürdürmüştür. 1983-1985 yılları arası Muhafazakâr Parti,1985-1993 yılları arası Milliyetçi Çalışma Partisi olarak varlığını sürdürmüştür, 1993 yılında yapılan kongre neticesinde tekrar MHP adını alarak siyasi çalışmalarına devam etmektedir.

Partinin fikri önderi ve genel başkanı Alparslan Türkeş'in 1997 yılında vefatı sonrası genel başkanlığa seçilen Devlet Bahçeli görevine halen devam etmektedir. Devlet Bahçeli'nin genel başkanlığa gelmesinden sonra MHP 1999-2002 yılları arası 57. Koalisyon hükümetinde Demokratik Sol Parti(DSP) ve Anavatan Partisi (ANAP) ile birlikte koalisyon ortağı olarak yer almıştır.

1995 yılında imzalan Gümrük Birliği anlaşması sonrasına denk gelen bu dönemde, AB ile ilişkilerde yoğun olarak devam etmiş, AB'nin Türkiye'den siyasi ve ekonomik olarak çeşitli talepleri olmuştur. Bu süreçte AB Türkiye'den, Kopenhag ve Maastricht kriterleri gibi çeşitli kriterlere uyum için yasal düzenlemeler yapmasını talep etmiştir. Ancak bu kriterlerden idam cezası düzenlemesi ve düşünce özgürlüğüyle ilgili maddelere MHP karşı çıkmasına rağmen muhalefet partilerinin desteğiyle bu maddeler Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'de kabul edilmiştir. MHP başlangıçtan beri sürdürdüğü ve Türk Devleti'nin bekası için olmazsa olmazı **“Onurlu Üyelik”** esaslı duruşunu yinelemiştir.

Çalışmanın Konusu:

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye AB ilişkilerinin başlangıcından bugüne gelişimi ele alınarak, yapılan anlaşmalar, müzakereler ve iş birlikleri incelenecek günümüze kadar olan ilişkiler değerlendirilecektir.

İkinci bölümde MHP'nin kuruluşundan günümüze tarihsel süreci, diğer siyasi partilerle olan ilişkileri, aynı dönemde Türk siyasi hayatında yaşanan önemli gelişmeler ve MHP'nin bu gelişmelere verdiği reaksiyonlar incelenecektir.

Çalışmanın son bölümünde, MHP'nin 1997-2017 yılları arası açıklamış olduğu parti programları ve seçim beyannamelerinde AB'ye olan bakışı, AB'nin müzakere süreçlerinde Türkiye'den gerçekleştirmesini istediği taleplere karşı tutumu incelenecektir.

Çalışmanın Amacı:

Türkiye'de milliyetçi söylem ve politikalarıyla bilinen bir siyasi partinin ulusal ve uluslararası olaylara bakışının AB-Türkiye ilişkileri özelinde incelenerek, bu politika ve eylemlerin bu sürece olan etkilerinin değerlendirilmesidir.

Çalışmanın Yöntemi:

Çalışma esnasında, konuya ilişkin literatür taraması yapılarak, kitap, dergi, makale, yayınlanmış akademik tezler, raporlar, gazete haberleri, konuyla ilgili açıklamalar derlenmiş, röportajlar yapılmış ve kaynakları gösterilmiştir. İnternet bilgileri, kurum, kuruluş ve akademik internet sitelerinden alınmış ve kaynakları belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GENEL GELİŞİMİ (1959-2017)

1.1. 1959-1987 ARASI TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1 Ocak 1958’de yürürlüğe giren Roma Antlaşmalarından yaklaşık bir buçuk yıl sonra Yunanistan, Yunanistan’dan bir ay sonrada Türkiye AET’ye üye olmak için başvuruda bulunmuştur.

1.1.1. Avrupa Ekonomik Topluluğuna Ortaklık İçin İlk Başvuru

14 Mayıs 1950’de Türkiye tarihinde ilk serbest seçimler gerçekleşmişti. Yapılan seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti, toplumsal aktörlerin istek ve beklentilerine uygun olarak ekonomiyi liberalleştirme hamleleri başlatmıştır. Bu çerçevede Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisini esas alan Batı sistemiyle ilişkileri daha da derinleşmeye başlamıştır. Bunda Sovyetler Birliği’yle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gerginlikler kadar özellikle yükselen güç Amerika Birleşik Devletlerinden (ABD) gelen ekonomik ve askeri yardımlar da önemli bir rol oynamıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından SSCB’ye karşı ABD liderliğinde kurulan askeri ittifak örgütü olan North Atlantic Treaty Organization’a (NATO) 1952’de Yunanistan’la birlikte üye olmuştur. Öte yandan, ekonomisini toparlama arayışlarına başlayan Batı Avrupa’da da önce Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (1951) sonrada Avrupa Ekonomik Topluluğu (1957) kurulmuştur. Türkiye, başlangıçta biraz mesafeli dursa da Avrupa’daki başlıca serbest piyasa ekonomilerinin bütünleşme hedefiyle başlattığı bu projeleri yakından takip etmeye başlamıştır (Denk D. , 2016, s. 32).

Avrupa Topluluklarını tesis eden Roma Antlaşmasınının 1 Ocak 1958’de yürürlüğe girmesinden bir buçuk yıl gibi kısa bir süre sonra, Türkiye, Topluluğa tam üyelik hedefini öngören ve ilk aşamada bir ortaklık tesisini hedefleyen müracaatta bulunmuştur. Böylece, Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun kurucuları dışında, ancak bugün tam üye olan bir kısım ülkelerden çok daha önce İkinci Dünya Savaşı

sonrası Avrupa'daki siyasi ve iktisadi bütünleşme hareketinin içinde yer almayı öngörmüştür (Aşula, 1987, s. 43).

Topluluk Konseyi, Türkiye'nin isteğini inceledikten sonra, 11 Eylül 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonuna Türkiye ile görüşmeleri yürütmesi için yetki verilmesini kararlaştırmıştır. Bu suretle başlayan görüşmeler dört yıl sürmüştür. Dört yıl süren bu görüşmeler sırasında, topluluk ile Türkiye arasında on müzakere cereyan etmiştir. Teknik ayrıntılara girmeksizin, ortaklığın amacı ve biçimi konusunda baş gösteren görüş ayrılıklarını ortaya koymak bakımından bu görüşmeleri üç evreye ayırabiliriz.

Birinci evre ilk üç görüşmeyi kapsar ve 28 Eylül 1959'dan 21 Ekim 1960'a kadar sürmüştür. Bu evrede taraflar, ortaklığın amacının giderek bir gümrük birliğini gerçekleştirmek olmasını gerektiği konusunda anlaşmaya varmışlardır.

İkinci evre 10 ile 22 Nisan 1961 günleri arasında yapılan görüşmeleri kapsamaktadır. Bu evre görüşmelerin seyrinde bir dönüm noktası sayılabilir. Gerçekten de, topluluk tamamen farklı bir tutum içindeydi. Ortaklığın mümkün olan tek şeklinin gümrük birliği olmadığını ve asıl önemli noktanın gelecekteki ortağın ekonomik koşullarına en uygun formülü bulmak olduğunu savunmuşlardı.

Üçüncü ve son evre son beş görüşmeyi kapsamaktadır. Bunlar 18 Haziran 1962'de başlamış ve 25 Haziran 1963'te anlaşmanın parafe edilmesiyle son bulmuştur. Bu evrenin belirgin özelliği, üye devletlerin anlaşma metnine, geleceğe yönelik olmak üzere de olsa bir gümrük birliği fikrinin sokulmasını kabul etmiş olmalarıdır (Avrupa Topluluğu Yayınları, s. 17-18).

Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen Askeri darbeden dolayı, Türkiye ilk ortaklık başvuru sürecinde tam olarak istediğini alamamıştır. Çünkü Topluluk devletleri Türkiye'de yönetimi devralan askeri yönetimi muhatap almak istememişlerdir.

1.1.2. Ankara Anlaşması

16 Eylül 1961'de Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan, 17 Eylül 1961'de de Başbakan Adnan Menderes'in idamları Avrupa'yı çok rahatsız etmiştir (Çakmak, 2016, s. 124).

Bu gelişmeler, Yunanistan'la tam üyelik perspektifini de içerecek şekilde imzalanmış Ortaklık Anlaşması'nın bir benzerinin, Türkiye ile de imzalanmasına karşı çıkanların elini kuvvetlendirmiştir. Zaten Yediler'in¹ parçası olan İrlanda ve İngiltere'nin 1961'de AET'ye başvuru kararı alması da AET'nin ilgisini o yöne çevirmiştir (Denk E. , 2016, s. 38).

Özellikle Fransa Cumhurbaşkanı General Charles De Gaulle, Türkiye ile ilişkilerin kesilmesini istemiştir ve iki tarafın arasındaki görüşmeler De Gaulle'ün isteği üzerine Haziran 1962'e kadar kesilmiştir. Gerek Türkiye'nin ısrarı gerekse diğer Avrupalı ülkelerin özellikle de Almanya'nı isteği üzerine Türkiye'nin jeopolitik öneminden dolayı De Gaulle Türkiye'ye karşı vetosunu kaldırmıştır (Çakmak, 2016, s. 124).

1961 seçimlerinden sonra iktidara gelen İsmet İnönü Başbakanlığında kurulan koalisyon hükümeti ve aynı dönem Almanya ve Hollanda'nın baskısıyla Fransa'nın çekincesini kaldırmasının ardından ilişkiler, tekrardan bir dizi görüşmelerle başlamıştır (Çakmak, 2016, s. 124).

Görüşmeler sonrasında imza yeri nedeniyle Ankara Anlaşması olarak da anılan Ortaklık Anlaşması 12 Eylül 1963'te imzalandı. Türkiye'nin tam üyelik hedefini kayda geçirme talebi tam olarak gerçekleşmese de AET'yi kuran Roma Antlaşması'nın 238. Maddesi çerçevesinde imzalanan Ankara Anlaşması'nda Türkiye'nin olası üyeliğinin zamanı gelince değerlendirileceği belirtilmişti². 1 Aralık 1964'te yürürlüğe giren

¹ O dönem Avrupa Birliğine alternatif olarak kurulan Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin kurucu yedi üyeleri; Danimarka, Birleşik Krallık, Portekiz, İsveç, Avusturya, Norveç, İsviçre.

² Ankara Anlaşması 28. Madde.

Anlaşma'nın açık hedefiyse, taraflar arasında bir Gümrük Birliği tesis etmektir (Denk E. , 2016, s. 40).

Ankara Anlaşması'nın en önemli özelliklerinden birisi anlaşmayı sonlandıracak herhangi bir maddenin bulunmamasıdır. Zira Ankara Anlaşması Türkiye'nin AET'ye üyeliğini mümkün kıldığı için Türkiye AET'ye üye olduğunda Anlaşma amacına ulaşacağından anlaşma sonlanacaktır. Aksi takdirde hukuki olarak anlaşma yürürlükte kalmaya devam edecektir (Çakmak, 2016, s. 127).

Ankara Ortaklık Antlaşması'nın 1963'te imzalanmasından 3 yıl sonra 1966 yılında Brüksel'de, *“Birinci Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu”* toplanmıştır. Bu toplantılar daha hızlı bir tempo takip ederek, 1968 yılında *“Ortak Gümrük Tarifesi”* (OGT) uygulamalarını başlatmayı başarmışlardır (Akgönenç, 2010, s. 32-33).

1.1.3. Katma Protokol

23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanan Katma Protokol, prosedür gereği akit tarafların parlamentolarında onaylandıktan sonra yürürlüğe girmesi prensibi sonucu, ancak 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Çimen, 1996, s. 134-135).

Brüksel'de alınmış olan kararlar, etkileri bakımından önemlidir: Mesela, Gümrük Birliği'nin tedricen gerçekleştirilmesi, işçilerin serbest dolaşımının sağlanması, tercihli ticaret uygulamasının başlaması ve Türkiye ile AET arasında mevzuat ve politikaların yakınlaştırılması sürecinin başlatılması bu protokolle öngörülmüştür (Akgönenç, 2010, s. 38).

Geçiş döneminin koşullarını saptayan Katma Protokol'ün kapsamı ana hatlarıyla şöyledir (Çakmak, 2016, s. 129):

- a) Malların Serbest Dolaşımı:
 - a) Gümrük birliği, Türkiye ve Topluluk arasında gümrük vergilerinin kaldırılması, ortak gümrük tarifesinin Türkiye tarafından kabulü,
 - b) Akit taraflar arasında miktar kısıtlamalarının kaldırılması,

- c) Ortak tarım politikasının uygulanma alanına konması.
- Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı:
 - a) İşçilerin serbest dolaşımı,
 - b) Yerleşme hakkı, hizmetler ve ulaştırma.
- Ekonomi Politikalarının Yaklaştırılması:
 - a) Rekabet, vergilendirme ve mevzuat yaklaştırılması,
 - b) Ekonomi politikasının yakınlaştırılması.

İlk defa 1971’de ticari olarak hazırlanan ve 1973’te hukuki olarak yürürlüğe giren **“katma protokol”** imzalandıktan sonra AET’nin gerçek amacı daha net bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Katma protokole, tedricen gelişen ve genişletilen bir metotla, sanayi ürünleri üstünden gümrük birliğine doğru gidileceği şartı yerleştirilmiştir. Biraz daha açmak icap ederse AET, Türk sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini ve kotaları kaldıracağını söylüyor ve zaman içinde kendi sanayi ürünlerinin de kademeli olarak Türkiye’ye gümrüksüz girmesinin yolunu açmıştır (Akgönenç, 2010, s. 39).

Tam anlamıyla bir geçiş antlaşması olarak kabul edilen bu antlaşmadan sonra, tam üyeliğe geçiş yapılması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu nedenler antlaşmaya teoride **“Ön Katılma Antlaşması”** ya da **“Geçiş Antlaşması”** denilmektedir (Çimen, 1996, s. 135).

1.1.4. 1980 Askeri İhtilali ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Türkiye’de 1971’de askeri muhtıra ve 1980’de askeri darbe yaşanmıştır. Avrupa, Türkiye’nin içinde bulunduğu bu durumu yakından takip etmiştir. Artık Türkiye, ekonomik olduğu kadar siyasi ve sosyal alanlarda da sıkıntı içindeydi. 12 Eylül ile birlikte Türkiye’nin AET ile ilişkileri çalkantılı bir döneme girmiştir.

Müdahaleden sonraki ilk yıllarda Türkiye-AET ilişkilerinde ılımlı bir hava sürmüştür. Askeri yönetimin ilk ele aldığı konulardan birisi Türkiye’nin AET ile ilişkileri olmuş ve **“Türkiye mümkün olan en kısa süre içinde Avrupa Birliği’ne başvurmalıdır.”** diye karar almıştır (Çalış, 2001, s. 199). Ancak özellikle 1981’in ikinci yarısından itibaren AET’nin Türkiye’ye tavrı sertleşmiştir. 12 Eylül sonrası ortaya çıkan

insan hakları ile siyasal hak ve özgürlükler alanında ki olumsuz uygulamalar ilişkileri giderek gerginleştirmiştir (Bozkurt & Demirel, 2004, s. 155).

AET üyeleri Türkiye'ye karşı ortak tutum sergileyememişlerdir. Fransa, Danimarka ve Hollanda gibi ülkeler 1967 Albaylar Cuntasında Yunanistan'a yapıldığı gibi AET-Türkiye ilişkilerini askıya almayı teklif ederken, Almanya ve İngiltere gibi ülkeler, askeri yönetimin yıkılan Türk demokrasisini tekrar yerleştirmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Almanya ve İngiltere'nin takınmış olduğu bu tutum AET'nin ortak tutumu haline gelmiştir. Zaten uluslararası dengeler dikkate alındığında dönemin şartları gereği Türkiye'nin Batıdan dışlanması mümkün değildi. Afganistan'ın Rusya tarafından işgali ve İran'da gerçekleşen rejim değişikliği Batılı ülkeleri tedirgin etmiştir. Türkiye'yi de nereye gideceği belli olmayan bir yola sevk etmeleri Batılı ülkelerin çıkarlarına uygun değildir. Üstelik Türkiye Avrupa için iyi bir pazardı ve Türkiye'de oluşan Anti-demokratik iktidar, AET tarafından verilen sözlerin yerine getirilmemesi için önemli bir bahanedir (Çakmak, 2016, s. 141-142).

1 Ocak 1981'de Yunanistan'ın AET'ye tam üye olması Türkiye'de endişe yaratmıştır. Türkiye'nin Yunanistan'la olan sorunlarının çözümünde AET'nin Yunanistan yanlısı bir tutum sergilemesi ve Yunanistan'la hemen hemen aynı ürünleri ihraç eden Türkiye'nin AET ülkelerine ihracatında sıkıntıların olmasından çekinen Türkiye, 5 Haziran 1981'de AET-Türkiye Ortaklık Konseyi toplantısında demokrasiye döndükten sonra AET'ye tam üyelik başvurusu yapacağını resmen bildirmiştir (Çakmak, 2016, s. 142).

Aynı yıllarda Brüksel'in Türkiye'den talep ettiği şeylerin başında demokrasiye yeniden dönülmesi geliyordu. Tam olarak Avrupa'nın istediği zaman ve şartlarda olmasa da, askeri yönetim bu sese kulak verip 1983 Kasım'ında yapılacak bir seçimle demokrasiye geri dönülmesini kabul ettiler (Çalış,2001:s216). 6 Kasım 1983'te gerçekleşen parlamento seçimlerinde, Turgut Özal'ın genel başkanlığını yaptığı Anavatan Partisi iktidara gelmiştir. 1983 seçimleri önemli bir gelişme olarak görülse de generallere veto hakkı veren, eski politikacıların siyasal haklarını reddeden şartlardan dolayı AET demokrasiye dönüşü bile yeterli bir adım olarak görmemiştir (Çalış, 2001, s. 218).

Turgut Özal iktidara geldiği zaman, ordudan problemlili bir AET konusu devralmıştı. AET Konseyi, insan hakları, demokrasi, sıkıyönetimin kaldırılması, inanışlarından ve siyasal eylemlerinden dolayı tutuklananların serbest bırakılması konusundaki taleplerinde hala ısrarlı görünmekteydi. Avrupa Parlamentosu adeta Ankara'ya yönelik muhalefetin merkezi haline gelmiş, Türkiye'yi eleştirmek için hemen hemen her şeyle ilgilenir olmuştu. Örnek vermek gerekirse Avrupa Parlamentosunun Türkiye hükümetinden **“Ermeni halkının tarihsel durumu, Kürt halkının bugünkü durumu ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprağının kanunsuzca işgalinin en kısa sürede son verilmesine”** kadar pek çok konuyu gündeme getirmesi sıralanabilir (Çalış, 2001, s. 217).

Turgut Özal hükümeti yeni bir yaklaşım için, Türkiye'de önemli ekonomik ve siyasi açılımlar yapmaya başlamıştır (Akgöncü,2010:s44). ANAP'ın hükümet programında hedefin AET'ye tam üyelik olduğu belirtilmiştir. Turgut Özal muhafazakâr olmasına rağmen laik, liberal ve reformcu olan partisinin felsefesine uygun davranarak Türkiye-AET ilişkilerine ivme kazandırmak istemiştir (Çakmak, 2016, s. 143).

Darbe sonrası Türkiye ile ilişkisini donduran AET, askeri yönetimin yerini demokrasiye bırakmasıyla birlikte 1986'dan itibaren Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'ni toplayarak ilişkileri tekrardan başlatmak istemiştir.

1.2. 1987-1999 ARASI TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Turgut Özal 1986 yılının sonunda **“inşallah gelecek sene tam üyelik için gereken başvuruyu yapacağız.”** açıklamasında bulunmuş ve 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik başvurusunu yapmıştır (Çalış, 2001, s. 221).

1.2.1. Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik İçin İlk Başvuru

AET Konseyi dönem başkanı Leo Tindemans, Türkiye'nin 14 Nisan 1987'de yaptığı başvurunun, AET Antlaşmasının 237. Maddesi, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) Antlaşmasının 205. Maddesi ve AKÇT Antlaşmasının 98.maddesi gereğince yapıldığını duyurmuştur (Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1999, s. 350) .

AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin başvurusunu AET Konseyine göndermiş ve "*Türkiye'nin topluluğa katılımının*" Avrupa Topluluğu üzerindeki etkilerini araştırıp, analiz etmesini isteyerek, bir rapor talep etmiştir. Komisyon da tüm birimlerinden teferruatlı birer rapor sunmalarını istemiştir (Akgöncü, 2010, s. 44).

İki yıl sonra 18 Aralık 1989'da AET Komisyonu Türkiye ile ilgili raporunu açıklamıştır. Türkiye'nin tam üyelik başvurusu kabul edilmemiş, sadece ilişkilerin geliştirilmesi için tavsiyede bulunulmuştur (Manisalı, 2001, s. 99).

Raporda, yapılan başvurunun ne Türkiye'nin ne de AET'nin hazır olmadığı gerekçesiyle şimdilik askıya alındığını ve AET'nin 1993 yılına kadar Türkiye'nin getireceği yükü kaldıramayacağı açıklanmıştır. Çünkü Türkiye'nin ekonomisi, kalkınmışlık seviyesi, alt yapısı Avrupa devletlerinin çok gerisindeydi ve demokrasisiyle, demokrasisini oluşturan değerleri standartların altındaydı. Ayrıca Kıbrıs sorunu ve AET üyesi Yunanistan'la olan sorunlar engel olarak gözükmekteydi. Buna rağmen AET Türkiye ile ilişkileri tamamen koparmamak için raporda Türkiye'nin üyeliğe ehil olduğunu belirtmiştir (Çakmak, 2016, s. 147).

Raporu hazırlayan komisyonun o dönemlerde basına yansıyan bir çalışma notuna göre Türkiye'nin tam üyeliği ne şimdi ne de ileriki bir zamanda Avrupa'nın menfaatine olmayacaktı. Çalışma notunda Türkiye'nin üyeliğine karşı net bir tavır vardı, bu tavrı ortaya koyanların argümanları da şöylece sıralanmıştı. Bir: Türkiye AET'ye finansal ve siyasi açılarından büyük bir yük getirecekti. İki: Avrupa'nın siyasi birliği oluşturmaya yönelik çabalarına Türkiye'nin üyeliği engel olmasa bile durumu daha da güçleştirecekti. Üç: Türkiye çok geniş bir araziye ve nüfusa sahipti üstelik nüfus artış oranı çok yüksekti. Almanya henüz birleşmemişti ve Türkiye AET'nin en büyük üyelerinden biri olacaktı. AET'nin kurumsal yapısına göre Türkiye'nin Avrupa Parlamentosunda %20'i gibi bir temsil gücü olacak ve topluluğun karar alma mekanizmasını karmaşılaştırarak, karar alma sürecini de ciddi biçimde yavaşlatacaktı. Beş: Din, tarih ve kültür farkı yüzünden pek çok alanda topluluğun politikalarının bloke edileceği düşüncesiydi (Çalış, 2001, s. 235).

1989'da ret cevabı alan Türkiye bu durumdan rahatsız olmuş ve alternatif arayışlar içine girmiştir. Bu alternatif ise Gümrük Birliği'ne girmeye çalışmak olmuştur (Akgönenç, 2010, s. 46).

1.2.2. Kopenhag Kriterleri

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, AB'nin genişlemesinin Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağı kabul edilerek, adaylık için başvuruda bulunacak ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaşması gereken kriterler belirlenmiştir. Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır (Çalış, 2001, s. 261). Siyasi kriterler kısaca demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı konularını kapsamaktaydı. Ekonomik kriterlerde işleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra, Birlik içinde piyasa koşullarına ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması gerekli şartlar olarak ortaya konulmuştu. Topluluk mevzuatının benimsenmesi konusunda ise siyasal, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma da dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerinin tamamını üstlenme kabiliyetine sahip olunması beklenmekteydi (Thiel, 1997, s. 266-267).

Daha sonra Lüksemburg Zirvesinde alınan kararla Kopenhag Kriterleri tam üyelik için bir şart olmaktan çıkıp, müzakere tarihi alabilmek için yerine getirilmesi gereken bir dizi kriter haline getirilmiştir. Burada önemli olan husus, diğer aday ülkelerin müzakere tarihleri belirlendikten sonra bu kararın alınmış olmasıydı. Kısacası bu karar sadece Türkiye için geçerli olacaktır. Türkiye için söz konusu olan özel bir uygulamadır. Müzakere tarihi belli olan aday ülkelerin içinde kriterleri yerine getirmek bakımından Türkiye'den bir hayli geride olanlar olmasına rağmen böyle bir karar alınması Türkiye'ye yapılan özel muamelenin bir başka çelişkili durumudur (Somuncuoğlu, Avrupa Birliği Uyum Paketlerinden Federasyon'a , 2003, s. 9-10).

1.2.3. Gümrük Birliği

1987'de tam üyelik başvurusunda bulunan Türkiye beklediği sonucu alamamıştı. AB Türkiye'nin tam üyeliği konusunda pek istekli değildi. Gündemlerinde

Soğuk Savaş sonrası bağımsızlığına kavuşan Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri vardı. Türkiye'nin Yunanistan'la olan sorunlara bu dönem Güney Kıbrıs'ta eklenecekti. Türkiye'ye göre Gümrük Birliğine girmek AB'ye girmeyi garanti altına almak oluyordu. O yüzden en iyi seçeneğin Gümrük Birliğine dahil olunması gerektiği kanaati oluşmuştu. Bu sayede Türkiye ekonomik disipline girerek yapısal değişiklikleri daha kolay sağlayacak ve yabancı sermayeyi daha rahat çekebilecekti. Ayrıca bunlara paralel olarak Türkiye'de yaşam kalitesi de artacaktı (Çakmak, 2016, s. 151).

Gümrük Birliği konusunda AB içinde durum farklı değildi, yıllardır oyaladıkları Türkiye'ye bir şeyler vermek istiyorlardı. Uluslararası kamuoyu Türkiye'ye yapılan haksızlığın farkındaydı ve AB'nin bu kötü imajını düzeltmesi gerekiyordu. AB Türkiye'nin aksine Gümrük Birliği'ni tam üyeliğin bir aşaması değil başlı başına başka bir anlaşma olarak görüyordu (Çakmak, 2016, s. 152).

İki tarafında Gümrük Birliği için istekli olduğu bu şartlar altında 6 Mart 1995'te Brüksel'de yapılan Ortaklık Konseyi'nin 36.Dönem toplantısında 1/95 sayılı karar ile AB-Türkiye arasında bir gümrük birliğinin kurulması hükme bağlanmıştır. Karar 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir (Çalış, 2001, s. 274). Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte AB'ye üye olmaksızın Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamış tek ülke Türkiye olmuştur.

Gümrük Birliği'nin imzalanmasından sonra, Heinz Kramer'e göre Türkiye, AB'ne üye olmayan ama tam üyemiş gibi sorumluluk altında olan bir ülke konumuna gelmiştir (Kramer, 1995, s. 6).

Türkiye Gümrük Birliğine girmeyi istemiş ve girmesini başarı saymış olsa da, Gümrük Birliği mevcut haliyle, özellikle de Türkiye'yi karar alma mekanizmasının dışında tutan, alınmasında söz sahibi olmadığı kararları uygulamak hatta sadece AB'ye yönelik değil, Ortak Gümrük Tarifeleri gibi ortak politikalar nedeniyle üçüncü ülkelerle ilişkilerini de buna göre uyumlaştırmak ve AB'nin üçüncü ülkelerle özellikle ticari alanda yaptığı anlaşmaları da kabul etmek zorunda bırakan bir "*sui generis*" entegrasyon modeli ortaya koymuştur (Çalış, 2001, s. 277). Nitekim Türkiye, AB'nin ekonomik ve sosyal politikalarından doğan yükümlülüklerin getirdiği zorlukları Gümrük Birliği ortaklığı ile yaşamış, bu arada AB, korkusunu açıkça ifade ettiği Türk

işgücünün topluluk pazarına girişine tek yanlı kararlarla izin vermemiş, Gümrük Birliği'nden doğan mali yardımlar ve yapısal fonlardan yararlanmamız da yine haksız ve hukuksuz bir biçimde engellenmiştir (Somuncuoğlu, Gümrükte Kuşatma, 2002, s. 27).

1.2.4. Lüksemburg Zirvesi

12-13 Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi Avrupa'nın geleceği için bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. AB'nin genişleme sürecinin ilanı, geçmişteki bölünmüşlüğüne kesin bir biçimde son veren yeni bir dönemin başlangıcı olmaktadır (Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1999, s. 234).

Lüksemburg Zirvesinde, Kopenhag Kriterlerine uygunluk bütün katılım müzakerelerinin başlatılabilmesi için ön şart olarak kabul edildi. Ancak yine aynı zirvede Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Kıbrıs için tam üyelik süreci ön görüldü. Türkiye hariç adayların tamamının müzakere takvimi belli oldu. Kıbrıs konusuna geniş bir şekilde yer verildi. Kıbrıs'ın bir bütün olarak AB'ye katılımının sağlanması yönünde girişimlerde bulunulacağı belirtildi (Somuncuoğlu, Avrupa Birliği Bitmeyen Yol, 2002, s. 48-49). Türkiye'nin en çok tepki gösterdiği konuların başında da AB'nin Güney Kıbrıs kesimi ile entegrasyonu başlatacak olması gelmekteydi. Kıbrıs'a atfettiği önemden dolayı da hükümet Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla bir bildiri yayınlama ihtiyacı hissetmişti. Bildiride, Kıbrıs ile tam üyelik görüşmelerinin başlatılması kararı kınanıyor ve Kıbrıs'la ilgili bazı hususların bir daha altını çiziyordu. 1959-1960 Anlaşmalarına atıfta bulunarak, Türkiye'nin garantör devlet sıfatı hatırlatılıyor ve Kıbrıs'ta iki ayrı egemen halk ve bunların oluşturduğu iki ayrı demokratik sistem, iki ayrı hukuki düzen ve iki ayrı devletin mevcut olduğu vurgulanıyordu. Dolayısıyla da Güney Kıbrıs'taki yönetim sadece Rum tarafının hükümetidir deniyor, taraflardan herhangi birinin Kıbrıs adına uluslararası hukuki ve siyasi sonuçlar doğuracak tasarruflarda bulunmasının yasal ve meşru olmadığı gibi mümkün olamayacağını altını çiziyordu. Bu yüzden Lüksemburg'da alınan karar, 1959-1960 Anlaşmalarının ihlali anlamına gelmektedir, denmekteydi. Bu bağlamda 1959 Zürih ve Londra Anlaşmalarının, ***“Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye olmadıkları uluslararası kuruluşlara ve ittifaklara katılamayacağı”*** ve 1960 Garanti Anlaşmasının

“Kıbrıs’ın herhangi bir devletle tamamen veya kısmen siyasi ve ekonomik birliğe giremeyeceği” hükümleri hatırlatılmaktaydı (Çalış, 2001, s. 301).

Türkiye’nin AB’nin genişleme sürecinin dışında bırakılmasını Başbakan Mesut Yılmaz, 14 Aralık 1997 tarihinde yaptığı basın açıklamasında şiddetle eleştirmiştir. Yılmaz, Türkiye ve AB arasında bundan böyle siyasi diyalogun olmayacağını ifade etmiş, AB’nin Kıbrıs ile üyelik müzakerelerini başlatması durumunda Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile bütünleşmeye gitme fikri üzerine ciddi olarak eğileceğini açıklamıştır (Karluk & Tonus, Avrupa Birliği Kapısında Türkiye, 2002, s. 16).

Zirvede ayrıca Türkiye’nin AB’ye katılmaya ehil olduğu teyit edilip, Türkiye’yi AB’ye yakınlaştıracak, katılıma hazırlamak için bir strateji belirlenmişti. 5 Maddeden oluşan stratejinin tamamı yine Gümrük Birliği ve mali iş birliği ile ilgili oldu. Hemen arkasından bu stratejinin Kopenhag kriterleri çerçevesinde yeniden inceleneceği belirtilerek mali yardımlar da Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi şartına bağlanmış oldu. Türkiye’ye dayatılan şartlar ilk kez liste haline getirilmiş oldu. Aday ülkeler arasında sayılmadığı gibi, Avrupa Konferansına bu kriterleri kabul etmesi şartıyla davet edilen Türkiye, Mart 1998’de yapılan bu konferansa katılmama kararı aldı (Somuncuoğlu, 2002, s. 49-50).

Lüksemburg Zirvesinin bir büyük etkisi de Türkiye içinde hissedilmiştir. Kurulduğu günden beri Türkiye’nin içine girmek için çaba harcadığı ve çeşitli çevrelerce yaklaşık 35 yıldır pompalan ***“Güzel AB Rüyası”*** veya ***“AB’nin Tılsımı”*** aniden yok olmuş ve hiç hoş olmayan gerçekler gün yüzüne çıkmıştır (Akgönc, 2010, s. 91).

1.3. 1999-2005 YILLARI ARASI TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1.3.1. Helsinki Zirvesi ve Adaylık Süreci

İç politikada post-modern bir değişim yaşanırken AB ile ilişkiler de ise gözle görünür bir durgunluk dönemine girilmişti. Batı ile ilişkilerin ulusal çıkar gereği sürdürülmesi ve canlandırılması gerektiğine inan Dışişleri dışında da Türkiye’den hiçbir

kesim AB ile ilgilenir gibi görünmüyor, hükümet de ilişkilerin 14 Aralık 1997'de yapılan deklarasyonlar çerçevesinde sürdürülmesini uygun buluyordu. Özellikle, Türkiye'de "**AB lobiciliği yapan**" büyük sermaye çevreleri, 1997'den itibaren Türkiye'de artmaya başlayan AB karşıtı düşünce ve tepkilere bir çözüm bulmak için harekete geçmişlerdir. Bu grubun üst düzey yetkilileri, başta Almanya olmak üzere birçok ülkeyi ziyaret ederek oradaki üst düzey politikacılarla görüşmüşler ve yeni bir stratejinin şekillenmesine sebep olmuşlardır (Akgönenç, 2010, s. 98-99).

Ortaklığın yeniden istenen düzeye getirilmesi için Ankara rencide edildiğini düşünüyor ve öncelikle karşı tarafın harekete geçmesini bekliyordu. Karşı tarafta ise Lüksemburg'da Türkiye'ye haksızlık yapıldığını söyleyenler olmakla birlikte, bu kararların tersine çevrilip Türkiye'nin de diğer adaylarla eşit bir zeminde üyeliğe hazırlanması doğrultusunda AB'yi harekete geçmesi için çalışan da pek yoktu. Yapılan tek şey aslında Lüksemburg Kararlarının uygulanmasından ibaretti. Bu dönemde göze gelen tek gelişme de Komisyon'un Lüksemburg Zirvesi kararı gereğince, 4 Mart 1998 tarihinde Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Gümrük Birliğinin derinleştirilmesi amacıyla hazırladığı "**Türkiye İçin Avrupa Stratejisi**" adlı belgeyi hazırlaması olmuştu. (Çalış, 2001, s. 314) Belgede Türkiye'nin belirlenen stratejiye uyması ile AB'nin genişleme sürecine dahil olabileceği ve mali yardımların yapılacağı belirtilmişti. 15-16 Haziran 1998'de Cardiff Zirvesi'nde Lüksemburg Zirvesi'ne göre biraz daha olumlu bir rapor çıkmıştır. Adayların tam üyeliğe geçiş aşamalarında öngörülen mekanizmaya Türkiye de dahil edilmiştir. Ayrıca, Komisyon'un her yıl düzenli olarak aday ülkeler hakkında hazırlamış olduğu raporlar bölümüne ilk defa Türkiye'de dahil edilmiştir (Çakmak, 2016, s. 163).

Ekim 1998'de Almanya'da yapılan seçimlerde Türkiye karşıtlığı ile bilinen Hristiyan Demokratlar yerini Türkiye'ye daha sıcak bakan Sosyal Demokrat-Yeşiller koalisyonuna bırakmıştır. Yeni Başbakan Schröder, 1999'da Köln Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesini önermiş ancak başta Yunanistan olmak üzere Türkiye karşıtı üyeler tarafından veto edilmiştir. Ancak 1999 yılı ilerleme raporunda AB Komisyonu Türkiye için daha önceki raporlarda not ettiği olumsuz noktaları belirtmiş ve sonunda Kopenhag Kriterleri'ni hala yerine getirmemekle birlikte Türkiye'de bir demokratik sistemin temel özelliklerinin mevcut olduğunu belirterek

adaylık statüsünün verilmesini önermiştir. Türkiye'nin eksiklerini ve yapması gerekenleri sıraladıktan sonra diğer tüm tam üye adaylarına yaptıkları gibi Türkiye'ye "**Katılım Öncesi Ortaklık Stratejisi**" önermişlerdir. Türkiye'nin tam üyeliğe adaylık statüsünün resmen gerçekleşmesi için siyasi olarak zirve tarafından kabul edilmesi gerekiyordu. İlk zirve de bir ay sonra Helsinki'de 10-11 Aralık 1999'da gerçekleşecekti (Çakmak, 2016, s. 164-165).

10-11 Aralık 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye oy birliği ile aday ülke olarak kabul edildi.

Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları'nın Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin adaylığını onaylamasıyla, Türkiye AB ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Zirve'nin Türkiye'yi ilgilendiren 4, 9 ve 12nci maddeleri özetle şöyledir; Türkiye diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde AB'ye katılmaya aday her ülke gibi bir katılım öncesi stratejisinden yararlanabilecektir. AB'nin aday ülkelerle genişleme bağlamında yapılan toplantılarına katılabilecek ve ayrıca bir Katılım Ortaklığı hazırlanacaktır. Türkiye için bir "**screening süreci**³" başlatılacak ve Türkiye adaylık döneminde AB'nin bu konuya yönelik mali imkanlarından yararlanabilecektir (Karlık & Tonus, Avrupa Birliği Kapısında Türkiye, 2002, s. 18).

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye aday ilan edilmiştir ama 13 aday ülke arasında sadece Türkiye ile tam üyelik görüşmeleri açılmamıştır (Manisalı, Avrupa İle Geçmişte ve Gelecekte Bütünleşme, 2000, s. 85). Ayrıca Helsinki Zirvesi'nin sonuç bildirisinde Türkiye ile ilgili bölümde Türk Hükümetini rahatsız eden bazı ibareler vardı. Bu nedenle Türk Hükümeti adaylık statüsünü öne süren koşulları kabul edip etmemekte çekinceye düştü. Ankara'nın tereddüdüne neden olan birinci konu, Yunanistan ile Ege konusudur. Ankara'yı rahatsız eden ikinci konu ise Kıbrıs ile ilgili bölümdür. Ege ile ilgili sorunlarda Yunanistan La Haye Adalet Divanı'na konuyu götürmek istememiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin korktuğu başına gelmemiştir. Ancak Kıbrıs konusunda Türkiye beklediği olumsuz durumla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin endişesi Kıbrıs Rum

³ Tarama Süreci.

Kesimi'nin AB üyesi olursa hem Kıbrıs'ın tamamının temsilcisi olarak AB'ye girdiği iddiasında bulunacağını hem de Kıbrıs'ta bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'ni AB toprağında işgalci olarak gösterilmeye çalışacağı konusundaydı. Türkiye haklı olarak bu endişelerinden dolayı aday ülke statüsünü kabul etmek istemedi. Bu durumdan rahatsız olan AB yetkilileri ve AB üyesi ülkeler Türkiye'yi ikna etmek için AB Dönem Başkanı Finlandiya Başbakanı Lipponen aracılığıyla Türk Hükümeti'ne açıklayıcı bir mektup göndermiştir. Bu mektupla tereddütleri gitmeyen Ankara Hükümetinin üyelik statüsünü ret etme ihtimali AB'yi endişelendirmişti. Bunun üzerine AB'nin Güvenlik ve Dış Politika Yüksek Temsilcisi, İspanya Dışişleri Eski Bakanı olan Javier Solana ve AB'nin genişlemeden sorumlu komiseri Alman Gunther Verheugen, 10 Aralık 1999 gecesi Ankara Hükümetini ikna için Fransa Devlet Başkanlığı uçağıyla Ankara'ya gelmişlerdir. Başbakan Bülent Ecevit ortakları MHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli, ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz'ın katılımı ile bir bakanlar kurulu toplantısı yapmış ve görüşmeler sonunda Ankara'nın cevabı evet olmuştur (Çakmak, 2016, s. 165-166). Ertesi gün Başbakan Bülent Ecevit 11-12 Aralık'ta toplanan Helsinki Zirvesi'nde yer almış, aile fotoğrafında en önde kendisine yer verilmiş, anlaşmayı da imzalayarak Türkiye'ye dönmüştür (Akgönenç, 2010, s. 101).

Aslında Helsinki'de çok önemli bir değişiklik olmamıştır. AB Türkiye'ye adaylık statüsü verse bile Türkiye'yi diğer 12 aday ülkeden ayırmış ve tam üyelik müzakereleri kapsamına almamıştır. Çünkü AB, Türkiye'yi Avrupalı sayma konusundaki tereddüdünü henüz giderememiştir (Karluk & Tonus, Avrupa Birliği Kapısında Türkiye, 2002, s. 19).

1.3.2. Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program

Helsinki'de eksik bırakılan, tüm aday ülkelere adaylıklarının açıklanması ile birlikte sunulan, kamuoyunca da Yol Haritası olarak bilinen bu belge kısaca AB'nin aday ülkeden istediklerini ortaya koyan bir dokümandı. Bu belge özellikle Helsinki kararlarının yorumlanmasında hayati öneme sahipti, çünkü AB'nin Helsinki de genel olarak ifade ettiği noktalar açıkça burada yet almak durumundaydı. Bu noktadan sonra Türkiye'yi idare etmek biraz daha güçleşecekti. Öte yandan Türkiye'ye adaylık

statüsünün verilmesi ve aday ülkeler için katılıma yönelik olarak belirlenmiş çerçeve, Ankara'nın da AB üyeliği yönündeki uyum çalışmalarını yeniden ele alması zorunluluğunu da beraberinde getirmekteydi. Katılım Ortaklığı Belgesi teknik olarak AB müktesebatının üstlenilmesine ve katılım öncesi yapılması gerekenlere ilişkin kısa ve orta vadeli hedefleri ortaya koyan bir belgeydi. Ancak sorun elbette burada bitmiş olmuyor, AB tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'ne uygun olarak, bir aday ülke olan Türkiye'nin de Birlik Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Plan hazırlaması gerekiyordu (Çalış, 2001, s. 343).

1.3.2.1. Katılım Ortaklığı Belgesi

Türkiye'ye bundan sonra neler yapması gerektiğini anlatan Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Kasım 2000 tarihinde açıklanmıştır. AB Katılım Ortaklığı Belgesiyle Türkiye'ye, kısa ve orta vadeli öncelikleri ve ana hedeflerini listelemiştir. AB'nin kısa vadede Türkiye'den talepleri, Helsinki sonuçlar bildirgesine uygun olarak, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulması sürecini başarılı bir sonuca bağlamaya yönelik çabalarının güçlü bir şekilde desteklenmesini, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi doğrultusunda bazı adımlar atılmasını, sivil toplumun cesaretlendirilmesi için yasal ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesini, işkence uygulamalarına karşı tedbirler alınmasını ve Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesine uyum sağlanmasını, her türlü insan hakları ihlallerine karşı hukuki yeniden yargılama olanaklarının güçlendirilmesini, Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil olmak üzere yargının işleyiş ve etkinliğini uluslararası standartlara uygun olarak iyileştirmesini, ölüm cezası ile ilgili fiili moratoryumun devam etmesini, Türk vatandaşlarının kendi anadillerinde televizyon ve radyo yayını yapmalarını yasaklayan her türlü yasal hükmün kaldırılmasını ve bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına yönelik adımlar atılarak özellikle Güneydoğudaki durumun iyileştirilmesi için kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmesini kapsamaktaydı. Orta vadeli talepleri ise, yine Helsinki sonuçlar bildirgesine uygun olarak, sınır anlaşmazlıklarını ve diğer ilgili konuları çözmek için çaba sarf etmesini, hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın tüm bireylerin bütün insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmalarının güvence altına alınmasını. Düşünce, vicdan ve din özgürlüklerinden yararlanma koşullarının daha da geliştirilmesini, Türk Anayasasının

ve diğ er ilgili mevzuatlarının Avrupa Birliğ i üye devletlerinin uygulamalarıyla uyumunun sağ lanmasını, ölüm cezasının kaldırılması konusunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6 Numaralı Protokolü'nün imzalanmasını ve onaylanmasını. Yine bunlara ek olarak da cezaevi koşullarının iyileştirilmesini, Güneydoğ u'da halen devam etmekte olan Olağ anüstü Hal'in kaldırılmasını ve kültürel çeşitliliğ in sağ lanması için kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının güvence altına alınmasını, bu hakların kullanılmasını engelleyen her türlü yasal hükmün eğitim alanındakiler dahil olmak üzere kaldırılmasını kapsamaktaydı (Somuncuoğ lu, Avrupa Birliğ i Bitmeyen Yol, 2002, s. 69).

Açıklanan Katılım Ortaklığ ı Belgesi'ne Türkiye'den tepki çoktu. Kıbrıs'ın ön şart olarak dayatılması tepkilerin ana kaynağ ını oluş turuyordu. Türkiye üçlü bir koalisyonla yönetiliyordu. DSP-MHP-ANAP Koalisyonunun, ikinci büyük partisi MHP, felsefesi ve politikası gereğ i Katılım Ortaklığ ı Belgesi'nin iç erdiğ i birçok konuya itiraz ediyordu. Ankara'da meş hur Ç ankaya Doruğ u toplanmış tı.

Baş bakan Bülent Ecevit, 8 Kasım'da açıklanan ve 20 Kasım'da onaylanmak üzere AB Genel İş ler Konseyine sunulacak olan Katılım Ortaklığ ı Belgesi için, 18 Kasım tarihinde basın açıklaması düzenleyerek, Kıbrıs konusunun kesinlikle siyasi bir kriter olarak kabul edilmeyeceğ ini ve sınır anlaşmazlıklarının da Katılım Ortaklığ ı Belgesine siyasi bir kriter olarak eklenmeye ç alış ılmasına karşı ç ıktıklarını belirtmiş ve Türkiye'nin hassasiyetlerinin giderilmesi talebinde bulunmuş tu. Hassasiyetlerin dikkate alınmaması durumunda ilişkilerin yeniden gözden geçirileceğ ini açıklamış tır (İlhan, 2002, s. 146).

Ankara Hükümeti'nin tavrı ve kararlılığ ı karş ısında AB Komisyonu geri adım atmak zorunda kalmış tı. Katılım Ortaklığ ı Belgesi yeniden gözden geçirilecekti.

4 Aralık 2000 tarihinde Türkiye'nin de görüş ü alınarak AB Genel İş ler Konseyinde Katılım Ortaklığ ı Belgesiyle ilgili birtakım değ işiklikler yapılmış tı. Türkiye'nin sert tepki vermesinin ana kaynağ ı olan Kıbrıs ve Ege konusu ön şart olmaktan ç ıkarılmış, **“Güçlendirilmiş siyasi diyalog”** başlığ ı altına ç ekilmiş ti. Türkiye'nin isteklerini göz ardı etmeyen AB, Atina Hükümeti'nin de taleplerini göz ardı etmemiş ti. Halen Kıbrıs sorunu kısa vadeli, Ege sorunu ise orta vadeli öncelikler

arasındaydı. Sonuç olarak orta yol bulunmuş ve Katılım Ortaklığı Belgesi 7-11 Aralık 2000 tarihinde Nice Zirvesinde AB Konseyi tarafından onaylanmıştır (Çalış, 2001, s. 364).

1.3.2.2. Ulusal Program

Katılım Ortaklığı Belgesinin Nice Zirvesinde onaylanmasından sonra Türkiye'nin Birliğe üye olabilmesi için yerine getirmesi gereken ekonomik, siyasi, hukuki, kültürel ve sosyal değişiklikleri içeren bir Ulusal Program açıklaması gerekmektedir. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği 2001 yılının Mart ayında Ulusal Program'ı hazırlamış, hazırlanan Ulusal Program 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmış, 26 Mart 2001 tarihinde Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından Komisyon'un Genişlemeden Sorumlu üyesi Günter Verheungen'e sunulmuştur.

Türkiye açıkladığı Ulusal Programda AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki (KOB) kısa ve orta vadeli taleplerine cevap veriyordu. Program, kısa vadede Kıbrıs'ta tarafların egemen eşitliği ve ada gerçeklerine dayalı bir çözüm konusunda BM Genel Sekreterinin çabalarına destek verileceğini, düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda ise Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 312nci, Terörle Mücadele kanununun 7nci ve 8nci maddeleriyle, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kanunun ve Basın kanununun gözden geçirileceği bildirilmiş. Orta vadede ise, yeni TCK'nın yasallaşması, ölüm cezasının kaldırılması hususunda, TBMM'nin 1984 yılından bu yana yaşam hakkının özüne dokunulmaması yönünde benimsediği uygulamaya saygı duyulduğunu, kültürel yaşam ve bireysel özgürlükler konusunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ve eğitim dilinin Türkçe olmasının günlük yaşamda vatandaşların farklı dil ve lehçe kullanmalarına engel teşkil etmeyeceğini, dini azınlıklar hususunda ise gayrimüslimlerin mensubu oldukları dinin vecibelerini yerine getirmelerinde kamu düzeninin korunmasına ilişkin mevzuatın çerçevesinin geliştirilmesini sağlayacak planları yapılması yer almıştır (Somuncuoğlu, Avrupa Birliği Bitmeyen Yol, 2002, s. 72).

Açıklanan Ulusal Programdan AB tam olarak memnun görünmüyordu. Üye ülkelerin verdiği ilk tepkilerde ise ana dilde eğitim ve ölüm cezası konusundaki belirsizlikler dışında ki başlıklar olumlu bulunmuştur (Çalış, 2001, s. 388).

1.3.3. Tam Üyelik Müzakerelerine Giden Süreç

Türkiye'nin Ulusal Programı'nı ilan edip uygulama geçirmesinden sonra dünyada ve Avrupa'da terör algısını değiştiren 11 Eylül 2001 saldırıları yaşanmış, AB ve ABD başta olmak üzere pek çok ülkede balık terörle birlikte anılır hale gelmiştir. Durum Türkiye'nin AB müzakerelerini de olumsuz etkileyen unsurlardan biri haline gelmiş, Müslüman Türkiye'ye karşı zaten eksik olmayan önyargıları daha da beslemiştir (Kösebalaban, 2007, s. 107).

2002 yılının Orta Doğu için sıkıntılı geçeceği öngörülüyordu. Türkiye bu yıllarda komşularıyla ilişkilerini düzelterek adımlar atıyordu. Aynı zamanda Kuzey Irak'ta kurulması konuşulan bağımsız Kürt devletine izin vermeyeceğini de açıkça dile getiriyordu. ABD, Türkiye'nin Orta Doğu'da kendi çıkarlarıyla uyum gösterecek bir politika izlemesini umuyor ve bunu dile getiriyordu. Oysa aynı yıllarda Türkiye Cumhurbaşkanı İran'a, Türk Genel Kurmay Başkanı ise Rusya'yı ziyaret etmekteydi. Küresel güçler bu gelişen durumlardan hiç memnun değildi ve bunu açıkça dile getiriyorlardı. Böyle bir ortamda Türkiye üzerindeki iç ve dış baskılar anlaşılmayacak bir şekilde artmaya başlamış ve Türkiye'nin dikkatinin AB üzerine dönmesi için gayretler sarf edilmiştir (Akgönenç, 2010, s. 110). Ama Ecevit hükümeti AB'nin Türkiye'den istediği iç ve dış siyasi alanlardaki reformu yapacak güçte değildi. Zaten hükümetin koalisyon hükümeti olması ve koalisyon ortaklarının zorluk çıkartması da reformların önünde bir engel olarak gözükmekteydi. AB'nin Türkiye'den demokrasi, insan hakları ve sivilleşme konularında yapmasını istediği radikal değişiklikler, Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) sivilleştirilmesini, Milli Güvenlik Mahkemelerinin ve Olağanüstü Hal uygulamasının kaldırılması anlamına geliyordu. Ayrıca AB Türkiye'den Kıbrıs sorununun çözümü konusunda rol oynamasını istiyordu. (Gözen, 2009, s. 396) Başka bir ifadeyle AB Türkiye'den Kıbrıs'ın tekrar birleşmesi için tek taraflı olarak adım atmasını istiyordu. AB'nin Türkiye'den oynamasını beklediği rol, Türk askerinin adadan çekilmesi ve Kıbrıs Adası'nın Rum yönetimine teslim edilmesi

hususundaydı. AB'nin bu beklentileri hükümet ortağı MHP'yi rahatsız etmiş ve Türk halkının tepkisine neden olmuştur. AB ile Türkiye arasındaki diğer bir sorun ise Türkiye'nin, AB'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinde NATO'nun imkân ve yeteneklerini kullanarak operasyon yapabilmesine yönelik alınacak kararı veto etmesidir (Ercan & Ayata, 2016, s. 19).

Türkiye'de 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidar gelmiştir. İslamcı felsefe ile yetişen, AB ve Batı dünyasına pek sıcak bakmayan Erbakan'ın öğrencilerinden oluşan AKP, beklenilen aksine AB'ye girmek için ciddi gayret göstermiştir (Çakmak, 2016, s. 175). AKP, AB'ye üye olmayı şimdiye kadar iktidara gelen partilerin hepsinden daha çok savunan ve bunu adeta kendi partilerinin geleceği ve gücü ile özleştirmişti (Akgönenç, 2010, s. 111).

AKP iktidarı, Türk siyasi hayatında yerleşmiş pek çok geleneği değiştirirken, ekonomi ve AB konusunda son derece hızlı düzenlemeler yapmıştı. Yapılan düzenlemeler karşılığında AB'den Müzakere Süreci'nin başlatılması istenmiş, ancak 2003 yılında bu karar zirveden çıkmamıştı. Bunun yerine Kopenhag Kriterleri'ne uyum, müzakerelere başlayalım görüşü ifade edilmiştir (Bakkalcı, 2018, s. 322).

2003 yılındaki zirveden umduğunu bulamayan Ankara Hükümeti, Aralık 2004'de yapılacak olan zirveye odaklanmıştı. Çünkü AB, bu tarihte müzakere tarihi verebileceğini açıkça belirtmişti. AB'nin eline hayır kozu vermek istemeyen iktidar, Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlamak için, meclisten peş peşe yasalar ve yasalarla ilgili düzenlemeler çıkartmıştı (Çakmak, 2016, s. 177). AKP iktidarının giderek güçlenmesi, Kopenhag Kriterleri'ni de arkasına alarak pek çok dokunulmayan alana dokunmaya başlaması AB'nin hoşuna gitmişti. Askerin siyaset üstü niteliği ve siyasetin üstündeki etkisi azaltıldı. Uyum Paketleri adı verilen düzenlemeler çerçevesinde pek çok kanun değiştirildi, müktesebata yaklaştırıldı (Bakkalcı, 2018, s. 323).

AB'nin Türkiye'den en kısa sürede çözüme kavuşturmasını istediği önemli konulardan biriside Kıbrıs'tı. Bu konuda Annan Planı çerçevesinde gerçekleştirilen referandumda Türk tarafının evet demesi ve Türk Hükümeti'nin bu oylamadan sonra oldukça yapıcı ve uzlaşmacı bir tutum sergilemesi Türkiye AB ilişkilerine olumlu yansımıştı. 6 Eylül 2004'de AB üyesi ülkelerin eski devlet ve hükümet başkanlarından

oluşan Bağımsız Türkiye Komisyonu “Avrupa’da Türkiye: Bir Sözden Fazlası mı?” adlı bir rapor yayınlarak Türkiye’nin AB üyeliğine destek vermişlerdir. Bu rapordan tam bir ay sonra Türkiye’nin geleceğini tayin edecek ve AB Konseyi’ni yönlendirecek olan raporu, AB Komisyonu’nun Genişlemeden Sorumlu Komiseri Günter Verhaugen açıklamıştır. Rapor Türkiye’nin tam istediği gibi değildi. Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirdiği için müzakerelere başlama tarihi verilebilir cümlesinden sonra yazılanların tamamına yakını Türk Hükümeti’nin hoşuna gitmemiştir. Türkiye’nin umudu 17 Aralık’ta gerçekleşecek olan zirvede bu olumsuzlukların düzeltilmesi yönündeydi. Zirveden iki gün önce AB Parlamentosunun çok daha olumsuz bir rapor hazırlaması Türkiye’yi bir kez daha sıkıntıya sokmuştu. Her ne kadar AB Parlamentosunun hazırlamış olduğu raporun bağlayıcılığı olmasa da karar aşamasında dikkate alınacaktı. 16-17 Aralık 2004’de Brüksel’de yapılan zirveden Türkiye beklediği sonucu almıştı. 3 Ekim 2005’de Türkiye’nin tam üyeliği için müzakerelerin açılması kararı Brüksel Zirvesinde açıklanmıştı. 1959’da AET’ye yapılan ilk başvurudan tam 45 yıl sonra Türkiye somut olarak müzakerelere başlama tarihi almıştır (Çakmak, 2016, s. 178).

1.4. 2005-2017 YILLARI ARASI TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1.4.1. Müzakere Çerçeve Belgesi ve İçeriği

Müzakere Çerçeve Belgesi, sürdürülecek müzakerelerin genel ilkelerini ve yol haritasını belirlemektedir. Türkiye’nin üyelik yolunda yapması gerekenleri gösteren belge, aynı zamanda Avrupa Birliği kurumlarını da bu konuda yetkilendirmekte ve sorumluluk yüklemektedir.

Müzakere Çerçeve Belgesi, müzakere sürecinin en temel belgesidir. Türkiye’nin Müzakere Çerçeve Belgesi üç temel unsur üzerine kurulmuştur. Bu unsurlardan ilki, Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesidir. İkinci unsur, AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanmasıdır. Üçüncü unsur ise, sivil toplumla diyalogun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem AB ülkelerinin kamuoylarına hem de Türkiye

kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesidir (Bandoğlu, 2016, s. 112).

3 Ekim 2005 Tarihinde AB Komisyonu tarafından yayınlanan Müzakere Çerçeve Belgesi'ne göre Türkiye ile başlayan müzakerelerin sonucu garanti edilmemekte, müzakerelerin ucunun açık olduğu, hazmetme kapasitesi ve Kopenhag Kriterleri'nin tamamının Türkiye tarafından dikkate alınması gerektiği ve tam üyeliğin gerçekleşmemesi durumunda Türkiye'nin en sıkı bağlarla Avrupa yapı ve değerlerine bağlı olacağı, üyelik olmaması durumunda **“İmtiyazlı Ortaklık”**, **“Özel Statü”**, **“Ayrıcalıklı Ortaklık”** gibi farklı seçeneklerin de gündeme gelebileceği söylenmiştir (Akçay, 2016, s. 96).

Hazmetme kapasitesi söylemi 12 ülkenin müzakere sürecinde değil de Türkiye'nin katılım süreci söz konusu olduğunda dile getirildiği için bir çifte standart uygulaması olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir (Balkır & Soyaltın, 2018, s. 115).

Müzakere Çerçeveleri, her bir müzakere başlığına yönelik olarak ayrı ayrı geliştirilmektedir. Çerçeve, Türkiye'nin başlıklardaki ilerleme seyrine, başarısına, özel durumuna göre belirlenmektedir. Müzakerelerde bir taraf Türkiye, diğer taraf ise üye ülkelerin oluşturduğu Avrupa Birliği'dir. Bu nedenle AB tarafından kararlar oybirliği ile alınmaktadır. Müzakereler, Hükümetler Arası Konferanslar adı verilen görüşmelerle gerçekleştirilmektedir. Müzakerelerdeki temel kriter, müktesebata istisnasız uymaktır. Ancak aday ülke müzakereler sırasında derogasyon talep edebilecektir. Derogasyon üye ülkenin kendi koşulları nedeniyle belirli istisna talep etmesidir. Bu durum ekonomik ya da yapısal zayıflıklar nedeniyle düzenlenmektedir. Derogasyon, istisnai bir durumdur ve ancak bir ya da iki alanda sağlanabilecek kadar zor bir karardır (Bakkalcı, 2018, s. 328).

Türkiye hakkında açıklanan Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 29 Haziran 2005'te kabul edilmesinden sonra 29 Temmuz 2005 tarihinde Türkiye, AB ile ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan Ankara Anlaşması'nı, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olan 10 ülkeyi de kapsayacak şekilde genişleyen Ek Protokol'ü imzalamıştır. İmza süreci imzalı metnin, Türkiye'nin Ek Protokolü imzalamasının, Protokol'de **“Kıbrıs Cumhuriyeti”** adıyla ifade edilen Güney Kıbrıs'ı tanıdığı anlamına gelmeyeceğine yönelik deklarasyonla birlikte gönderilmesiyle tamamlanmıştır. 21 Eylül 2005 tarihinde

AB Daimî Temsilciler Komitesi toplantısında kabul edilen AB'nin Kıbrıs'a ilişkin Karşı Deklarasyonu Konsey tarafından onaylanmıştır. Karşı Deklarasyon 'da Gümrük Birliği'nin uygulanmasının 2006 yılında değerlendirileceğini ve müzakerelerin seyrinin bu değerlendirmeden etkileneceği belirtilmiştir (Yapraklı, 2015, s. 194).

1.4.2. Müzakerelerinin Başlaması

16-17 Aralık 2004 tarihindeki AB Konseyi Brüksel Zirvesi'nde alınan karar doğrultusunda 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da Hükümetler arası Konferans toplanmıştır. Bu konferans, alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasında katılım müzakerelerini 20 Ekim 2005 tarihinde başlatmıştır. AB'ye tam üyelik başvurusunu 14 Nisan 1987'de yapan Türkiye, başvurusundan on sekiz yıl sonra müzakerelere başlayabilmiştir. Müzakerelerde ilk olarak Türkiye ve Avrupa Birliği müktesebatının gözden geçirilmesini içeren Tarama Süreci başlamıştır (Akçay, 2016, s. 99).

1.4.2.1. Tarama Süreci

Tarama Süreci 20 Ekim 2005'te başlamış, Avrupa Komisyonu ve Türk yetkililer arasındaki görüşmelerle sürdürülmüştür. Görüşmelerde öncelikle mevcut durum analiz edilerek yapılması gereken düzenlemeler saptanmıştır. AB müktesebatıyla Türkiye'deki işleyiş arasındaki farklılıklar belirlenmiş, bu farklılıklar çerçevesinde Türkiye'nin yapması gereken ödevler verilmiştir. Türkiye, hukuk sistemini müktesebata hangi düzenlemelerle hazırlayacağını komisyona bildirmiştir. Bu aşamada ortaya çıkması muhtemel gecikmeler ve sorunlar gözden geçirilmiştir. İlk tarama toplantısı Bilim ve Araştırma başlığında gerçekleştirilmiş, 13 Ekim 2006'da yapılan Yargı ve Temel Haklar başlığıyla sona ermiştir. Tarama toplantılarının sonunda Komisyon Türkiye için Tarama Sonu Raporu hazırlamıştır (Bakkalcı, 2018, s. 329).

1.4.2.2. Müzakerelere Geçiş

Türkiye'yi müzakerelerde bekleyen başlıca iki sorun vardı. Bunlardan ilki, müzakerelerde karara bağlanacak herhangi bir konu, üye ülkelerin çıkarlarına zarar veriyorsa o ülkenin veto etme hakkının olmasıydı. Bu durum Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerini ilerleyen her dönemde sıkıntıya sokacak ve zaman zaman ilişkilerin durdurulmasına kadar gidecekti. İkinci sorun ise, Türkiye'nin AB standartlarına uyma

veya yerine getirme kabiliyetidir. Türkiye'nin bu standartları yerine getirmesi hemen mümkün olmayabilir ve Türkiye bu tür durumları müzakere ederken uygulamak için belli süreler talep edebilir. Zaten müzakere süresinin özellikle AB kurumlarına yakın olmayan adaylar için uzun olması kaçınılmazdır. Zira, aday ülke hem giriş için müzakere eder hem de bu zaman zarfında kendini AB normlarına hazırlar. Eğer adayların bazı koşulları yerine getirmeye imkanları yoksa müzakerelerde AB'den istisnalar istenebilir. 1 Mayıs 2004'de AB'ye giren on ülkeye bazı istisnalar uygulanmıştır ama Türkiye'nin diğer adaylara göre iki farkı vardır. Birisi fasıllarda Türkiye'nin aleyhine olan farktır. Türkiye hem ekonomik hem de nüfus olarak diğer adaylara göre çok büyüktür. Türkiye ile yapılan bir anlaşmanın sonucu veya bedeli AB'ye diğer adaylarından daha fazla olacaktır. Dolayısıyla Türkiye ile müzakereler daha dikkatli ve daha zor olacaktır. Diğer fark ise Türkiye'nin lehinedir, çünkü Türkiye'nin şimdiye kadar aday ülkeler arasında ilk defa Gümrük Birliğini gerçekleştirmiş bir aday olmasıdır. Dolayısıyla özellikle ekonomik konularda mevzuat uyumu ve ekonomik kriterler Türkiye tarafından yerine getirilmiştir. Bu durum Türkiye'nin diğerlerine göre işini kolaylaştıracaktır. Bu nedenle de Türkiye için müzakerelerin uzun zaman alması mümkün değildir. Ancak Türkiye için yeni alınan kararların veya müzakere sonuçlarının uygulanması veya uyum süresinin uzun olması sorun çıkartarak Türkiye'nin üyeliğini uzatabilir. Ama asıl olan şey AB'nin ve üye ülkelerin niyeti ve Türkiye'yi politik olarak içlerine alıp almaması kararıdır. Eğer Türkiye'yi AB'ye almak çıkarlarına ise kısa sürede dahi müzakereleri bitirip Türkiye'yi AB üyesi yapabilirler. Ama çıkarlarına uygun bulmazlarsa Türkiye'nin üyeliğini geciktirmek için her türlü hukuki zemini zaten hazırlamışlardır (Çakmak, 2016, s. 186-187).

Türkiye kendisini bekleyen bu sorunlarla birlikte fiili olarak müzakerelere ilk olarak 12 Haziran 2006'da Lüksemburg'da başlamış, açılan ilk başlık "***bilim ve araştırma***" başlığı adı altında açılmış ve geçici olarak kapanmıştır.

Fiili müzakerelerin başlamasıyla Türkiye Avrupa Birliği arasında özellikle Kıbrıs konusunda artan gerginlik, Türk kamuoyunun AB'ye olan güvenini sarsmıştır. Müzakere sürecinin sürekli kriz ortamında yürümesi ve AB'nin Rumları desteklemesi

güvenin sarsılmasına neden olmuştur (Karluk, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkılmaz Sokak, 2013, s. 455).

14-15 Aralık 2006'da Brüksel'de düzenlenen zirvede Avrupa Konseyi, Ek Protokol'ün tam olarak uygulanması şartına bağlı olarak müzakerelerin müktesebatın sekiz başlığını askıya alma kararı vermiştir. Konsey, aynı sebeple hiçbir başlığın geçici olarak kapatılmayacağını ifade etmiştir. Müzakerelerin açılabilmesi için bile Türkiye'nin Ek Protokol gereklerinin tam olarak yerine getirmesi ifadesi, Türkiye AB ilişkilerinin rayından çıkmasına yol açmıştır. AB'nin Türkiye ile sekiz başlıkta müzakerelerini dondurması üzerine İngiltere Lordlar Kamarasından sekiz üye açık bir mektup yayımlayarak bu durumu protesto etmişlerdir. Mektupta Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olduğu zaman Kıbrıs'ı elbette tanıyacağını ancak tanınan Kıbrıs'ın bugünkü Kıbrıs değil, Türk ve Rum halklarının üzerinde anlaşmaya varacakları bir Kıbrıs olması gerektiğini açıkça bildirmişlerdir (Karluk, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkılmaz Sokak, 2013, s. 456-459).

Avrupa Konseyi'nin sekiz başlığı askıya almasına ek olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Genel İşler Konseyi toplantısında altı başlıkta ilerleme kaydedilmesini tek taraflı olarak bloke ettiğini ve ilişkilerin normalleşmesi şartına bağladığını beyan etmiştir (Balkır & Soyaltın, 2018, s. 116-117).

Ayrıca Ağustos 2007'de ise Fransa, Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin de etkisiyle Türkiye'nin Birliğe katılım sürecini etkileyen bir müdahaleyle üyelikle doğrudan ilgili olan beş başlığı bloke etmiştir. Çünkü Sarkozy'ye göre Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olması engellenmeli ve imtiyazlı ortaklık gibi seçenikle tatmin edilmeliydi. Fransa'nın bu blokesi ulusal çıkarlarına zarar geleceğini düşünmesi nedeniyle Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olmasını istememesinden kaynaklanmaktadır. Müzakerelerin sürmesini destekleyen Fransa müzakere sonuçlarının tam üyelikle sonuçlanması yerine tam üyelik dışı bir modelle ilişkilere devam edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu yüzden de Fransa, tam üyelik için şart görülen fasıllarda müzakerelerin açılmasına gerek olmadığını savunmaktadır (Akçay, 2016, s. 101).

Türkiye önüne çıkan tüm bu engellerden sonra, 10 Ocak 2007'de AB'ye tam üyelik perspektifi ile 2007-2013 döneminde AB Müktesebatına uyumun

tamamlanmasını hedefleyen bütüncül bir program hazırlanması kararı almıştır. Bu karar uyarınca, tarama süreci sonrasında düzenleme yapılması öngörülen tüm fasılları kapsayan biçimde, Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı hazırlanmıştır. Programda yasal düzenlemeler, ikincil düzenlemeler ve ilgili faslın gerektirebileceği temel strateji veya politika belgelerine yer verilmiştir. Ayrıca düzenlemenin yapılmasından sorumlu kurum ve düzenlemenin yapılacağı takvimde belirlenmiştir (Yapraklı, 2015, s. 198). 17 Nisan 2007'de AB Müktesebatına Uyum Programı yürürlüğe konulmuştur.

24 Nisan 2007'de ise Avrupa Parlamentosu Genel Kurulunda genişlemenin Avrupa Birliği uyum politikasına etkileri konusunda etki raporu kabul edilmiştir. Bu rapora göre Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıyla birlikte, Avrupa Birliği alanının %18,3, Avrupa Birliği nüfusunun ise %14,7 oranında artacağını, kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) ise %10,5 oranında düşeceğini ifade edilmiştir. Aynı raporda Hırvatistan ve Batı Balkan ülkelerinin Avrupa Birliğine tam üye olması durumunda, Avrupa Birliği alanının %0,6, kişi başına düşen GSYİH'nin ise %3,5 oranında artacağı belirtilmiştir. Bu yüzden Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olmasından çok tam üyelik dışında Türkiye'yi Avrupa Birliğine bağlayan bir seçeneğin olmasına daha sıcak bakılmaktadır (Akçay, 2016, s. 101).

Müzakerelerde yaşanan tıkanıklığa rağmen Avrupa Birliği Türkiye ilişkileri kurumsal düzlemde devam etmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesi 2008 yılında güncellenmiştir.

2007-2008 yıllarında Türkiye ile süren müzakereler çerçevesinde on başlık açılmış, 2009 yılında iki başlık ve 2010 yılında iki başlık daha açılarak devam etmiştir. İlişkiler ağır aksak da olsa devam ederken, bazı üye ülkeler imtiyazlı ortaklığı tam üyeliğe bir seçenek olarak gündemde tutmaya devam etmiştir. Fransa'nın bu tutumuna Alman Şansölyesi Angela Merkel'de 2009 yılında Berlin'de Hristiyan Demokrat Birlik Partisi'nin Almanya Fransa Buluşması etkinliğinde yaptığı konuşmasında Türkiye'nin imtiyazlı ortaklığına evet, AB üyeliğine hayır diyoruz diyerek destek vermiştir (Balkır & Soyaltın, 2018, s. 117).

Birlik müktesebatı ve uyum kriterleri çerçevesinde reformları sürdüren Türkiye 2009 yılında Kürtçe yayın yapan TRT-6 kanalını açmış ve üniversitelerde Kürt dili ve edebiyatı bölümlerinin açılmasına karar vermiştir. Aynı yıl Türkiye Kürt açılımı başlatarak, Kürt sorununa diplomatik yollarla çözüm aramaya başlamıştır. Ancak Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi'nin Demokratik Toplum Partisi'ni (DTP) kapatma kararı süreci olumsuz etkilemiştir. Gerçekleşen bu reformlardan sonra, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve AB Bakanlar Konseyi gibi ulus-üstü kurumlar, bazı üye devletler tarafından önlerine getirilen Türkiye için imtiyazlı ortaklık seçeneğini geri çevirmişlerdir. İmtiyazlı Ortaklık seçeneğinin AB'nin üst kurumlarında reddedilmesinin nedeni; bu teklifin sadece Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı ülkelerin merkez ve aşırı sağ grupları tarafından dile getirilmesiydi (Bulmer, 2007, s. 49). Andrew Moravcsik'e göre teklifi reddeden ülkelerin bu tutumu; hayati çıkarlarını ilgilendiren konularda hem ulusal hem de uluslararası alanlarda pazarlık masasına oturmadıklarını göstermiştir (Moravcsik, 1997).

Buna karşın 23-24 Ekim 2010'da Viyana'da Avusturya Özgürlük Partisi'nin işbirliği ve liderliğinde AB'deki sağ partiler arasında iş birliğini geliştirmek için bir toplantı düzenlenmiş ve bu toplantıda Avusturya, Türkiye'nin AB üyeliği konusunda referandum kampanyası başlatma kararı almıştır (Akçay, 2016, s. 102).

İmtiyazlı Ortaklık seçeneği tartışılırken, AB eski Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton tarafından gündeme getirilen bir başka seçenekte stratejik ortaklık olmuştur. Türkiye tüm bu seçeneklere karşı AB'ye tam üyeliği temel bir stratejik hedef olarak tanımlamış, 2010 yılında müzakerelere ivme kazandırmak ve kamuoyunun desteğini arttırmak için bir AB stratejisi yayınlamıştır. Bu hedef doğrultusunda 2011 yılında var olan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tam teşekküllü bir AB Bakanlığı'na dönüştürülmüştür (Balkır & Soyaltın, 2018, s. 118).

Türkiye ile yavaşlayan müzakere sürecinin hızlandırılması amacıyla AB Komisyonu 12 Ekim 2011 tarihinde yayınladığı Genişleme Strateji Belgesinde Türkiye'ye bir Pozitif Gündem oluşturmasını önermiştir. Türkiye, AB ile müzakere sürecini destekleyici ve tamamlayıcı bir araç olarak işlev görmesi koşuluyla Pozitif Gündemi olumlu karşılamıştır. 18 Mayıs 2012 tarihinde Pozitif Gündem resmen

başlatılmıştır. Pozitif Gündemin amacı; siyasi reformlar, AB Müktesebatına uyum, dış politika konusunda diyalog, vizeler, hareketlilik ve göç, ticaret, enerji, terörizmle mücadele ve Birlik programlarına katılım gibi ortak menfaatleri ilgilendiren birçok alanda güçlendirilmiş iş birliği vasıtasıyla katılım müzakerelerini desteklemek ve tamamlamak şeklindedir (Yapraklı, 2015, s. 200).

16 Aralık 2013'te ise Pozitif Gündem çerçevesinde Türkiye, Avrupa Birliği tarafından vizeleri kaldırmaya yönelik hazırlanan Yol Haritasını onaylamış ve Geri Kabul Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmalarla birlikte üç ya da üç buçuk yıl içinde Türk vatandaşlarının vize serbestisine otomatik olarak kavuşacaklarına yönelik yanlış bir algı oluşmuştur. Çünkü vize uygulamasının kalkması öncelikli olarak Türkiye'nin Yol Haritası ve Geri Kabul Anlaşması'ndaki yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlıdır. Bu yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediği Komisyon tarafından izlenip raporlanacak ve yükümlülükler yerine getirildiği takdirde karar AB Bakanlar Konseyi ve Parlamento tarafından onaylanacaktır. AB Bakanlar Konseyinde bu karar nitelikli çoğunluk sistemine göre oylanacakken Parlamento'da mutlak çoğunluk sistemi uygulanacaktır. Nitelikli çoğunluk sisteminde ülkelerin nüfusları oranında aldıkları oy oranı hesaba katıldığında Almanya ve Fransa'da merkez ve aşırı sağ grupların sorun çıkarabilme ihtimali vardır. AB'nin en etkin iki devleti olan ve AB'de alınan kararları şekillendiren bu devletlerdeki söz konusu gruplar, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla birlikte etkilerini kaybedeceklerinden korkmaktadırlar. Bu yüzden de Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğine ulusal çıkarları zarar göreceği endişesiyle karşı çıkarak İmtiyazlı Ortaklık seçeneği üzerinde durmuşlardır (Akçay, 2016, s. 104).

2014 yılında Türkiye, AB'ye katılım konusunda ki kararlılığını göstermek için bu yılı Avrupa Birliği Yılı olarak ilan etmiş ve Eylül ayında katılım sürecini yeniden canlandırmayı amaçlayan yeni AB Stratejisi'ni kabul etmiştir. Strateji belgesinde, hükümetin tam üyelik hususunda kararlı ve istikrarlı bir politikası olduğu ve yeni Türkiye idealinin ayrılmaz parçasının AB olduğu vurgulanmıştır. Strateji belgesi çerçevesinde Haziran 2015'e kadar olan dönemi ve 2015-2019 dönemini kapsayan iki aşamalı bir Eylem Planı hazırlandı. Eylem Planı, **“Birincil Mevzuat Uyum Çalışmaları”**, **“İkincil Mevzuat Uyum Çalışmaları”** ve **“Kurumsal Yapılanma ve Diğer Çalışmalar”** olmak üzere üç bölümden oluşuyor. Eylül 2014'te aynı zamanda,

kurumların tüm yasa çalışmalarında AB Bakanlığından AB Müktesebatına uyum konusunda görüş alması için bir Başbakanlık genelgesi yayımlanmıştır (Ercan & Ayata, 2016, s. 71).

Türkiye'nin yeni AB Strateji belgesini açıklamasından yaklaşık bir ay sonra 13 Ekim 2014'te ise Avrupa Komisyonu, Vize Muafiyeti için Yol Haritası kapsamında Türkiye'nin yerine getirdiği ve getirmesi gerektiği yükümlölükleri de ele alan raporunu yayınlamıştır. Raporda Türkiye'nin pasaport ve nüfus idare sistemindeki çalışmaları, göç ve uluslararası koruma alanındaki iş birliği, terörle mücadele kanununda yapılan değişiklikler önemli adım olarak görülürken biyometrik pasaport kullanımının geliştirilmesi, terörle mücadele kanunundaki değişikliklerin devam etmesi gibi önerilerde de bulunulmuştur (Akçay, 2016, s. 106). Ancak 2014 yılında AB'de yaşanan Euro krizi nedeniyle, genişleme konusu geri plana itilmiştir. Ayrıca Fransa ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) gibi ölkelerin müzakere sürecini yavaşlatma çabaları, AB'nin Annan Planı'nın kabulüne rağmen KKTC ile doğrudan ticarete başlamaması ve izolasyonların kaldırılmaması ve Türkiye'de gerçekleştirilen reformları yeterli görmemesi gibi nedenler, AB-Türkiye müzakere sürecinin ilerleme hızını yavaşlatmıştır (Yapraklı, 2015, s. 202).

2015 yılında Avrupa'ya akın eden mülteci sayısının bir milyona ulaşması AB'nin bu konuda acil bir çözüml bulmasını gerektirmiş ve Alman şansölyesi Angela Merkel'in Ekim ayında Türkiye'yi ziyaretinin ardından taraflar arasında Ortak Eylem Planı kabul edilmiştir. 29 Kasım 2015 tarihinde Brüksel'de toplanan AB-Türkiye zirvesinde Ortak Eylem Planı'nın planlanandan önce hareket geçirilmesi karara bağlanmıştır. Kasım zirvesinin ardından Türkiye bir eylem planı yayınlamış ve vize serbestisi için gerekli reformları Ekim 2016 tarihine kadar yerine getirmek için taahhüt vermiştir. 2016 yılı Mart ayı başında Komisyon Vize Muafiyeti için Yol Haritasının uygulanmasına yönelik ikinci raporunu yayınlamış ve olumlu tavrını sürdürmüştür. Daha sonra Brüksel'de gerçekleştirilen zirvede de mülteci krizinin yönetimi ve vize muafiyetine ilişkin birçok alanda mutabakata varılmış, 17-18 Mart 2016 tarihinde Brüksel'de yapılan AB Konseyi Zirvesi'nin sonucunda da iş birliğinin boyutları netlik kazanmıştır. Buna göre Türkiye, 20 Mart 2016 tarihinden itibaren kendi toprakları üzerinden Ege'deki Yunan adalarına geçen bütün düzensiz göçmenleri geri almayı

kabul etmiştir. Türkiye'ye geri gönderilecek her Suriye vatandaşı karşılığında AB ülkelerine bir Suriyeli mülteci alınmasına karar verilmiştir (Balkır & Soyaltın, 2018, s. 121).

Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonrasında AB-Türkiye ilişkileri ciddi şekilde zarar görmüştür. Darbe girişimi sonrasında Türkiye'de Olağanüstü Hal ilan edilmiş, Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. Maddesine ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 4. Maddesine dayanarak, bu sözleşmeleri askıya aldığı Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bildirmiştir. Olağanüstü Hal (OHAL) süresince kabul edilen Kanun Hükmünde Kararnameler ile Fethullahçı Terör Örgütü ile ilişkilendirilen çok önemli sayıda kamu çalışanı görevden alınmış, birçok basın kuruluşu, sivil toplum kuruluşu ve üniversite kapatılmıştır. AB darbe girişimi sonrasında alınan tedbirlerin ardından hukukun üstünlüğü ve temel haklar konusunda çekincelerini belirtmiş, alınan önlemlerin, geniş kapsamlı, orantısız ve ülkede temel özgürlüklerin korunmasında ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasında uzun süre olumsuz etki yaparak nitelikte olduğunu altını çizmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması uygulamada olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaya başlamıştır. Avrupa Komisyonu tarafından anlaşmanın birinci yılında yayınlanan raporda düzensiz göçün yüzde 97 oranında azaldığı belirtilmiştir. AB taahhüt ettiği mali yardım kapsamında 2,9 milyar Euro desteği Türkiye'ye iletmiştir (Balkır & Soyaltın, 2018, s. 122).

2017 yılına gelindiğinde Türkiye'nin tam üyelik seçeneğinin iyice zayıfladığı belirgin hale gelmiştir. Temmuz 2017'de Avrupa Parlamentosu, Türkiye ile AB arasında yürütülmekte olan katılım müzakerelerinin, 16 Nisan 2017'de referandumla kabul edilen anayasa değişikliğinin mevcut haliyle yürürlüğe girmesi halinde askıya alınması çağrısında bulunmuştur. Müzakerelerin dondurulması kavramının hukuksal zemini bulunmasa da, müzakerelerin askıya alınması yönünde oylanan kararın dayanağı Ekim 2005'te kabul edilen Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi olarak gösterilmiştir. Avrupa Parlamentosunun kararının bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte Avrupa Parlamentosunun bir ülke ile genişleme müzakerelerini dondurmak için yaptığı bu ilk çağrı AB-Türkiye ilişkilerini derinden etkileyecek niteliktedir. Avrupa

Parlamentosunun kararının ardından Brüksel’de gerçekleşen ve Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Avrupa Birliği Bakanı Ömer Çelik’i, AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini ve AB Komisyonu’nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Johannes Hahn’la bir araya getiren AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Siyasi Diyalog Toplantısında tarafların arasında diyalog kanallarının açık olduğu ve yapıcı diyalogun sürmeye devam ettiği vurgulanmıştır (Balkır & Soyaltın, 2018, s. 125-126).

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

İlham kaynakları Orhun Kitabelerine kadar uzanan Türk milliyetçiliği anlayışının modern fikir hareketi kimliği kazanması, 19. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Türk milliyetçiliğinin bir kadro ve fikir partisi yapısına dönüşerek siyasi hayatımızdaki yerini alması ise Milliyetçi Hareket Partisi'nin kurulup, gelişmesiyle mümkün olmuştur. Başka bir ifadeyle, Türk Milletinin hürriyet, bağımsızlık ve gelişme mücadelesiyle iç içe giden milliyetçilik, Ülkücülerin Başbuğ'u Alparslan Türkeş'in liderliğinde teorik ve pratik bir bütünlüğe kavuşmuştur. İşte bu bütünün ürünü Milliyetçi Hareket Partisi'dir. Milliyetçi Hareket Partisinin ön tarihini, Millet Partisi'nden Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) kadar gelen bir siyasi parti silsilesi oluşturmaktadır. Millet Partisi, 1948 yılında Mareşal Fevzi Çakmak ve Osman Bölükbaşı önderliğinde bir grup milliyetçi-muhafazakâr siyasi elit tarafından kurulmuştur. Millet Partisi, iki siyasi seçeneğe sıkıştırılmış millete üçüncü bir seçenek sunmak istemiş, fakat ideolojik örgüsünü ve teşkilatlanmasını tamamlayamadığından milliyetçi parti olma vasfını tam olarak kazanamamıştır. 1950 genel seçimlerinde yüzde 3.1 oy alarak sadece Osman Bölükbaşı milletvekili seçilebilmiştir. Demokrat Parti iktidarının, aşırı solda yaptığı tevkife bir denge olması ve kendi siyasi geleceğini garantilemek maksadıyla Millet Partisi'ni 1954 yılında resmen kapattırmasının ardından, bu partinin eski kurucuları kısa bir süre sonra Osman Bölükbaşı'nın genel başkanlığında aynı yıl Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurmuşlardır. 1958 yılında Türkiye Köylü Parti'nin, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne katılması üzerine partinin yeni adı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olmuştur. CKMP, 1961 genel seçimlerinde yüzde 14 oy alarak Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve AP'den sonra üçüncü parti olmuştur. 1962'de CKMP'nin ikiye bölünmesiyle Osman Bölükbaşı partiden ayrılarak ikinci defa Millet Partisi'ni kurmuştur (Karaman, 2018, s. 85-86).

2.1. ALPARSLAN TÜRKEŞ'İN CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİNDE SİYASETE GİRİŞİ (1965)

Türkiye Alparslan Türkeş adını, 1944 yılından sonra ikinci kez 27 Mayıs 1960 günü sabaha karşı duydu ve bir daha unutmadı. Çünkü Alparslan Türkeş o günden sonra siyasetin gündeminden düşmemiştir. İhtilal bildirisini Ankara Radyosundan arka arkaya birkaç kez okuyan Türkeş, kısa süre sonra ihtilalin kudretli albayı olarak tanınmıştır. Alparslan Türkeş 38 kişiden oluşan ve ülke yönetimine el koyan Milli Birlik Komitesi üyesi olmuştur. Orgeneral rütbesinde olduğu için liderliğe getirilen Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Devlet Başkanlığı, Başbakanlık ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerinin tümünü üstlenmiştir. Alparslan Türkeş ise Başbakanlık Müsteşarlığına getirilmiştir (Yanardağ, 2002, s. 26).

Milli Birlik Komitesi içindeki bir grup, en geç iki ay içinde seçim yaptırıp iktidarı sivillere devretmek düşüncesindeydiler. Bu siviller kavramı aslında İnönü ve CHP demektir. Oysa Türkeş ve arkadaşları hemen bir seçim yapılmasına taraftar değillerdi (Burçak, 1944, s. 57). Çünkü Türkeş ve arkadaşlarına göre ülkenin içinde bulunduğu anarşiden siyasi partiler sorumluydu. Askeri yönetim birkaç yıl sürmeli ve birtakım reformlar gerçekleştirildikten sonra yönetim sivillere bırakılmalıydı (Yalçın, Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkarı Alparslan Türkeş, 2000, s. 46).

Milli Birlik Komitesine verilen 25 imzalı bir önerge ile ihtilal idaresinin dört yıl iktidarda kalması, bunun için de referandum yapılarak halkın arzusunun tespit edilmesi isteniyordu. Önergenin okunması üzerine Türkeş yeniden söz almış, arkadaşlarıyla aynı görüşte olduğunu, fakat dört yıl sonunda yapılacak olan seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında Milli Birlik Partisi olarak gidilmesinin 27 Mayıs ilkelerine uygun düşeceğini belirtmişti. Ahmet Yıldız, Haydar Tunçkanat, Şükran Özkaya, Selahattin Özgür, Emanullah Çelebi, Sezai Okan, Fikret Kıytak, Vehbi Ersü, Mucip Ataklı, Refet Aksoy ve Ekrem Acuner önergenin tümüne itiraz etmişlerdi. Eski görüşlerini ısrarla savunuyorlar ve seçimlerin en kısa zamanda yapılmasının ve iktidarın seçimi kazanacak partiye devredilmesinin, böylece 27 Mayıs günü millete yapılan vaadin yerine getirilmesinin gerektiğini belirtiyorlardı (Örtülü, 1966, s. 25).

Bu gelişmeler yaşanırken komite 14'ler, 11'ler, 7'ler ve 5'ler olmak üzere dört gruba ayrılmıştı. 14'ler grubu komiteye hâkim gruptu ve toplantılardan istediği kararı çıkarmasını biliyordu. Maksatları dört yıl iktidarda kalmak, daha sonra parti olarak CHP'nin karşısında seçimlere girmekti. Türkeş, Komite bu konuda karar almadan önce meseleyi Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'e de açmış, Milli Birlik Komitesi'nin Milli Birlik Partisi haline getirilmesi için onun mutabakat ve muvafakatini almıştı. Gürsel'in talimatı üzerine bazı politikacılarla bu konuda temasa geçen Türkeş, meseleyi Ekrem Alican, Aydın Yalçın ve Necip San'la görüşmüş hatta partinin tüzüğünü hazırlamak üzere CKMP Milletvekili olan Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı Albay Fuat Uluç'u görevlendirmiştir (Yalçın, Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkarı Alparslan Türkeş, 2000, s. 55).

Milli Birlik Komitesi içinde ihtilalin daha ilk günlerinden başlayan görüş ayrılığı eylül ayının başında artık çözülemeyecek hale gelmiştir. 1960 yılının Ekim ayında Alparslan Türkeş, Başbakanlık Müsteşarlığından istifa etmiştir (Yalçın, Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkarı Alparslan Türkeş, 2000, s. 58).

İsmet İnönü, Cemal Gürsel'i etkisi altına alıp, Türkeş ve arkadaşlarını tasfiye ettirmek için ciddi girişimlerde bulunuyordu. Nihayet 27 Mayıs darbesinden 5 buçuk ay sonra 13 Kasım sabahı her şey oldubitti havası içinde halledilmiş, Cemal Gürsel bu tarihten itibaren Milli Birlik Komitesini feshettiğini açıklamıştı. (Örtülü, 1966, s. 58) Yeni oluşacak Milli Birlik Komitesi ise perde arkasında İnönü'nün desteği ile bir an önce kurucu meclisin teşkiline çalışıyordu. Ordu içerisindeki çekişmeler ve tasfiyeler devam ediyordu. Türkeş ve arkadaşlarının Milli Birlik Komitesinden çıkarılmasına rağmen acaba Türkeş bir şey yapar mı diye, tedirginlik ve korku devam ediyordu. Bu yüzden bir an önce tasfiye edilen 14'lülerin ülkeden çıkarılması lazımdı. Hava Kuvvetlerine mensup subaylar, Cemal Gürsel'in imzasını taşıyan sarı zarflı mektupları 14'lülerin evlerine teslim etmişti. Bu mektupta, Milli Birlik Komitesinin feshi, üyelerinin ise emekliye sevk edildiği buna müteakip dış göreve atama yapıldığı emri yazılıydı (Öznur, 1999, s. 73). Alparslan Türkeş büyükelçilik müşaviri olarak Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'ye sürülmüştür.

Türkeş, 815 günlük sürgün hayatından sonra 22 Şubat 1963'te Türkiye'ye dönmüştür. Alparslan Türkeş'in Türkiye'ye dönüşü yelpazenin özellikle sağ kanadında büyük bir hareketlenme meydana getirmişti. Adalet Partisi (AP) içinde Gökhan Evliyaoğlu idaresindeki bir grup aşırılar Türkeş'i AP'ye sokmak istemişler, fakat parti buna karşı çıkmıştı. Bu karşı çıkışın asıl sebebi, bütün partilerin Alparslan Türkeş'ten çekiniyor olmalarıydı (Ahmad & Ahmad, 1976, s. 258).

2 Mayıs 1963'te bir basın toplantısı düzenleyen Türkeş, **“Ya parti kuracağız ya da mevcut partilerden biri doktrinlerimizi benimseyecektir.”** diyerek, Türkiye Huzur ve Yükselme Derneği'ni kurduğunu açıklamıştır. Ancak Türkeş bir süre sonra Harp Okulu eski komutanı Talat Aydemir'in kalkıştığı ihtilal girişiminin içinde bulunmakla suçlanmış ve idam istemi ile yargılanmıştır. Dört ay kadar tutuklu kaldıktan sonra Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanmış ve neticede beraat etmiştir (Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 146).

Türkeş cezaevinden tahliye olduktan sonra, bu sefer dönemin CKMP yetkililerinin CKMP'de siyasete girme teklifleriyle karşı karşıya kalmıştı. CKMP yöneticilerinden Mehmet Altınsoy, Ahmet Oğuz ve İrfan Baran, Türkeş'i evinde ziyaret ederek, partiye genel başkan olmasını istiyorlardı. Türkeş ise acele edilmemesini, arkadaşlarıyla bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra kendilerine son kararını vereceğini söylemişti. CKMP'lilerin Türkeş'le ilgili yoğun girişimleri 1964 yılının ilk aylarında CKMP Çankırı Milletvekili ve Meclis Reis Vekillerinden Nurettin Ok'un evinde düzenlenen geniş katılımlı bir toplantıda da dile getirilmişti. Bu toplantıda hakem olarak dönemin önde gelen Türk milliyetçilerinden Nejdet Sançar seçilmişti. CKMP'yi temsilen Mehmet Altınsoy, Hazım Dağlı, Mustafa Kepir, Seyfi Öztürk, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Ramazan Demirsoy, Rahmi İncelen, Fuat Uluç, Mustafa Kemal Erkovan, Türkeş'i temsilen ise Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ ve Numan Esin katılmıştır (Öznur, 1999, s. 81-82).

Arkadaşlarıyla çeşitli görüşmeler yaptıktan sonra Alparslan Türkeş, 22-23 Şubat 1964 tarihinde toplanan CKMP Kongresi sırasında bu partiye katılma kararı almıştır (Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 147). Türkeş kendisi gibi vaktiyle Milli Birlik Komitesinde bulunan aynı zamanda 14'ler olarak bilinen ve

Milli Birlik Komitesinden tasfiye edilen grupta beraber oldukları Mustafa Özdağ ve Numan Esin'le birlikte törenle CKMP'ye girmiştir (Ahmad & Ahmad, 1976, s. 288).

CKMP'nin Türkeş ve arkadaşlarının katılımından sonra ki ilk büyük kongresi 1 Ağustos 1965 tarihinde olağanüstü toplanmıştır. Bu tarihe kadar CKMP "*parti genel müfettişi*" sıfatıyla görev yapan Türkeş, partinin taşra teşkilatlarıyla sıcak ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Kongrede eskilerin adayı Ahmet Tahtakılıç'a karşı genel başkanlık mücadelesini kazanması bunu göstermektedir. Tahtakılıç'ın 516 oyuna karşılık Türkeş 698 oy alarak CKMP'nin yeni genel başkanı olmuştur (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 93-94).

Alparslan Türkeş'in Genel Başkan seçilmesinden sonra CKMP, yeni program ve kadrosuyla girdiği 10 Ekim 1965 genel seçimlerinde ilk sınavını verdi ve 11 milletvekiliyle meclise girdi. Bu seçimlerde Türkeş Ankara milletvekili, 14'lerden Muzaffer Özdağ Afyon milletvekili, Rıfat Baykal ise Mardin milletvekili olarak seçildiler (Yalçın, Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkarı Alparslan Türkeş, 2000, s. 75) Bu arada Türkeş 25 il örgütüyle devraldığı partiyi önce 43, iki yıl içinde de 61 ilde örgütlendirmiştir (Yanardağ, 2002, s. 32).

Alparslan Türkeş'in genel başkan olmasıyla birlikte, kendisi ve yönetimiyle ilgili başta faşizm olmak üzere çeşitli eleştirilere ve suçlamalara muhatap olması ve eski CKMP'lilerin partiden ayrılması, CKMP'nin gelişimini yavaşlatmıştır. Dolayısıyla partinin 60'lı yıllardaki durumu bir program ve teşkilat yaratma ve benimsetme çabaları ile sınırlı kalmıştır. 1970'li yıllar ise yeni bir isim ve imajla birlikte kendini milliyetçi camiaya kabul ettirme ve kitleselleşme sürecini ifade etmektedir (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 94-95).

CKMP'nin 8. Büyük Kurultayı, 24-25 Kasım 1967 tarihinde Ankara'da yapıldı. Bu kurultay Türkeş'in CKMP'ye Genel Başkan olmasından sonraki ilk kurultaydı. CKMP bu kurultaya girerken, partili ve gençlik kadrolarında CKMP'nin isim ve amblemiyle ilgili çeşitli tartışmalar yapılmaktaydı. Genç kadrolar, partinin isim ve ambleminin ideolojik manada partinin ruhuna ve maneviyatına uygun bir şekilde değiştirilmesinden yanaydı. CKMP kadroları içerisinde isim ve amblem değişikliğiyle ilgili üzerinde durulan görüşlerden bazıları, parti isminde "*Milliyetçi Hareket Partisi*"

veya “*Milliyetçi Parti*”, amblem de ise “*üç hilal*” veya “*bozkurt*” düşünülüyordu. Türkeş de tabandan gelen bu isteklere sıcak bakıyordu ama bu değişiklikler, CKMP’nin bu kurultayında gerçekleşmedi (Öznur, 1999, s. 143). Türkeş tarafından kaleme alınan, sonradan genişletilerek yedi yüz sayfalık kitaba dönüştürülecek olan “*Dokuz Işık*” doktrini 1967 kongresinde parti görüşü olarak kabul edildi. “*Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik, Endüstri ve Teknikçilik*” olarak sıralanan ve kısaca “*milliyetçi toplumculuk*” denilen Dokuz Işık doktrininin ortaya atılması da ülkücü hareketin tarihinde başka bir kilometre taşı oluşturmuştur (Yanardağ, 2002, s. 33).

2.2. CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİNDEN MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİNE (1969-1981)

Türk Milliyetçiliğini siyasi aksiyona sokan CKMP tarihi olağanüstü kurultayı öncesi camiada partinin isim ve amblem değişikliğiyle ilgili çalışmalar başlatıldı. Partinin yeni bir heyecan ve dinamizm kazanabilmesi için bu kurultayda mutlaka bazı radikal değişikliklerin yapılması gerektiği fikri tüm teşkilatlarda ve gençlik kesiminde hâkimdi. 1967 Kurultayında yapılması istenen isim ve amblem değişikliğinin mutlaka bu sefer Adana’daki kurultayda gerçekleşmesi zorunluluğu başta Türkeş olmak üzere parti genel merkezinde de konuşuluyor ve tartışılıyordu (Öznur, 1999, s. 165). Bu dönemde parti genel idare kurulunun tespit ettiği isimler arasında “*9 Işık Partisi, Milli Hareket Partisi, Milliyetçi Köylü Partisi*” gibi isimler yer almaktaydı (Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 151). Daha sonra Genel İdare Kurulunun toplantılarında Kongreye teklif edilecek isim olarak “*Milli Hareket Partisi*” ismi ağırlık kazanmıştır. Ama “*Milli*” kavramının kullanılabilmesi için Bakanlar Kurulu izninin gerekli olması gibi bazı bürokratik engeller sebebiyle “*Milliyetçi Hareket Partisi*” isminde karar kılınmıştır (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 96) .

Parti ismi üzerinde görüş birliği olmasına rağmen, amblem konusunda görüş ayrılıkları devam ediyordu. İstanbul’dan gelen Türkçüler Derneği’ne mensup Hüseyin Nihal Atsız’ın çevresindeki gençler ve sayısı az da olsa bazı parti delegeleri partinin ambleminin Bozkurt olması yönünde gösteriler yapmışlardı. Türkçü gençler kurultaya gelirken, İstanbul’dan Adana’ya kadar bütün yol güzergâhlarını Bozkurt afişleriyle

donatmışlar ve kurultaya hazırlıklı ve organizeli bir şekilde gelmişlerdi. Sayıca az olmalarına rağmen, gürültüleri yüksekti. Bozkurt'un amblem olmasını isteyen Türkçü grubun arasında Abdulhaluk Çay, Niyazi Adıgüzel, Kürşat Özkan, Mustafa Ok ve Ufuk Şehri gibi isimler vardı. Bu gruba, Rıfat Baykal ve Muzaffer Özdağ gibi bazı partililerde de destek vermişti. Buna karşılık amblemin Üç Hilal olmasını isteyenler ise, delegenin büyük çoğunluğu, CKMP Gençlik Kolları, Genç Ülkücüler ve yeni açılmaya başlayan Ülkü Ocakları mensuplarıydı. Kongre salonu ikiye bölünmüştü. Tartışmalar ve karşılıklı atışmalar sürüyordu. Ankara İl Başkanı Tarık Hülülü, 25 arkadaşıyla birlikte başkanlık divanına bir önerge vererek, amblem konusunda kararın yeni seçilecek Genel İdare Kurulu üyelerinin yetkisine bırakılmasını istemişti. Önerge kabul görmüştü ve kurultaydan sonra yapılan yeni Genel İdare Toplantısında partinin amblemi Üç Hilal, gençlik kollarının amblemi Bozkurt olarak kararlaştırıldı ve tartışmalar böylece son bulmuştur (Öznur, 1999, s. 174-175).

Alparslan Türkeş'in istediği değişiklik yapılmış, üstelik benimsenen amblemle resmen, bir taşla iki kuş vurulmuştu. Bozkurt, MHP'yi ırkçı suçlamalarıyla karşılaştıracak, solun ekmeğine yağ sürülecek ve parti daha il gününden radikal Türkçülerin eline geçecekti. Oysa yapısı gereği Türkeş, aşırılıklardan hoşlanmazdı. Başta Nihal Atsız olmak üzere çoğu Ön-Türkçü kuramcı takipçisiyle ya yollar ayrılacak ya da aşırılıklar törpülenecekti. Partinin bir fikir kulübünden veya dergâhtan farklı olması gerektiğine inanan Türkeş, halkın da katılımına açık, geniş yığınlarla kucaklaşabileceği bir atmosfer yakalama derdindeydi. Üç Hilal bunun için biçilmiş kaftandı. Bir kere Osmanlı'nın savaş ve barış bayrağının simgesi Üç Hilal'in evrensel mesaj taşıdığı tartışılmazdı. Böylelikle ırkçılık-dar bölge kalıpcılığı ve fanatizm iddialarına ağır darbe indirilecekti. Herkes, tarihi miras sebebiyle Üç Hilal'e sempatiyle bakar, daha da önemlisi, bu amblemi tanırdı. Yani hem parti imajına yönelik özel çalışmaya gereksinim duyulmayacak hem de ortalama Türk seçmenine sıcak geleceği düşünülen bir simgeyle yola çıkılacaktı (Dural, 2011, s. 409).

Yine de ortada büyük bir sıkıntı mevcuttu. Partide daha şimdiden ümmet-millet tartışmaları patlak vermişti. Aşırı radikal Türkçüler, partinin hızla İslami fanatizme kaydığını ileri sürüyorlardı. İslam'a yakın kadrolarsa, tam tersi argümanları dillendirerek, MHP'nin şovenizme kayma potansiyeli taşıdığına hükmediyordu.

Alparslan Türkeş, orta yol arama zamanının gelip geçmekte olduğunu erken kavradı. Partinin aşırı Türkçü söylemi değiştirilerek, İslam'ın milletin ayrılmaz özelliklerinden biri olduğunun, Müslümanlık değerleri taşımayan bir Milliyetçilik anlayışının öz-değerlerden sapmaya sebebiyet vereceğinin altı çizildi. 1969'da Türkeş, ***“Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslümanız. Her iki felsefede bizim şiarımızdır”*** düsturunu ortaya attı (Bora & Can, Devlet Ocak Dergah, 2007, s. 54-55).

Türk siyasal hayatında dönüm noktası yaşanmıştı. İlk defa bir siyasi parti, dinin Türk toplumu içindeki yerini ve değerini belirtmiştir. O güne kadar bir teori şeklinde yer alan din ve milliyetçilik sentezi artık MHP ile birlikte siyasi hayata geçirilmiştir (Türkdoğan, 1969, s. 7).

MHP yeni adıyla ilk defa 12 Kasım 1969 seçimlerine girdi. MHP'nin hedefi bu seçimlerde mecliste grup kurmak, 1973'te yapılacak olan Genel Seçimlerde de iktidar olmaktı. Bu plan ve programlar doğrultusunda başta Türkeş olmak üzere partinin ağır topları Dündar Taşer, Osman Yüksel Serdengeçti, Ahmet Er, Mehmet Altınsoy, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Galip Erdem, Süleyman Sürmen, Hüseyin Üzmez gibi isimler, Anadolu'da istişare bölge toplantıları yaptılar. Her bölgede MHP hareketine destek ve güç kazandıracak milli-İslami çevrelere mensup, grup ve kişilerin partiye katılmasına ve iltihakına çalışıldı. Özellikle sağ partilerden AP, MP gibi partilerden büyük katılmalar oluyordu. Seçimlerle ilgili propaganda çalışmaları sırasında başta MHP gençlik kolları yeni kurulan Ülkü Ocakları ve Anadolu'da şubeleri olan Genç Ülkücüler Teşkilatı gibi dernekler MHP'nin en büyük dezavantajı kitle partileri gibi maddi gücü olmayışydı. MHP teşkilatlarının maddi sıkıntısını Anadolu'daki çilekeş fedakâr mensuplarının mütevazı katkıları karşılıyordu. MHP seçim kampanyası süresince ülkenin çeşitli yerlerinde ***“Milliyetçi Türkiye”*** mitingleri düzenledi. Adana, Ankara, Kayseri, Konya, İzmir, İstanbul ve benzeri yerlerde düzenlenen mitingler adeta MHP'nin gövde gösterisine dönüşmüştür (Öznur, 1999, s. 201-202).

MHP, gerçekleşen seçimler sonucunda oy oranını 1965 seçimlerine göre arttırmasına rağmen yüzde 3.03 oranında oy topladı ve yalnızca Alparslan Türkeş Adana Milletvekili olarak meclise girebildi (Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 153). Oy oranında artış olmasına rağmen milletvekili sayısının

düşmesinin nedeni değiştirilen seçim sitemiydi. MHP'nin yüzde 5 ila 10 arasında oy aldığı seçim bölgeleri, Niğde, Kayseri, Adana, İçel, Çankırı, Kırşehir, Nevşehir, Burdur, Kahramanmaraş, Elazığ, Kastamonu, Kars, Giresun, Ordu, Tokat, Konya, Sivas, Erzincan ve Erzurum gibi illerdi (Yanardağ, 2002, s. 37).

1970'li yılların politik atmosferi TSK'yi da etkisi altına almış ve ordu kendi içerisinde ikiye ayrılmıştı. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, silahlı kuvvetlerin sol kanadında duruyorlardı. Müdahalenin sol karakterli olması için karargâhtaki bir grup subay, Cemal Madanoğlu ile temas halindeydiler. Ordunun diğer kanadını ise Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve İstanbul Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün temsil ediyordu. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da bu kanadın yanındaydı. Silahlı Kuvvetler içindeki Milli Demokratik Devrimcilerden oluşan sol grup Cemal Madanoğlu liderliğinde 9 Mart tarihine göre darbe hazırlıklarını tamamlamıştı, ancak 9 Mart'ta darbe yapılacağı bilgisinin Genelkurmay Başkanlığınca öğrenilmesi ve darbe girişimine adı karışanların emekliliğe sevk edilmesi sonucuyla darbe engellendi. Ordu içerisindeki karşı darbe girişimini boşa çıkaran Genelkurmay Karargâhı, 12 Mart 1971'de AP hükümetine çok sert bir muhtıra verdi. Muhtıra sonrasında, Başbakan Süleyman Demirel istifa etti. Muhtıra özetle, parlamento ve hükümetin, tutum, görüş ve icraatlarıyla Türkiye'yi anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğunu; böylesi bir ortamda Anayasa'nın öngördüğü reformların gerçekleştirilemeyeceğini, dolayısıyla Türkiye'nin geleceğinin ağır bir tehlike altında olduğunu vurgulamaktaydı. Dolayısıyla orduya göre yapılması gereken, partiler üstü bir hükümet kurularak mevcut kaotik ortamdan derhal çıkış yolu bulunmasıydı. Aksi takdirde, kendilerinin doğrudan müdahale hakkının olduğunu dile getirmekteydiler. 12 Martçılar, ilk adım olarak iç tasfiyeye girişti ve darbe planı yapan Sol Cuntayı Türk Silahlı Kuvvetlerinden ihraç etti. Muhtıradan dört gün sonra 9 Martçı olduğu iddia edilen on üç subay tasfiye edildi. Bu tasfiyelerden sonra 12 Mart Muhtırası sol kesim tarafından **“Sağ gösterip, sol vurdular”** sözleriyle hafızalara kazınacaktır (Ete, Taşdelen, & Ersay, 2014, s. 23-24).

12 Mart, solun ve toplumsal muhalefet hareketinin yükselişini durduramadı. Solun yükselişi 1973'te yapılan seçimlerde kendisini belirgin şekilde ortaya koydu. Bu

seçimlerden CHP başarıyla çıktı ve birinci parti oldu. 1960'lı yılların ikinci yarısında başlayan sol yükseliş, sandığa 1973 seçimlerinde yansımıştı. Bu seçimlerde MHP istediği sonucu alamamıştı. Partinin oyları bu süre boyunca yerinde aynı oranda kaldı. 1969 seçimlerinde yüzde 3 oranında oy alan MHP'nin, 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde aldığı oy ancak yüzde 3,4 düzeyine ulaştı. MHP listelerinden Alparslan Türkeş Adana'dan, Ali Fuat Eyüboğlu Yozgat'tan, Mustafa Erkovan ise Ankara'dan seçilerek meclise girdiler (Yanardağ, 2002, s. 59-60).

1973 seçimleriyle birlikte 1950'lerden beri devam eden Demokrat Parti-Adalet Partisi üstünlüğü sona erdi ve CHP birinci parti oldu. CHP'nin bu başarısında hiç şüphesiz en büyük etken Demokrat Parti (DP) ve Milli Selamet Partisi'nin (MSP) Adalet Partisi oylarını bölmeleri ve Adalet Partisi'ndeki iç çekişmelerin etkisi vardı. 1973 seçimleri Türkiye'de 12 Mart döneminin de sonunu getirmiştir(Kili, 1976, s. 365-371).

Seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra yüz günü aşkın bir süre hükümet bunalımının devam etmesi yeni bir iktidarın kurulamaması Ecevit'le Erbakan'ın koalisyon hükümetini kurmalarının kapısını aralayacaktı. MHP yeni hükümet kurulma çalışmaları esnasında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün 4 Aralık 1973 tarihli radyo-televizyon konuşmasında siyasi partilerden hükümet kurulmasıyla ilgili tekliflerini bildirmelerini istemesi üzerine MHP'nin görüşü Genel Başkan Alparslan Türkeş tarafından bir mektupla Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bildirilmişti. Türkeş mektubunda, milliyetçi bir şahsın başkanlığında bir milli koalisyon hükümeti önermiştir (Öznur, 1999, s. 325).

Mevcut sağ siyasi partilerin kendi aralarında anlaşamayışları birbirleriyle olan sürtüşmeleri sonucunda 12 Ocak 1974'te bir araya gelen Erbakan ve Ecevit uzun bir görüşmenin ardından prensipte anlaşmaya varınca Cumhurbaşkanı Korutürk'te görevi Ecevit'e verdi. Uzun toplantılardan sonra 24 Ocak 1974 günü Ecevit CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı Korutürk'e sundu. 7 Şubat tarihinde Ecevit Hükümeti meclisten 235 oyla güvenoyu aldı ve böylece 7,5 ay sürecek olan Ecevit'in Başbakanlığında CHP-MSP Hükümeti kurulmuş oldu. Yeni hükümetin kuruluşu Milliyetçi cephede büyük tepkiyle karşılandı. MHP lideri Türkeş

bu hükümeti Türkiye'nin sola teslimi olarak nitelendirdi. Erbakan'ını da solculara prim vermekle suçladı. Bu hükümete yönelik suçlamalar 15 Mayıs 1974'te çıkarılan Af kanunu tartışmaları ile daha da ağırlaşmıştır (Öznur, 1999, s. 325).

Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi'nin kurduğu koalisyon hükümetinin karşılaştığı en önemli olay Kıbrıs Sorunuydu. Yunanistan'daki Albaylar Cuntasının desteğiyle Kıbrıs'ta gerçekleştirilen askeri darbe üzerine, garantör ülke konumundaki Türkiye, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a Barış Harekâtı düzenledi. Bu harekât, Başbakan Bülent Ecevit'in cesaret ve vatanseverliğinin bir göstergesi olarak algılandı (Atabay, 2015, s. 229). Başbakan Ecevit adeta ulusal bir kahraman haline geldi. Bu rüzgârı değerlendirmek isteyen Ecevit ve CHP yöneticileri, doku uyuşmazlığı nedeniyle hayli sorunlu koalisyon hükümetini 18 Eylül 1974'te bozarak Türkiye'yi bir erken seçime zorladı (Yanardağ, 2002, s. 70).

Başbakan Ecevit istifa ettikten sonra, CHP grubunun TBMM'den bir erken seçim kararı aldırma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Ecevit'in taktiği tutmamıştı. Sağ partiler, Kıbrıs Harekâtı nedeniyle popülaritesi doruğa çıkan Ecevit ve yeni CHP'nin tek başına iktidara tırmanmasına izin vermediler. Dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hiçbir partinin tek başına hükümeti kuracak durumda olmaması nedeniyle bir dizi görüşmeden sonra Prof. Sadi Irmak'ı TBMM dışından başbakanlığa atadı. Bu hükümete Meclisteki küçük partilerden sadece Turan Feyzioğlu'nun liderliğini yaptığı 13 milletvekili bulunan Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) destek verdi. Ancak ağırlık olarak teknokratlardan oluşan Sadi Irmak hükümeti güvenoyu alamadı. Siyasette ender rastlanan bir kilitleme yaşandı ve Sadi Irmak hükümeti yenisi kurulamadığı için altı ay gibi uzun bir süre görevde kaldı. Bu tıkanma döneminde MHP'nin yayın organlarından günlük Ortadoğu gazetesinde sağ partilerin bir cephe oluşturarak hükümet olmaları fikri işlenmeye başlamıştı. Gazete bir süre sonra bu yaklaşımı bir kampanyaya dönüştürdü. Çok sayıda milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı kuruluş bildirimler yayınlamaya başlandı. Bu bildirimler arasında, sağcı on dört profesörün Ortadoğu gazetesine verdiği bir ilan dikkat çekiyordu. Bu bildirinin arkasında milliyetçi-muhafazakâr bir ittifakın kurulması için çalışan Aydınlar Ocağı vardı (Yanardağ, 2002, s. 70-71).

MHP ve Türkes milliyetçi aydınları harekete geçirmişti. MHP, parlamenter siyaset üzerinde de etkili olabileceği, dolayısıyla kadrolaşp kitle temelini genişletebileceği tarihi bir fırsatın oluştuğunu görmüş ve bu fırsatı kaçırmamıştı. Nihayet Türkes, dönemin AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ve DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyle'i Ortadoğu gazetesinin Ankara bürosunda toplantıya çağırıldı. Çağrılan bütün parti genel başkanları Türkes'in davetine uyarak toplantıya geldi. Bu görüşmede Türkes, milliyetçi-muhafazakâr çevrelerde bir süredir olgunlaştırılan görüşler doğrultusunda, bir milliyetçi koalisyon kurulmasını teklif etti. DP lideri Ferruh Bozbeyle, Türkes'in girişimiyle kurulacak bir iktidara sıcak bakmadı ve koalisyonda yer almayacaklarını belirtti. Bu sırada gazete önünde toplanan ülkücüler, milliyetçi cephe lehinde gösteri yapıyorlardı. Bu atmosfer altında, toplantıya katılan diğer liderler mutabakat sağladılar ve böylece ilk Milliyetçi Cephe Hükümetinin temelleri Ortadoğu gazetesinde atılmıştır (Yanardağ, 2002, s. 71-72).

Demokrat Parti lideri Ferruh Bozbeyle'nin koalisyonda yer almak istememesinden dolayı, Sadettin Bilgiç'in başını çektiği dokuz Demokrat Partili milletvekili partilerinden istifa edip koalisyona destek vereceklerini bildirdiler. MSP, MHP, CGP ve DP'den ayrılan bu milletvekillerinin desteği ile Demirel, Milliyetçi Cephe denen yeni bir merkez sağ koalisyonu kurmak için 450 sandalyelik TBMM'de 228 sandalyelik bir çoğunluğa ulaştı. 31 Mart 1975'te göreve başlayan Demirel, kabinesinde AP'den 16, MSP'den 8, CGP'den 4, MHP'den ise 2 milletvekiline görev verdi. Türkes başbakan yardımcısı olurken, MHP Genel Sekreteri Mustafa Kemal Erkovan'da Devlet Bakanı oldu. MHP Genel Başkanı Türkes'in, Başbakan yardımcılığına getirilmesi ve MHP'nin koalisyon hükümetinde yer alması Milliyetçi kesimde sevinçle karşılandı. Milliyetçi Cephe'nin kurulmasından sonra MHP ve Ülkücü Hareket ilk defa devlet kadrolarından yararlanmaya başlamıştı (Öznur, 1999, s. 336). MHP bu süreçte, sadece bir sokak gücü olmadığını kanıtlamaya ve kabul ettirmeye çalışmıştır (Yanardağ, 2002, s. 73).

Bir süre sonra koalisyondaki partiler hükümet icraatlarında birbirlerinin aleyhine hareket etmeye başlamışlardı. Ülkede hem ekonomik hem de sosyal durum kötüye gitmekteydi. Enflasyon yukarı tırmanırken, terör olaylarında artış

görülmekteydi. 1 Mayıs 1977'de İstanbul Taksim'deki kutlamalarda 37 kişinin ölümü ve birçok kişinin yaralanması anarşi olaylarının tırmandığının en önemli delilidir. Terör olaylarındaki artış 1977 seçimlerinin dört ay öne alınmasına sebep olmuştur (Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 168).

5 Haziran 1977'de gerçekleşen seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi birinci parti olarak çıktı ancak yine tek başına iktidar olamadı. Bu seçimlerden kazançlı çıkan diğer iki parti Adalet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi oldu. Bu iki partide oylarını büyük oranda arttırdılar. Milli Selamet Partisi büyük oy kaybetti, Demokrat Parti ise neredeyse yok oldu. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümeti kurma görevini Bülent Ecevit'e verdi. Ancak Bülent Ecevit hükümeti güvenoyu alamadı. Bunun üzerine İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti Süleyman Demirel'in başbakanlığında kurulmuştur (Atabay, 2015, s. 231).

İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti fazla uzun ömürlü olmadı. 11 Aralık 1977 yerel seçimleri sonrasında AP'de istifalar başladı. 11-14 Aralık 1977 tarihinde 11 milletvekili AP'den istifa etti. 22 Aralık 1977'de Ecevit İstanbul'da Güneş Motel'de geniş güvenlik önlemleri altında AP'den istifa eden milletvekilleriyle gizli bir görüşme yaptı. Ecevit, AP'den istifa eden milletvekilleriyle anlaşınca, Demirel Hükümetine gensoru verdi ve ikinci Milliyetçi Cephe Hükümeti düşürüldü. 11 vekilin hepsine de 5 Ocak 1978 tarihinde kurulan Bülent Ecevit kabinesinde bakanlık verildi. Ecevit yeni kabinesine DP'li Faruk Sükan'la birlikte CGP'den de üç kişi aldı. CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'nu da Başbakan Yardımcısı yaptı. Bakanlıkların sayısı 34'e çıkartıldı. Ecevit Hükümeti 17 Ocak 1978 tarihinde 218 ret oyuna karşılık 229 kabul oyu ile güvenoyu aldı. Yeni hükümetin kuruluşu ülkücü hareket tarafından "**Karışık Cephe Kabinesi**" veya "**Hükümetçilik Kooperatifi**" olarak değerlendirilmiştir (Öznur, 1999, s. 449-450).

Türkiye, 1960'ların sonlarından 12 Mart 1971'e ve 1975 yılından başlayarak 12 Eylül 1980 müdahalesine kadar geçen süre içinde çok yoğun ve yaygın şiddet olaylarına sahne olmuştur. Özellikle 1975'ten sonra, sol örgütler MHP'ye savaş ilan etmiş, ülkücü gençlerin yanı sıra MHP yöneticileri de terör hedefi haline gelmiştir. Komünist-bölücü sol eylemcilerin anayasal düzeni zorla değiştirme ve devleti ele

geçirme teşebbüsleri, sağ kesimde devleti koruma dürtüsünü harekete geçirmiştir. Türkiye'nin bütünlüğüne kasteden iç ve dış mihrakların sistemli tahrikleriyle Türkiye çok kanlı bir iç çatışmaya sürüklenmiştir. 5 Ocak 1978'de iş başına gelen ve Kasım 1979'a kadar 22 ay görevde kalan CHP hükümeti döneminde bu kanlı terörün zirvesi yaşanmıştır. Ecevit hükümetinin sadece ilk on altı ayında 7452 terör olayı meydana gelmiş, bu olaylarda 511 kişi hayatını kaybetmiş ve 8014 kişi yaralanmıştır. MHP yöneticilerini hedef alan saldırılar Kasım 1977'de MHP Turgutlu İlçe Başkanı Osman Öztaş'ın ve Gaziantep Merkez İlçe Başkanı Mehmet Çapar'ın sol militanlarca şehit edilmesiyle başlamıştır. Bunun üzerine Alparslan Türkeş, 9 Kasım 1977'de MHP teşkilatlarına bir genelge göndererek ülkücülerini itidale davet etmiştir. 15 Eylül 1978'de POL-DER'li polislerin Alparslan Türkeş'in toplantı yaptığı sırada MHP İstanbul İl Başkanlığı binasını basmaları üzerine MHP 2 Ekim 1978'de sıkıyönetim ilan edilmesini istemiştir (Bölükbaşı, 2012, s. 39-40).

CHP hükümeti 25 Aralık 1978'de Meclis'e sıkıyönetim ilan edilmesine ilişkin karar tasarısını sunmuş. Uzun süre orduyu yönetimden uzak tutmaya çalışan CHP, askeri kendisi göreve çağırmak zorunda kalmıştı. Sonuçta, muhalefetin de oylarıyla aralarında İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük illerinde bulunduğu 13 ilde sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetimin uygulanmasının ilk günleri, ülke genelinde görece sakin geçti. Herkes ne olacağını görmek için bekliyordu. Başbakan Ecevit, Maraş katliamı nedeniyle MHP ve Ülkü Ocaklarını suçladı. Kahramanmaraş ve çevresinde çok sayıda ülkücü tutuklandı. CHP mevcut uygulamayı **“demokratik ve sivil sıkıyönetim”** diye tanımlıyordu. Hükümetin etkisiyle güvenlik güçleri ülkücü hareketin de üzerine gitmeye başladı. Bunda, askerlerin topluma güven verme ve tarafsızlık görüntüsü sergileme kaygılarının da etkisi vardı (Yanardağ, 2002, s. 136-137).

1978 sonbaharında, Genelkurmay iki kişilik bir özel ekip kurdu ve karargâh etüdü istedi. Etütten yanıt bulması istenen soru, **“bu aşamada Silahlı Kuvvetlerin müdahalede bulunmasına gerek var mıdır? Varsa müdahalenin temeli ne olabilir?”** idi. Bu ekip ileride genişletildi ve çalışması 1980'e kadar sürdü (Birand, 1984, s. 64). Bu etüt çalışmasında, ülkede koşulların henüz askeri müdahale için olgunlaşmadığı sonucuna varılmıştır (Yanardağ, 2002, s. 138).

26 Kasım 1978’de ilan edilen sıkıyönetim, Türkeş’i ve MHP yönetimini komünizmle mücadele konusunda yeni bir strateji belirlemeye itti. Türkeş, askerın rahatsızlığının farkındaydı ve süngünün hedefine ülkücülerin yerleşmesini istemiyordu. MHP’nin yeni dönemde silahlı hareketlerin odağında bulunmaması için teşkilatlara çağrı yapıldı ve silahlı mücadeleden kaçınılması talimatı iletildi. İç yazışmalardan sonra illere yollanmak üzere genelge hazırlandı. Türkeş, bu genelgeyi askere de mesaj verircesine, teşkilatlara gizli değil açık yolladı. Genelgeye rağmen sokaktaki çatışma durmuyor, kan akmaya devam ediyordu. Siyaset artık sokaktaydı ve kontrolden çıkmıştı. Başbakan Ecevit tüm bu olanlara rağmen iktidarı bırakmaya niyetli değildi. Ancak 14 Ekim 1979’da yapılan ara seçimler, Ecevit’in bırakmak istemediği iktidar koltuğundan 20 yıl boyunca uzak kalmasına neden olacaktı. CHP’nin oyu, 1979 seçimlerinde yüzde 41’den yüzde 29’a düştü. Ecevit, seçimlerden iki gün sonra istifa etmek zorunda kalmıştır (Akpınar, 2017, s. 137-140).

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Ecevit’in istifasının ardından hükümeti kurma görevini AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’e verdi. Demirel, bu kez azınlık hükümeti kuracaktı. Milliyetçi Cephe hükümetlerine dönük sert eleştiriler AP liderini etkilemişti. Ancak, hükümeti kurmadan önce eski ortakları MHP lideri Türkeş ve MSP lideri Erbakan ile görüşerek, hükümete dışarıdan destek istedi. Demirel, seçim meydanlarında terörü ve şiddeti önleme sözü vermişti. Bu nedenle sokak çatışmalarında taraf haline gelen MHP’nin hükümette temsil edilmemesinin daha doğru olduğuna inanıyordu. MHP, Demirel’e destek vermeyi kabul etti. MHP, 1981’de yapılacak genel seçimlere hazırlanmak istiyordu. Asıl hedefi de 1985 seçimlerinde MHP’nin tek başına iktidara gelmesiydi. O nedenle dışarıda kalmak MHP’nin işine geliyordu (Akpınar, 2017, s. 140).

30 Haziran 1979 günü MHP’nin Ankara’daki genel merkez binası silahlı-bombalı saldırıya uğramış, açılan ateş sonucu MHP Gençlik Kolları üyesi iki ülkücü hayatını kaybetmiştir. MHP Genel Merkezi’ne saldırıyı düzenleyenlerin Polisler Derneği (POL-DER) mensubu oldukları ortaya çıkmıştır. Eylemi planlayan ve gerçekleştiren POL-DER’li iki komiser yardımcısı ile 15 polis gözaltına alınmıştır (Bölükbaşı, 2012, s. 41).

AP azınlık hükümeti olayların yatışmasında başarılı olamamıştı. Darbeyi gerçekleştirecek olan askerler, 13 Aralık 1979'da Selimiye'deki 1. Ordu Karargâhında bir araya geldiler. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, kara, hava ve deniz komutanlarına hitaben, müdahaleden önce siyasilere bir imkân daha tanımak istediğini bildirdi. Bu görüş komutanlarca da kabul gördü. Bir uyarı mektubu kaleme aldılar. Bu mektup, sıkıyönetim komutanlarının yetkilerini arttıracak yeni yasal ve idari önlemler isteyen bir muhtıraya dönüştü. Kenan Evren bu mektubu 27 Aralık 1979'da Korutürk'e ilettili. Mektuba cevap olarak Korutürk, 1 Ocak 1980'de Evren ve kuvvet komutanlarını Çankaya'da bir toplantıya çağırıldı. Korutürk, politikacıların önerilerini dikkate almamaları halinde ne yapacaklarını generallere sordu. Evren, son çare olarak müdahale edip meclisi kapatmaya hazır oldukları yanıtını verdi. Cumhurbaşkanı Korutürk, generallerin kendisine verdiği mektubu yani muhtırayı iki büyük siyasi partinin liderini yanına çağırarak bu mektubu kendilerine iletliyordu. Aslında bu muhtıra 12 Eylül'ün habercisiydi. 12 Eylül'ün ayak sesleri artık duyulmaya başlamıştır (Öznur, 1999, s. 608-609).

Türkiye 12 Eylül'e doğru hızla sürükleniyor. Kitlemel çatışmalar, iç savaş tahrikçilerinin provokasyonlarıyla haziran ve temmuz aylarında başta Çorum olmak üzere Nevşehir ve Fatsa'da gerçekleşecekti. MHP Genel Başkan Yardımcısı ve eski Gümrük ve Tekel Bakanı Gün Sazak'ın evinin önünde öldürülmesinden sonra Çorum'da başlayan olaylar Alevi-Sünni çatışmasına dönüştürülecek, 28 Mayıs'ta başlayan olaylar Temmuz'un ilk haftasına kadar sürecekti. Çorum'da yaşanan kitlemel çatışmalar 17-18 Haziran 1980'de CHP eski milletvekili ve Nevşehir İl Başkanı Zeki Tekiner'in öldürülmesinden sonra da bu ilimizde de yaşanacaktı. 12 Temmuz 1980 tarihinde Fatsa olayları başlamış, Fatsa'yı kurtarılmış bölge haline getiren Devrimci Yol hareketi bu ilçede şiddet ve terör estirmeye başlamıştır. Ve artık sona gelmişti. Darbeciler hazırlamış oldukları plan ve program doğrultusunda harekete geçtiler. 12 Eylül 1980, sabaha karşı 03.59'da Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) radyolarından İstiklal Marşı ve Harbiye Marşının çalınmasıyla Kenan Evren Milli Güvenlik Konseyi'nin 6 bildirisini okuyarak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) yönetime el koyduğunu açıklamıştı (Öznur, 1999, s. 623-627).

2.3. 12 EYLÜL DARBESİ VE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİNİN KAPATILMASI (1980-1983)

11 Eylül 1980 günü Türkeş'i ziyarete gelen bir dostu, bazı subayların önemli bilgiler vermek için bu akşam kendisiyle görüşmek istediğini aktarmıştı. Türkeş, onları evine beklediğini söyleyerek akşam saatlerinde, Ankara Bahçelievler'de bulunan MHP Genel Merkezinden ayrılmıştı (Akpınar, 2017, s. 145-146). Ankara-Konya yolunun Gölbaşı'na yakın bölgesinde askeri bir araç, Türkeş'in arabasını durdurmuş ve aracın içinden inan subaylar Türkeş'e haber getirmişti. İçlerinden biri Türkeş'e **“Komutanım, Evren bu akşam ihtilal yapacak”** dedi (Turgut, Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı, 1995, s. 438). Aslında Türkeş darbeyi son dakika öğrenmemiştir. Sabah saatlerinden beri kopuk kopukta olsa, bazı bilgiler geliyordu. Türkeş, kendisini durduran subaylardan sadece elindeki bilgiyi teyit etmiş olmuştur (Yanardağ, 2002, s. 226).

Türkeş bütün kuvvet ve ordu komutanlarını tanıyordu. Aralarında Harbiye ve Harp Akademisinden sınıf arkadaşları vardı. Bir bölümünü de başbakan yardımcılığı yaptığı Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde tanımış ve iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Ama Türkeş yine de darbenin yapılmasına bir gün kala bu girişimden haberdar olmuştu. Bu iyi bir işaret değildi. Konuyla ilgili yayımlanmış anılara, kitaplara ve diğer yayınlara bakıldığında, darbe öncesinde MHP yönetimine gelen bütün haber akışının durduğu anlaşılıyor. 11 Eylül sabahı gelen ilk bilgilerin doğrulanması bile çok güç olmuştu. MHP yöneticileri, ilişkili oldukları ordudaki kimi üst düzey subayları arayarak, ancak öğleden sonra darbe girişimini doğrulatabilmişlerdi. Bunun anlamı açıktı; ülkücü hareket sürecin dışına itilmişti. MHP'nin Silahlı Kuvvetler içinde görece etkili bir örgütlenmesinin olduğu biliniyordu. Ordu içindeki ülkücü subaylarla ya doğrudan Türkeş ilgileniyor ya da çok güvendiği yardımcılarını aracılığıyla bu ilişkileri sürdürüyordu. Cunta lideri Orgeneral Kenan Evren'in 12 Eylül darbesinden sonra, Türkeş ve MHP için **“İçimizi karıştırmaya kalktılar”** demesinin nedeni de buydu. Orduda 27 Mayıs Sendromu devam ediyordu ve en çok korkulan şey emir komuta zincirinin kırılmasıydı (Yanardağ, 2002, s. 226-227).

12 Eylül harekâtı sabaha karşı saat 02.00'de başlamıştır. 1978 yılında CHP iktidarı tarafından MHP aleyhine kurulan POL-DER'li işkenceci özel timler 12

Eylül 1980 darbesiyle birlikte Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının bünyesinde yer alan Başsavcı Nurettin Soyer'in emrinde darbenin yapıldığı gece kanunsuz bir şekilde MHP Genel Merkezi'ni bastılar. Binada bulunan Gençlik Kolları Genel Başkan Vekili İsmet Mirzaoğlu ve Gençlik Kolları mensuplarından Osman Yurt ile birlikte sekiz ülkücü genç gözaltına alındı. Hiçbir siyasi parti MHP hariç ihtilal gecesi aranmadı ve basılmadı. Siyasi partilerin aranması ancak MGK'dan çıkan bir emir doğrultusunda olurdu. Konseyin MHP'nin basılmasıyla ilgili herhangi bir yazılı emri yoktu. Ancak bu emir ihtilal sabahı verildi. MHP ile birlikte bütün siyasi partilerin de arama saati 10.00 olarak belirlenmişti. Konseyin komutanlıklara hitaben siyasi partilerin aranması ile ilgili yazılı emri yayınladıktan sonra savcılar bütün partileri aramaya sabah saat 10.00'da başlamıştı. Ama MHP gece saat 02.30'da asker, polis karışımı özel timler tarafından basıldı. MHP Genel Merkezi'nin baskınında başta Nurettin Soyer olmak üzere Pol-Der'li Zeki Kaman ve Dürüst Oktay gibi özel tim görevlilerinin bulunması da bu baskının gerçek amacını ortaya koyuyordu (Öznur, 1999, s. 631-632).

Saatler sabaha karşı 04.00'ü gösterirken Türkiye'de artık yeni bir dönem başlamıştı. Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren adına, TRT spikeri Hasan Mutlucan, MGK'nın 1 Numaralı Müdahale Bildirisini, tüm Türkiye'ye okumuştur (Okutan & Tekin, 2012, s. 192).

Darbenden sonra, önceden kararlaştırıldığı gibi siyasi parti liderleri evlerinden alınarak gözetim altında bulundurulacaklardı. Konseyin görevlendirdiği subaylar Başbakan Demirel, CHP Genel Başkanı Ecevit, MSP Genel Başkanı Erbakan ve MHP Genel Başkanı Türkeş'in evlerinden alınması için görevlendirdikleri şekilde liderleri gözetim altına aldılar. Fakat Türkeş bulunamamıştı. Türkeş'in evine giden askerler eli boş dönmüşler (Öznur, 1999, s. 640).

Türkeş evi terk ettiğinde takvimler 11 Eylül 1980'i, saatler de 21.00'ı gösteriyordu. Türkeş, Ankara Orandaki evinden ayrılmış, MHP Milletvekili Turhan Koçal'ın evine gitmişti. Burada durum değerlendirmesi yapmışlardı. Türkeş darbeleri yakından tanıyan bir isimdi. Askeri darbenin amacını ve kimlere karşı yapıldığını anlamaya çalışıyordu. Türkeş'e göre her darbenin bir amacı vardı. Kendisinin ve partisinin bu hedefin içinde olup olmadığını muhakeme etmeye çalışıyordu. Geç

saatlerde eve Türkeş'in oğlu Tuğrul Türkeş'le birlikte Ramiz Ongun, Türkmen Onur, Mustafa Mit ve Ahmet Ayan da gelmişti. İçlerinden bazıları Türkeş'e yurt dışına çıkması yönünde telkinde bulunmuştu ama MHP Lideri, buna sıcak bakmıyordu. Yurt dışına çıktığında kendisi için kaçtı diyeceklerdi ki, bu Türkeş'in asla hazmedemeyeceği bir çare olurdu. O yüzden bu konunun bir daha konuşulmamasını istedi. Gençlik Kolları ve Ülkücü teşkilatların yöneticileri ile temasa geçerek, askerî harekâta karşı direniş göstermemelerini, yasalara aykırı davranışlardan uzak durmalarını ve provokasyonlara kapılmamalarını istemiştir (Akpınar, 2017, s. 147-148).

Alparslan Türkeş, ikinci gün Turhan Koçal'ın evinden ayrılarak, daha güvenli olduğu düşünülen Halil Şıvgın'ın evine gitmişti. Halil Şıvgın ve eşi, harekete bağlılığıyla bilinmesine karşın o sıralar çok tanınan ve bilinen bir isim değildi (Yanardağ, 2002, s. 228-229).

Bütün parti liderlerinin, başbakan dâhil darbe gecesini evlerinden alınarak tutuklanmalarına karşın, Türkeş'in üç gün boyunca bulunamaması kamuoyunda çeşitli kuşkulara yol açmıştı. Bu durum, darbenin ilk günlerinde operasyonun niteliğine ilişkin çeşitli spekülasyonların yapılmasına da neden olmuştu. Hatta MHP karşıtı bir darbe olduğunu düşünenler bile vardı. Çünkü radyo ve televizyondan yayınlanan sıkıyönetim bildirimleriyle Türkeş'e sürekli olarak teslim ol çağrıları yapılıyordu. Türkeş'in bulunamaması cunta üyelerini telaşa düşürmüştür (Yanardağ, 2002, s. 230).

Evren, orduda önemli ölçüde Türkeş taraftarı olduğunu dolaylı olarak kabul etse de endişelenmemekte haklıydı. Çünkü darbeden iki hafta önce yapılan Yüksek Askerî Şura toplantısında planlanan son atamalar yapılmış, bir bölüm subay emekli edilmiş ve sol görüşlü askerler gibi ülkücü subaylar da dağıtılarak etkisizleştirilmişti. Ordudaki MHP yanlısı subaylar da emir komuta zinciri içinde eriyip etkisizleşmişlerdir (Yanardağ, 2002, s. 231).

Alparslan Türkeş, 3 gün bekledikten sonra teslim olmaya karar vermişti. Kendisiyle sürekli temasta bulunan o evde saklandığını bilen beş kişiden biri olan oğlu Tuğrul Türkeş'e teslim olacağını, yanına gelmesini istemişti (Öznur, 1999, s. 644-645).

15 Eylül sabahı teslim olan Türkeş, Uzunada'ya götürüldü. Burası deniz kuvvetlerinin dinlenme tesisiydi. Bu yerin konuklarından biri de Necmettin Erbakan'dı. Türkeş, burada 25 gün kaldıktan sonra Ankara'dan gelen bir emirle İzmir'den Ankara Mamak Sıkıyönetim Savcılığı'na getirildi. Burada Sıkıyönetim Başsavcısı Nurettin Soyer tarafından saatlerce sorgulandı. Hatta POL-DER'in önde gelen isimlerinden 12 Eylül baskını yapan asker, sivil karışımı özel timin arasında bulunan Mamak C-5'de yüzlerce ülkücüyü işkencelerden geçiren ekipten biri olan Dürüst Oktay ile de karşılaşmış, Oktay burada Alparslan Türkeş'i tahrik edencesine edepsizce davranışlarda bulunmuştur (Öznur, 1999, s. 645).

Darbeciler müdahalenin ilk günlerinde ülkücülere dokunmadılar. Türkeş dışında gözaltına alınan parti yöneticisi hemen hemen yok gibiydi. İlk günden itibaren, solun üzerine giden cunta, bir süre bilinçli olarak ülkücülere dokunmadı. Bu durum, darbenin gerçekten de MHP ve ülkücü harekete karşı yapılmadığı izlenimini pekiştirdi. Eğer darbe aynı zamanda ülkücü harekete karşı da yapılmış olsaydı, sadece Türkeş gözaltına alınmaz, MHP ve başta gençlik örgütü olmak üzere bütün ülkücü kuruluşların üzerine gidilirdi. Darbenin ilk günlerinde ülkücülere yönelik hiç operasyon yapılmaması başka türlü yorumlanamazdı (Yanardağ, 2002, s. 232).

Türkeş'in Silahlı Kuvvetler Dinlenme Tesislerinden alınıp hapishaneye konmasının ardından başlayan geniş çaplı operasyonlarla da MHP ve ülkücü kuruluşların binlerce yöneticisi tutuklandı. Tutuklanan ülkücülerden bir bölümü işkenceli sorgulardan geçirilmiştir (Yanardağ, 2002, s. 239).

29 Nisan 1981 tarihinde MHP ve Ülkücü kuruluşlar hakkındaki soruşturma sonrasında 945 sayfalık bir iddianame ile "*MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası*" açılmıştır. 16 Ekim 1981'de ise Milli Güvenlik Konseyi kararıyla diğer bütün siyasi partilerle birlikte MHP'de kapatılarak, faaliyette bulunması yasaklanmıştır. Ayrıca partinin mallarına el konulmuştur (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 108).

İddianamenin hazırlanması sekiz ay sürmüştür. MHP'liler önce TCK'nın 149'uncu maddesi uyarınca bölücülük ve halkı kıtale sevk etmekle suçlanmışlardır. Alparslan Türkeş, Kenan Evren'e Mamak'tan yazdığı mektupta suçlamadan duydukları infiali dile getirmiştir. Bir ömür boyu yolunda hizmet ettikleri, acılar çektikleri ve

mukaddes bildikleri değerleri bölmek, tahrip etmek ve yıkmakla suçlanmaları ithamını kendisi ve arkadaşlarının hayallerinden bile geçirmeyip, hayatları pahasına reddettiklerini bildirmiştir. Savcı Soyer, 945 sayfalık iddianamesinde 587 sanıklı davada 220 kişi için idam cezası istemiştir. Sekiz ay boyunca bölücülük suçlaması için delil arayan Savcı Soyer, delil bulamadığı için açıklanan iddianamede suç isnadını değiştirmiştir. TCK'nın 149'uncu maddesinden vazgeçerek TCK'nın 146/1'inci maddesinden dava açmıştır. Bu madde; Anayasa nizamını zor kullanarak yıkmaya ve TBMM'yi ıskata teşebbüs etmektir (Bölükbaşı, 2012, s. 41-42).

Alparslan Türkeş, iddianamenin Türk milliyetçiliğini suçlama gayretkeşliğinin bir ürünü olduğunu ve peşin hükümlü, ideolojik bir taassup içinde hazırlandığını belirtmiştir (Türkeş, 1982, s. 34). Esasta iddianame, milliyetçilik fikrini suçlayıcı bir mahiyet taşıyordu ve 12 Eylül 1980 öncesi sol görüşlü kişilerden ve Türkiye aleyhindekilerden doğma bir görüş olan milliyetçilik karşıtı fikirlerle paralellik arz eden tezleri kapsıyordu. İddianamenin temel hareket noktası, MHP'de boyut kazanan Türk milliyetçiliği fikriyatını, faşizmin ve nasyonal sosyalizmin bir türevi gibi değerlendirme anlayışıydı (Türkeş, 1982, s. 24). Bu hususa işaret eden Türkeş, ***“Devlet ve millet adına görev ifa eden bir makamda bulunan kişilerin milliyetçilik fikrini suçlamaları, milli birliği sabote edilmek istenen bu ülkenin geleceğinde tahripkâr neticeler doğuracaktır”*** değerlendirmesini yapmıştır (Türkeş, 1982, s. 35).

Türkeş, tutuklu bulunduğu süre içerisinde Kenan Evren'e bazı mektuplar yazmıştır. Bu mektupları arkadaşlarının baskısı üzerine ***“suçsuz olduklarını”*** anlatması için kaleme almıştır (Yanardağ, 2002, s. 259).

MHP ve Ülkücü Kuruluşlar davası yaklaşık 6 yıl sürmüştü. Askeri savcının hazırladığı ***“Esas Hakkında Mütalaa”*** ile aralarında Türkeş'in de bulunduğu 49 sanık için idam isteminde ısrar edildi. Mahkemenin verdiği karar, sanıkların ya da vekillerinin yüzüne karşı 7 Nisan 1987 tarihinde okunmuştu. Gerekeçeli karar tam 162 sayfadan oluşuyordu ve okunması yaklaşık üç saat sürmüştü. Alparslan Türkeş TCK'nın 146. Maddesine göre toplam 11 yıl 10 ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştı. Yeni İnfaz Yasası nedeniyle cezaevinde yattığı yaklaşık 4 yıl 5 ay 28 günlük süre Türkeş'in cezasından düşülmüştü. Bunun üzerine Türkeş bir gün daha hapis yatıp tahliye olmuştu. Mahkeme

ayrıca, Türkeş'in mal varlığına el konulmasını ve 11 yıl genel gözetim altında tutulmasını da kararlaştırmıştır (Yanardağ, 2002, s. 274).

12 Eylül yargılamaları sırasında idam cezasına çarptırılan ülkücülerden 9'unun cezaları asılarak infaz edilmiştir. Ülkücü camiayı derinden sarsan ve içine düştükleri hayal kırıklığının en büyük nedenleri arasında yer alan bu idamlar, MHP'liler tarafından cuntanın "*denge politikasına*" bağlanmıştır (Yanardağ, 2002, s. 275).

2.4. MUHAFAZAKÂR PARTİ DÖNEMİ (1983-1985)

12 Eylül yönetiminin siyasi partilerin kurulmasına izin vermesiyle birlikte 1983 yılında MHP kadrolarının önemli bir kısmı Anavatan Partisinde, daha küçük bir kısmı da Doğru Yol Partisinde yer almışlardır (Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 173). Aynı yıllarda ülkücü hareket kendi öz partisini oluşturma arayışlarına başlamıştı. ANAP ya da Doğru Yol Partisi'ne (DYP) gitmeyen ve esas olarak hareketin sürekliliğini sağlamayı öncelikli siyasal hedef olarak belirleyen dışardaki ülkücüler, Türkeş'in de desteğini alarak 7 Temmuz 1983'te Muhafazakâr Parti'yi kurmuşlardır (Yanardağ, 2002, s. 351).

Muhafazakâr Parti'nin Genel Başkanı Mehmet Pamak olmuştur. Mehmet Pamak, 1982 Anayasasını hazırlayan Danışma Meclisindeki çalışmalarıyla dikkat çekmiş bir kimse olup, partiyi kurmadan önce, kapatılan MHP'nin lideri Alparslan Türkeş'i tutukluluk hali devam ederken, tedavi olduğu Mevki Askeri Hastanesi'nde ziyaret edip izin aldığı bilinmektedir (Turgut, 12 Eylül Partileri, 1986, s. 395). Türkeş, bir Danışma Meclisi üyesinin kuracağı partiye askerlerin izin vereceğini hesaplamıştır. Ancak, emanetçide olsa Pamak, ülkücü camiada bir genel başkan olarak benimsenmedi. Çünkü Mehmet Pamak, bazı ülkücülerin idam edilmesi için evet oyu kullanmıştı (Yanardağ, 2002, s. 352).

Aslında yeni kurulacak partinin adının Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti olması isteniyordu. Ama kuruluş hazırlıkları sırasında savcılık Cumhuriyetçi ifadesinin kullanılmasının yasal olarak sakınca doğuracağını bildirince partinin adı Muhafazakâr Parti olarak ilan edilmiştir (Akpınar, 2017, s. 171).

Muhafazakâr Parti'nin kurucuları arasında Ali Koç, Ahmet Ersen, M. Kazım İlhan, Ahmet Karaca, Kemalettin Toros, Kami Özden, Sebahattin Çankaya ve Ahmet Özsoy gibi isimler vardı. Ancak, Konsey'in izni olmadan kimsenin parti kurucusu olması ve kurulan partilerin seçimlere katılması mümkün değildi. Beş kişilik cunta bu yönde geçici bir yasa çıkarmış ve uygulamaya başlamıştı. Partiler bu engeli aşabilmek için, kurucular kurulu listelerinde mümkün olduğu kadar eski asker ve üst düzey bürokratlara ya da askerlerle ilişkilerinin iyi olduğunu düşündükleri kişilere yer verme yoluna gidiyorlardı. Ama çoğu kez bu taktik de engeli aşmaya yetmiyordu. Nitekim Muhafazakâr Parti bakımından da işler umulduğu gibi gelişmemiş ve Konsey, başta Parti Genel Başkanı Mehmet Pamak olmak üzere 25 kurucuyu veto etmişti (Yanardağ, 2002, s. 352). Bu veto nedeniyle partinin hukuki kuruluşu tamamlanamamıştı Eksik üyeliklerin doldurulması için Konsey'e yeni isimlerin bildirilmesi gerekmiştir.

Basında çıkan Muhafazakâr Parti'nin kadro ve fonksiyon itibarıyla MHP'nin devamı olduğu şeklinde haberlerin, Parti Genel Başkanı dâhil içlerinde Parti Genel Sekreteri ve Genel Başkan Yardımcılarının da bulunduğu bu 25 kişinin veto edilmesinde etkisi büyüktür (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 111).

Muhafazakâr Parti'nin kuruluşundan 20 gün sonra vurulan bu veto darbesi yeni kurucu isimleri gündeme getirmiş ve Mehmet Pamak'tan boşalan Genel Başkanlık görevi vetoyu aşan Genel Sekreter Yardımcısı Ahmet Özsoy'a verilmiştir (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 111). Ahmet Özsoy'da Alparslan Türkeş'le görüşerek yeni bir liste hazırlamıştı. Ancak, askeri yönetim 16 Ağustos 1983 tarihinde yeni listedeki 19 Muhafazakâr Parti kurucu adayını daha veto etti (Yanardağ, 2002, s. 353).

Bu vetolara rağmen Muhafazakâr Parti, anayasaya uygun olarak; seçimler yoluyla tüzük ve programında belirlenen görüşler doğrultusunda milli iradenin oluşmasını sağlama, demokratik devlet anlayışının tesisi amacıyla, ülke çapınca teşkilatlanmasını tamamlamaya çalışmıştır. Muhafazakâr Parti Programı "*Hür Millet*", "*Milli Devlet*" ve "*Güçlü İktidar*" vadetmiştir. Program dikkatle incelendiğinde MHP programı ile benzerlikler hemen göze çarpmaktadır (Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 175).

Muhafazakâr Parti'nin yeni Genel Başkanı Ahmet Özsoy'da istenileni verememişti. Silik bir görüntü çiziyordu. Türkeş ülkücü hareketin, ANAP ve DYP gibi partilere dağılarak parçalanma ve hatta yok olmasından korktuğu için hapisneden duruma müdahale ederek yeni bir yönetim oluşturmak istemişti. Genel Başkan Ahmet Özsoy yerine, CKMP-MHP çizgisinden gelen ve ülkücü hareketin ilk çekirdek kadrosu içinde yer alan İsmail Hakkı Yılanlıoğlu partinin başına getirildi. Yılanlıoğlu'nun genel başkanlığıyla birlikte Muhafazakâr Parti, darbe ortamının dayattığı durumları yavaş yavaş terk etmeye ve politik pratiğinde MHP üslubunu benimsemeye başladı. Parti programı ve tüzüğünde yapılan değişikliklerle de MHP çizgisine iyice yaklaşılmıştı. Ancak, Yılanlıoğlu da ülkücüleri toparlamak, partiyi büyütmek ve kadrolara yeni bir heyecan kazandırmak gibi konularda başarılı olamadı (Yanardağ, 2002, s. 353).

Muhafazakâr Parti'nin ülkücüleri ortak bir çatı altında toplamada yeterince başarılı olduğu söylenemez. Öncelikle, MHP davasının yol açtığı gergin ortam, ülkücü camiada geleceği kestirebilme bakımında zorluklar doğurmuştur. İkinci olarak vetolar nedeniyle parti kuruluşunun ilk yılında üç genel başkan değiştirmek zorunda kalmıştır. Ayrıca 6 Kasım 1983 seçimlerine katılamayışı da Muhafazakâr Parti için bir dezavantaj teşkil etmiştir (Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 175).

2.5. MİLLİYETÇİ ÇALIŞMA PARTİSİ DÖNEMİ (1985-1993)

Muhafazakâr Parti Genel Başkanı İsmail Hakkı Yılanlıoğlu da başarılı olamayınca 30 Ekim 1985'te yapılan birinci Muhafazakâr Parti kongresinde hem partinin genel başkanı hem ismi hem de amblemi değişti. Ali Koç genel başkanlığa getirildi. Partinin yeni ismi Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) oldu, amblemi de kırmızı zemin üzerinde beyaz bir hilal ve onun etrafındaki dokuz yıldız olarak belirlendi. Türkiye haritası üzerinde yükselen çınar ağacı şeklindeki eski amblem fazla soyut bulunmuş ve ülkücü hareketin tarihiyle herhangi bir bağ kurmadığı düşünülüyordu. Parti ismine "*milliyetçilik*" kavramının dâhil edilmesi ve "*Dokuz Işık*" doktrinini simgeleyen yıldızların amblemde yer alması ülkücü hareketin 12 Eylül sonrası serüveni bakımından önemli görülür (Yanardağ, 2002, s. 353-354).

Bu sırada Alparslan Türkeş, 4 yıl 7 ay 25 gün tutuklu kaldıktan sonra 9 Nisan 1985'de tahliye olmuş ve Ankara Oran Sitesi'ndeki evinde yeni yaşamına siyasi yasaklı

olarak devam etmişti. Türkeş cezaevinden çıktığında yanında eski MHP'lilerden Sadi Somuncuoğlu, Nevzat Köseoğlu, Cengiz Gökçek, Necati Gültekin ve birkaç eski parlamenter kalmıştı. Yaşar Okuyan, İhsan Kabadayı, Ahmet Er, Ağâh Oktay Güner, Taha Akyol, Namık Kemal Zeybek gibi önemli isimler Türkeş'ten kopmuş ve her biri kendi yollarında yürümeye başlamıştır (İba, 2017, s. 60-61).

Türkeş biraz tatil yapmış ve dinlenmişti. Uzun süren bir Antalya tatilinden sonra Ankara'ya dönmüş, Dedeman Oteli'nde bir seri toplantılar başlatmıştı. Bu toplantılarda eski MHP'lileri yeni parti Milliyetçi Çalışma Partisi'ne yönlendirdi ve herkesi MÇP'de toplanmaya çağırdı. 12 Eylül'den sonra MÇP'ye girmeyip hareketten kopan, ANAP ve DYP gibi partilere giden eski MHP'lileri de **“vatan millet düşmanlarıyla diyalog kurmaya yeltenen, tarafsız görünümü altında vatan hainlerine tavır olmayan, çağdaş sağ gibi safsatalarla uğraşanlar”** diyerek şiddetle eleştirdi. Onları vefasızlıkla ve harekete karşı ihanetle suçlamıştı (İba, 2017, s. 61). Türkeş hareketten kopanlar için **“Davasına karşı, liderine, toprağa düşmüş olan şehitlerin hatrasına karşı, 12 Eylül'den önce vermiş oldukları şerefli mücadelenin hatırına karşı vefasızlığı benimsemiş insanlar”** demiştir (Tekin, Alparslan Türkeş'in Liderlik Sırları, 2000, s. 279).

Türkeş, bu tutumuyla 30 Temmuz 1967 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin İstanbul İl Kongresinde yaptığı **“davadan döneni vurun”** mesajını hatırlatıyordu (İba, 2017, s. 61).

Türkeş, kısa bir zaman sonra da MÇP'yi dışarıdan yönlendirmeye başladı. Genel Başkan Ali Koç'un istifa etmesi ile olağanüstü kongreye gidildi. 17 Nisan 1987 tarihinde yapılan MÇP'nin olağanüstü kongresinde Türkeş'in istediği 20 kişilik bir ekip parti yönetimine getirildi. Muhafazakâr Parti'den beri görev yapan 40 kişilik yönetimin içine 20 kişi daha eklenmişti. MÇP genel başkanlığına Abdülkerim Doğru getirilmiştir (İba, 2017, s. 61-62).

Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi geleneğinden gelen Abdülkerim Doğru bünyeye yabancı bir isimdir. Türkeş'in hem partisindeki İslamcılaşıma sürecini kontrol edebilmek hem de parti dışındaki İslami kesime seslenerek yeni bir siyasal açılımı denemek istediği anlaşılmaktadır. Bu yolla MÇP'nin tecrit çemberini kıracağı

varsayılmaktadır. Bu iş için Abdülkerim Doğru uygun bir isim gibi görünmektedir (Yanardağ, 2002, s. 354).

Abdülkerim Doğru'nun genel başkanı olduğu MÇP'de, genel sekreterliğe Türkeş'in isteği üzerine üniversitedeki akademik görevini bırakarak partiye katılan Devlet Bahçeli; genel başkan yardımcılıklarından birine de oğlu Tuğrul Türkeş getirilmişti (İba, 2017, s. 62). Devlet Bahçeli bu dönemi şöyle anlatıyor (Tekin, Milliyetçi Hareket'te Yeni Dönem ve Dr. Devlet Bahçeli, 1998, s. 37-38):

“12 Eylül sonrası yeniden siyasi yapılanma başladığı dönemlerde üç hakim görüş vardı: Şimdi herhangi bir siyasi kuruluşa gidilmez; ikincisi, dünya ve Türkiye konjonktürü bağımsız bir şekilde bir milliyetçi partiye bir hak tanımamaktadır, o zaman kitle partilerinde buluşalım; üçüncü bir görüş ise, milliyetçi hareketin siyasi hayatında herhangi bir boşluk olmaması, mutlak surette bir parti de Türk siyasi hayatının yeniden yapılandığı bir dönemde Türk milliyetçiliğinin kendisini temsil etmesi görüşündeydi. Bu çerçevede Muhafazakâr Parti adı altında daha sonra da Milliyetçi Çalışma Partisi şekline dönüşmüş halinde Türk milliyetçilerini MÇP etrafında toplanması gerekiyordu. 1987 yılında merhum liderimiz Alparslan Türkeş'in emri üzerine üniversiteden ayrılarak partiye geçtim. Ülkenin bu günkü şartları içerisinde Türk milliyetçilerini bir çatı altında toplama süreci geçirilmesi gerekiyordu. Ben de özellikle bu proje üzerinde çalışmayı yeğledim.”

1987 yılı; halk oylamaları, erken genel seçimler, parti kongreleri ve eski parti liderlerinin yüksek siyaset alanına yeniden dönüşü gibi Türkiye'nin yakın geleceğini derinden etkileyecek bir dizi gelişmeye sahne oldu. Kamuoyunda eski liderlerin siyaset yasaklarının kaldırılması yolunda önemli bir baskı oluşmuştu. Özal hükümeti ve TBMM'deki ANAP'lı çoğunluk, yasakları kaldırmak yerine, halkoylamasına sunmayı kararlaştırdı. Özal'ın amacı, 12 Eylül cuntasının koyduğu yasağı halka bir kez daha onaylatmak, kendisini ve partisini çok zorlayan Demirel başta olmak üzere eski politikacıları ilelebet gömmektir (Yanardağ, 2002, s. 355).

Referandum kararı alındıktan sonra Türkiye adeta bir genel seçim havasına girmişti. ANAP dışında, siyasi yasakların devamını savunun başka bir parti yoktu.

Bütün partiler yasakların kaldırılması doğrultusunda kampanya yürüttüler. ANAP ve onun denetimindeki TRT, yasakların devamı yönünde 12 Eylül'ü aratmayacak bir karşı kampanya yürütmüştü. Nihayet, 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan referandum ile siyasi yasaklar kıl payı denilebilecek bir oy çoğunluğuyla, yüzde 49,9'a karşı yüzde 50,1 oy oranıyla kaldırılmıştı. Halkoylaması ANAP'ın yenilgisiyle sonuçlanmıştı. Bu gelişme üzerine eski siyasi parti liderleri teker teker partilerinin başına dönmeye başlamışlardı (Yanardağ, 2002, s. 355-356).

Bu referandumun ülkücü hareket bakımından önemi, ANAP'a giden MHP'liler ile gelenekte ısrar eden eski yol arkadaşları arasında şiddetli bir mücadeleye sahne olmasıydı. ANAP'taki MHP'liler, aralarında eski liderleri Türkeş'in de bulunduğu 12 Eylül öncesindeki siyasi parti yöneticilerinin siyaset yasağının devamı yönündeki kampanyaya aktif şekilde katıldılar. Bu durum MÇP ve Türkeş ile ANAP'lı eski ülkücülerin arasındaki köprülerin büyük ölçüde atılmasına neden olmuştur (Yanardağ, 2002, s. 356).

6 Eylül 1987 tarihinde siyasi liderlerin yasaklarının kalkmasıyla birlikte Alparslan Türkeş 20 Eylül 1987'de törenle MÇP'ye kaydını yaptırmıştır. Törendeki konuşmasında Türkeş, MÇP'yi "**Türk milliyetçiliği misyonunun icra edilebileceği tek yer**" olarak nitelendirmiştir (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 113-114).

Alparslan Türkeş'in MÇP'ye katılmasıyla MÇP yöneticileri Abdülkerim Doğru'ya emaneti devretmesi gerektiğini hatırlattılar. Genel Başkan Abdülkerim Doğru'nun bu isteğe cevabı, kendisiyle birlikte yönetime gelen ekiple istifa etmek oldu. Parti yönetiminde Abdülkerim Doğru'nun istifa etmesini istemeyenlerde vardı. Bu kişiler aynı zamanda Alparslan Türkeş'in eskidiğini, değişim olacaksa da genel başkanlığa, Türkeş dışında bir ismin gelmesi gerektiğini savunmuşlardır (Kaplan, 2011).

MÇP'nin 2. Olağanüstü Kongresi, 27 Kasım 1988 tarihinde gerçekleştirilmiş, büyük bir katılımın yaşandığı kongrede Alparslan Türkeş 210 delegenin oyunu alarak yeniden genel başkanlığa seçilmiştir. Kongre sonunda Genel Sekreterliğe ise Devlet Bahçeli getirilmiştir (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 114).

İkinci Olağan Kongre'nin bir özelliği, yeni parti programının da kabul edildiği bir kongre olmasıdır. Yeni program dört temel prensip üzerine oturmaktadır: Meşruiyetçilik, insan haklarına ve haysiyetine saygı, hukukun üstünlüğü ve gönül seferberliği. 9 Işık Milli Doktrini de bahsi geçen bu dört prensip üzerine oturan politikalar ve ilkeler bütünü olarak programın çatısını oluşturmaktadır (MHP, Milliyetçi Çalışma Partisi Programı, 1988, s. 17-18).

Bu arada ülkücü hareketten ANAP'a kayış da devam etmişti. Tabanın önemli bir bölümünün ANAP'a gittiğini, üstelik bu oy ve kadro kayışının belli bir kararlılık taşıdığını gören Türkeş, genel başkan seçildiği ilk günden itibaren Özal'ı ve ANAP'ı sert bir diller eleştirmeye devam etmiştir (Yanardağ, 2002, s. 357).

ANAP, Mecliste sahip olduğu çoğunluk sayesinde, bir temsil krizi yaratmak pahasına seçim sistemiyle oynayarak iktidarda kaldı. 29 Kasım 1987'de Milletvekilliği Genel Seçimleri yapıldı. Özal yüzde 10'un üzerinde oy kaybetmesine karşın yaklaşık yüzde 35 oyla yeniden tek başına iktidara gelmişti. MÇP bu seçimlerde sadece Kahramanmaraş ve Yozgat'ta yüzde 10 barajını aşabilmiştir (Yanardağ, 2002, s. 357-358).

1987 Seçimlerinin sonuçları Türkeş tarafından dikkatle incelenmişti. Partinin merkez sağa kayan ve ANAP'lılaştıran ekibi büyük güç kaybına neden olmuştu. Bu süreci önce durdurmak sonra da tersine çevirmek gerekiyordu. Görünürde yapılacak tek hamle vardı; önce başka partilere dağılan ülkücüler kazanılmıyordu. Buradan alınacak güçle de diğer partilere dağılan ülkücüler yuvaya davet edilecekti. Bu durumda yapılacak ilk iş, çevresine deneyimli ülkücü kadroların önemli kısmını toplayan Muhsin Yazıcıoğlu'nun partiye gelmesini ve sorumluluk üstlenmesini sağlamaktı (Yanardağ, 2002, s. 367).

Parti, Yazıcıoğlu ekibinin de katılımıyla yeni bir dinamizm kazanmıştı. Partiye Türk-İslam ülkücüleri dışından da katılımlar oldu. Bu şartlar altında Türkeş'in liderliğinde ki MÇP'nin ikinci sınavı 26 Mart 1989 erken mahalli idareler seçimleri olmuştu. Erken yerel seçim MÇP bakımından, bir büyüme ve serpilme döneminin görünür ilk adımını teşkil etmiştir. Bu seçimlerde MÇP, İl Genel Meclisi oylarına göre yurt genelinde oy oranını yüzde 4,2'ye yükseltmiştir. Erzincan, Elazığ, Yozgat ve Kırıkkale gibi illerde il belediye başkanlıklarını kazanmıştır. Özellikle Orta Anadolu'da

MHP'nin 12 Eylül öncesindeki oy oranlarına yaklaşmış, MHP'nin siyasi coğrafyasında yeniden doğmuştur (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 114-115).

Bu sonuç MÇP'lilerin moralini yükseltti. Henüz 12 Eylül öncesindeki son oy düzeyine ulaşılmasa bile, artık kimsenin görmezden gelemeyeceği bir büyüklüğü yakalamışlardı. MÇP dağılma tehlikesini atlatmış ve siyasal tecrit çemberini kırmış görünüyordu. Bu sonucun elde edilmesinde, Ocak deneyimli genç ve orta kuşak kadroları harekete geçiren Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının da önemli payı vardı. Geniş halk kesimlerinin hala kuşkuyla baktığı ülkücü hareket için bu oy oranı hem kamuoyu nezdinde meşrulaşmak hem kendisini ideolojik, politik ve örgütsel düzeylerde yeniden üretmek için önemliydi. MÇP'nin geleneksel sağ-muhafazakâr coğrafyada yeniden etkili bir çıkış yapması parti kadroları ve ülkücü camiada büyük bir moral yaratmış ve özgüveni arttırmıştır (Yanardağ, 2002, s. 369).

20 Ekim 1991 Genel Seçimlerine gelindiğinde, parlamentoya girmek için yüzde 10 seçim barajını aşmak zorunda olan MÇP, Refah Partisi (RP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) arasında bir seçim bloğu oluşturuldu. Bu dönemde CHP ile Halkın Emek Partisi arasında da bir seçim ittifakı yapılmıştı. Seçim bloğu fikri önce sağ basında ortaya atılmış, sağın belli başlı aydınları köşelerinde tartışmış ve **“milliyetçi ve mukaddesatçı”** camia tarafından kabul görmüştü. Sağın medyadaki bütün güçlü kalemleri, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın yıkılması ve Türki Cumhuriyetlerin ortaya çıkması şartlarında milliyetçi ve mukaddesatçı partilerin parlamentoya girmesinin önemini vurgulamışlardı. Sonunda ittifakın en büyük partisi Refah Partisi'nin adı ve amblemi ile sağın seçim bloğu kurulmuş, MÇP ve IDP'liler partilerinden istifa ederek RP listelerinden aday olmuşlardı. Seçimlerde bu ittifak yüzde 16,9 oranında oyla 60 milletvekili çıkartarak başarılı bir sonuç elde etmişti. Seçim bloğunun çıkardığı 60 milletvekilinin dağılımı şöyleydi: MÇP 19 milletvekili, IDP 3, RP 38 milletvekili (İba, 2017, s. 66).

Süleyman Demirel'in liderliğindeki DYP seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştı. ANAP Genel Başkanı Turgut Özal, Evren'in görev süresinin dolması üzerine kendi partisinin oylarıyla Cumhurbaşkanı seçilmişti. Seçimlerin ikinci partisi Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) olmuştu. DYP ve SHP koalisyon kurma kararı

almışlardı. Türkeş, mecliste yapılan güven oylamasında DYP-SHP hükümetine güvenoyu vermek istiyordu. Bunun nedeni, yıllarca ülkücü hareketin iktidar olanaklarından mahrum kalmasıydı. Türkeş bu sayede hem iktidardan yararlanarak kurumsallaşmayı sağlayacak hem de devletle yeniden ilişki kuracaktı. Partisinin parlamento grubunun neredeyse tamamını karşısına alan Türkeş bu tutumunda ısrar etmişti. Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının ısrarı sonuç vermemişti. Türkeş tüm eleştiri ve ısrarlara rağmen hükümete güvenoyu verileceğini açıklamıştı. Sonuçta, 19 milletvekilinin 15'i hükümete güvenoyu verirken, Muhsin Yazıcıoğlu, Esat Bütün, Ökkeş Şendiller ve Saffet Topaktaş oylamaya katılmadılar. Bu durum hareketin tarihinde bir ilktir (Yanardağ, 2002, s. 371-372).

20 Ekim seçimlerinden kısa bir süre sonra ittifak dağılmış ve ittifaktan ayrılan Alparslan Türkeş ve 18 milletvekili arkadaşı Demokratik Hareket Partisi'ni(DHP) kurmuşlardır. DHP'nin kurulmasının amacı, o dönem Siyasi Partiler Yasası'nın milletvekillerinin seçtikleri partiden istifa ederek doğrudan başka bir partiye geçmesini yasaklamış olmasıydı. 29 Aralık 1991'de yapılan MÇP 3.Olağan Kongresinde DHP, MÇP'ye katılmış ve Alparslan Türkeş yeniden MÇP Genel Başkanı seçilmiştir. MÇP'nin bundan sonraki hedefini iktidar olarak belirleyen Türkeş, Türk Milliyetçiliğinin ve ülkücü hareketin son dönemde Marksizm'in çökmesi ve esir Türklerin bağımsızlıklarına kavuşmasıyla iki büyük zafer kazandığını ifade etmiştir (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 115).

MÇP'nin 3.Olağan Kongresinde Türkeş ile Yazıcıoğlu arasında bir kriz daha yaşanmıştı. Yazıcıoğlu, Başkanlık Divanı'na girerek genel başkan yardımcısı olmak istiyordu. Parti yönetiminde kesin bir kontrol sağlamak isteyen ve Yazıcıoğlu'nun teşkilatlarda güç kazandığı gören Türkeş bu isteği reddetmişti. Sorunu, Türkeş'in ekibinden Merkez Yönetim Kurulu (MYK) üyesi Mehmet Irmak çözmüştü. Yazıcıoğlu'nun genel başkan yardımcılığı yerine genel sekreter yardımcılığına getirilmesini teklif etti. Türkeş bu öneriyi kabul etti. Yazıcıoğlu'nun da öneriyi evet demesi üzerine sorun çözülmüştür (Yanardağ, 2002, s. 371).

MÇP yönetimi, gerçekleşen 3.Olağan Kongre sonrasında parti içi muhalefetin alanını daraltmaya yönelmişti. Bu süreçte Bizim Dergâh dergisi ana hedef haline

gelmişti. Çünkü parti içindeki muhalif hareket, parti genel merkezinin kontrolü altına giren Bizim Ocak dergisine karşı Bizim Dergâh dergisini yayın organı olarak kullanmaya başlamışlardı. 1992 Haziran'ının sonunda, Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları'nın (GKSO) Başkanı Ulvi Batu, ihanet ve ikilikle suçladığı Bizim Dergâhın Ocaklarda satılmasını, dağıtılmasını, bulundurulmasını yasaklayan bir genelge yayımladı. Lider-Teşkilat-Doktrin prensibinden sapılamayacağını, Ocaklar dışında hiçbir şahsın ya da şahısların ülkücülüğün temel tezlerini gözden geçirme imtiyazına sahip olmayacağını yayınlanan genelgeyle bildirmiştir (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 43).

Aynı günlerde, Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde MÇP'lilerin, Bizim Dergâh çevresinden bir genci dövmele, bunun üzerine dövenlerin kaldığı yurdun Bizim Dergâhcılarca basılması, gerginliği tırmandırmıştı. 2 Temmuz'da GKSO Ankara Ocağından aralarından Türkeş'in eski şoförünün de bulunduğu bir grup ülkücünün Bizim Dergâhı basarak derginin genel koordinatörü Emir Kuşdemir'i yaralaması ipleri koparan olay olmuştur. MÇP genel merkezine göre bu saldırı, DTCF kavgası ve yurt baskınıyla tırmanan sürecin tabii devamından ibaretti. Bizim Dergâh çevresine göre ise, bilinçsiz gençler kışkırtmaya gelmişti ve bu kışkırtmanın sorumlusu, doğrudan doğruya MÇP üst yönetimiydi. Muhsin Yazıcıoğlu, ertesi gün Bizim Dergâh bürosunda düzenlediği basın toplantısında, saldırıyı kınayarak partiden istifa edeceğini açıklamıştı. Bu açıklamayı takip eden iki gün boyunca bazı MÇP'li yöneticilerin araya girme çabaları sonuç vermemişti. Zaten bazı MÇP'lilere göre çoktan partiden ayrılmayı kafasına koymuş olan Yazıcıoğlu için bu olay sadece bir bahane teşkil etmiştir (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 43).

Bizim Dergâh baskınından 5 gün sonra, 7 Temmuz 1992 Pazar günü saat 14.00'da Ankara'da Maltepe Düğün Salonu'nda, Muhsin Yazıcıoğlu ve MÇP'li beş milletvekili MÇP'den istifa ettiler. Bu beş isim, Esat Bütün, Ökkeş Şendiller, İsmet Gür, Ahmet Özdemir ve Saffet Topaktaş'tı. Aynı gün, 1991 seçimlerinde RP ittifakı çatısı altında IDP listesinden meclise giren Recep Kırış'da partisinden istifa ederek Yazıcıoğlu ve arkadaşlarına katılmıştır (Yanardağ, 2002, s. 411).

7 Temmuz 1992'de Muhsin Yazıcıoğlu'nun beş milletvekili, beş parti merkez yöneticisi, bazı il ve ilçe yöneticileriyle birlikte MÇP'den istifa etmesiyle, ülkücü harekette yeni bir çığır açılmıştı. Ülkücü hareket, yirmi yılı aşkın tarihinde ilk kez, münferit terk edişlerle değil, politik ve ideolojik olarak bölünmüş oluyordu (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 44).

Sonunda MÇP'den kopan muhalifler, 29 Ocak 1983 tarihinde Büyük Birlik Partisi'ni resmen kurarak ülkücü hareket içerisindeki ayrışmayı partisel zemine oturtular. Kurucular Kurulu Sivas Milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu'nu genel başkanlığa getirdi. Partinin kurucu üyeleri ve yöneticilerinin büyük bölümü Ülkü Ocakları kökenli kişilerde oluşuyordu. Parti yönetimi, yeni oluşuma yakın bazı akademisyenler ve milliyetçi çevrelerde tanınan aydınlarla da takviye edilmişti. Büyük Birlik Partisi (BBP) Kurucular Kurulu üyelerinin en dikkat çeken ismi, 27 Mayıs'ın Milli Birlik Komitesi üyelerinden olan ve Türkeş'le birlikte tasfiye edilen 14'lerden olan eski asker Ahmet Er olmuştur (Yanardağ, 2002, s. 416-417).

12 Eylülcülerin kapattığı eski partilerin isimleri ve amblemleriyle yeniden açılmaları mümkün olunca, MÇP'nin MHP adıyla yoluna devam etmesi kararlaştırılmıştı. Fakat eski Genel İdare Kurulu adına yetki alarak 27 Mart 1992'de MHP Kongresini toplayan Sadi Somuncuoğlu bir kongre manevrasıyla MHP'yi MÇP'den ayrı bir parti olarak devam ettirmeyi düşünmüştü. Somuncuoğlu bu girişimiyle uzun yıllardan beri birlikte yürüdüğü Türkeş'le yolunu ayırmaya çalışacaktı. Kendisini destekleyen delegeler ve Ülkü Ocakları üyesi taraftarlarıyla kongre salonuna kapıyı tekmeleyerek giren Türkeş, kongre açılır açılmaz kürsüye yürüyerek konuşmaya başlamış ve bu fiili durumla MHP'nin de başkanı olduğunu göstermişti. Böylelikle Türkeş, karizması ve siyasal manevrasıyla MHP'nin MÇP'den ayrı bir parti olarak devam etmesini engellemişti. Bu kongrede MHP'nin feshine, isminin ve ambleminin de MÇP tarafından kullanılacağına karar verilmiştir (İba, 2017, s. 69-70).

2.6. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİNİN İKİNCİ DOĞUŞU (1993)

MHP'nin feshi, isim ve ambleminin ise MÇP'ye devredilmesiyle sonuçlanan olaylı kongreden yaklaşık bir ay sonra, ülkücü hareketin simge partisi yeniden siyasal yaşama dönmüştü. 24 Ocak 1993 tarihinde 4. Olağanüstü MÇP Kongresinde, partinin

ismi MHP olarak değiştirildi, amblemi ise Üç Hilal olarak belirlenmiştir (Yanardağ, 2002, s. 427).

İhanetlerle baş etmiş olmanın muzaffer havasının hüküm sürdüğü kongrede Türkeş, MHP misyonunun 12 Eylül'den bugüne sürekliliğini vurgulayan bir açılış konuşması yapmıştır (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 79):

“Ebed müddetliğine inandıkları Devletlerinin varlık davası; büyüklüğüne ve yeniden büyük olacaklarına inandıkları Millet in birlik, bütünlük davası; şehit kanlarının miras saydıkları Vatanın bölünmezliği davası yoluna düşen Milliyetçi Hareketliler...”

İkinci MHP'nin doğuşuna sahne olan MÇP 4.Olağanüstü Kongresinde parti, yönetimdeki muhalifler koalisyonuna son vermişti. Yazıcıoğlu ve ekibinin tasfiyesi ve Somuncuoğlu hamlesinin etkisizleştirilmesinden sonra hareket içinde yeniden tüm inisiyatifi eline geçiren Türkeş, bu fırsatı iyi değerlendirerek bazı tasfiyeler gerçekleştirmişti. Muharrem Şemsek, Şevket Bülent Yahnici, Ferruh Sezgin, Şefkat Çetin, Mehmet Irmak, Ali Fuat Eyüpoğlu gibi isimler de parti yönetiminden uzaklaştırılmıştı. MHP yönetimine giren kişilerden Rıza Müftüoğlu, Faruk Demirtola, Salih Gökçe, Oktay Öztürk, Tuncay Şekercioğlu, Servet Turgut ve Ziya Yılmazbilen genel başkan yardımcılıklarına, Yaşar Erbaz da parti genel sekreterliğine getirilmişti. Bazı küçük değişikliklerle aynı kadro Türkeş'in vefatına kadar MHP yönetimindeki yerini korudu (Yanardağ, 2002, s. 427-428).

MHP'nin ikinci doğuşunda ülkücü hareketin kitleselleşerek yeniden etkili bir siyasal güç haline gelmesinin en önemli araçlarından biri yine Ülkü Ocakları olmuştu. Ülkü Ocakları ve Ülkücü Gençlik Dernekleri, genel olarak gençlik ve özel olarak da öğrenci gençlik alanındaki gücü, yaygınlığı, kitleselliği, iç savaş döneminde üstlendiği görev, sokakla ilişkisi, dinamizmi ve bir okul olma gibi özellikleriyle sadece MHP'nin değil, Türk sağının da en etkili ve en büyük örgütüydü. İslamcı kesimin Akıncı Gençlik Derneği 1980 öncesinde hiçbir zaman Ülkü Ocaklarıyla rekabet edecek bir örgütlenme düzeyine, kitleselliğe ulaşamadı. 12 Eylül öncesinde yaklaşık 1100 şubeyi aşan Ülkü Ocakları, bu kitlesel güçle solun karşısına dikilen ve onunla hemen her alanda mücadele eden en dinamik oluşumdur. Anadolu taşrasının küçük kent ve kasabalarındaki

muhafazakâr gençlik kesimleri için ideolojik bir eğitim kurumu, siyasete katılım ve müdahale aracı, bir yardımlaşma ve dayanışma örgütü işlevlerini de gören Ocaklar, sadece MHP'nin değil, genel olarak Türk sağının en önemli kadro kaynaklarından biri haline gelmişti. Ülkü Ocakları, MHP'ye bağlı bir yapılanma olmasına karşın, bu ilişkinin ötesinde bir anlama da sahipti. Sadece bir gençlik örgütü olarak değerlendirilemeyecek özellikleriyle Ülkü Ocakları, MHP'nin adeta Harp Okuluydu (Yanardağ, 2002, s. 428-429).

“Ülkü Ocakları'nın ideolojik çizgisi, bağlı olduğu MHP'ye göre daima daha radikal olmuştur. Bu, hem siyasi mücadelede daha tavizsiz ve 'sert' yöntemleri benimsemek anlamında böyledir, hem de uç ideolojik reflekslerle donanmışlık anlamında böyledir.” (Can, Radikal Milliyetçiliğin En Büyük Örgütü: Ülkü Ocakları, 2001, s. 201).

Kemal Can'ın yukarıda işaret ettiği olgu, bu yapılanmanın sadece bir gençlik örgütlenmesi olmasından kaynaklanmıyor. Kuşkusuz Ülkü Ocaklarına karakterini veren gençliktir ama daha radikal görüşlere sahip olması, kendisini daha çok ülkücü hareketin öz örgütlenmesi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, Ülkü Ocakları'nın 1970 ve 1980'li yıllarda üstlendiği rolün yarattığı bir sonuçtur (Yanardağ, 2002, s. 429).

MHP yeniden doğuşuyla ilk sınavını 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde vermiştir. Bu seçimlerde MHP yüzde 7,96 oy almıştı. Bu oy oranı 12 Eylül öncesinden yüksekti ve artık MHP'nin atağa geçtiğini gösteriyordu. Bu seçimler sonunda MHP 7 İl, 56 İlçe ve 55 Belde belediye kazanmıştır (İba, 2017, s. 72).

MHP'nin yükselişi konusunda dışarıdan yapılan değerlendirmeler, bu yükselişi iki ana gelişmenin bir sonucu olarak görme temayülü içindeydiler. Bu gelişmelerden birincisi, 1989 yılı içinde Sovyet sisteminin çöküşü ile birlikte bu sistem içindeki Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık kazanması, ikincisi ise, 1984'den beri devam eden Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terörünün 1990'lı yılların başından itibaren yoğunluk kazanması ve Güneydoğu meselesinin boyutlarının genişlemesidir (Nihat & Cemiloğlu, 1995, s. 118).

24 Aralık 1995 genel seçimlerinde partiler yeni ittifak arayışlarına girmişti. ANAP, BBP'yi kendi listelerinden göstererek parlamentoya sokmuştu. MHP ise DYP ile ittifak görüşmelerinde anlaşamadı. Türkeş DYP ile birlikte seçime girme karşılığında 75 milletvekili istemiş, Tansu Çiller ise 50 milletvekili önermişti. Bunun üzerine MHP seçimlere tek başına girmişti. Türkeş bu seçimde MHP'nin yüzde on barajını aşarak parlamentoya gireceğine inanıyordu. Bu nedenle DYP ile sıkı bir pazarlık yapmıştı. Bu nedenle 1 Ağustos 1995'de kendisi için düzenlenen **“Politika 30 Yıl”** toplantısında dava arkadaşlarına verdiği Şükran Belgesi'nde; **“Siz davamızın asli elemanları olarak, bugün Türk siyasi hayatında silinmeyecek şekilde yükselmekte olan Milliyetçi Hareket iktidarını görmektesiniz”** diye yazmıştır (İba, 2017, s. 72).

Seçimlerden önce yapılan bazı kamuoyu araştırmalarında MHP'nin yüzde on barajını aşacağı öngörülmüştü. Ancak Aralık 1995'te yapılan genel seçimlerde MHP yüzde 8,18 oy almasına rağmen yüzde on barajını aşamadığı için TBMM'ye milletvekili sokamamıştır (Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 179).

Bu tökezleme, partinin ivmesi düşünüldüğünde sarsıcı bir şoktu ama seçim arifesindeki koşullar düşünüldüğünde sürpriz değildi. MHP'nin barajı aşacağı yönünde genel bir kanının oluşmasından sonra, adaylık için büyük bir mücadele başlamıştı. Sonuçta Rıza Müftüoğlu, Salih Gökçe, Servet Turgut ve Yaşar Erbaz'dan oluşan kurul Türkeş'in gözetiminde aday listelerini hazırlayarak seçim kuruluna teslim etmişlerdi. Türkeş'in oğlu Tuğrul Türkeş Kayseri'den, damatları Hamit Homriş Ankara'dan, Yaşar Saraçoğlu ise Gaziantep'ten birinci sıradan aday gösterilmişti. Buna karşılık Muharrem Şemsek ve Halil Şıvgın gibi isimlere listede yer verilmemiştir (Yanardağ, 2002, s. 506).

Listelerin açıklanmasıyla birlikte parti içinde hareketlilik başlamıştı. Türkeş, siyasi hayatında ilk kez kendi teşkilatından bu ölçüde yaygın ve şiddetli bir tepkiyle karşılaşyordu. Listelere itiraz edenler, il teşkilatlarına **“Türkeş'i sandığa gömün”** diye faksler çekiyor, 12 Eylül döneminde Türkeş'i evinde misafir eden Halil Şıvgın bile Türkeş'in otoritesini artık tanımadığını açıklıyordu. Alparslan Türkeş'ten sonra partinin başına oğlu Tuğrul Türkeş'in geleceğini düşünenler, tepki gösterilerini Türkeş'in evine kadar götürmüşlerdi. Tuğrul Türkeş'in adaylığına karşı çıkanlardan biride Seval Türkeş'ti (Pekmezci & Büyükyıldız, 1999, s. 119).

Sonuçta tepkilere dayanamayan Türkeş, başta oğlu Tuğrul Türkeş olmak üzere adları tartışılan yakınları adaylıktan çekilmişlerdi. Fakat Türkeş verdiği tavizin bedelini ödeterek, Muharrem Şemsek'i bütün baskılara karşın listelere almadığı gibi, seçimlerden sonra Halil Şıvgın'la birlikte partiden ihraç etmek istemişti (Yanardağ, 2002, s. 506-507). Seçim arifesine böyle bir atmosferde giren MHP, kamuoyu araştırmalarını yanıltarak yüzde on barajını aşamamış ve parlamento girememiştir.

1995 Genel Seçimlerinde yüzde 8,18 oy alarak seçim barajını aşamayan MHP, 28 Şubat Müdahalesi sırasında parlamento dışındaydı. 1995 seçimlerinden sonra teknelci sermaye ile ordunun ısrarlı talepleri üzerine ANAP ile DYP'nin ANAYOL koalisyonu kurulmuştu. ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın başkanlığında dönüşümlü olarak ve ilkinde Yılmaz'ın Başbakan olduğu bu koalisyon dışarıdan DSP tarafından destekleniyordu. Ancak koalisyon hükümeti, DYP lideri Tansu Çiller ile Mesut Yılmaz'ın arasında başlayan kişisel gerginlik ve söz düellosu sonucu 6 ay sonra, yani Başbakanlık sırası Tansu Çiller'e gelmeden bozuldu. Uzun süren yeni hükümet arayışlarından sonra Necmettin Erbakan başkanlığında REFAHYOL hükümeti kuruldu. Bu hükümet döneminde başlayan laiklik karşıtı icraatlar, orduyu harekete geçirmişti. Genelkurmay çeşitli yol ve yöntemlerle hükümeti yıpratmaya başladı ve 28 Şubat 1997'de hükümete yaptırımları içeren 18 maddelik MGK bildirisi yayınlanmıştı. Ardından hükümet istifaya zorlandı ve yerine ordunun desteğinde yeni bir hükümet kurulmuştur (İba, 2017, s. 76).

28 Şubat kararları öncesinde generallerden müdahale tüyosunu alan Türkeş, bir gece Erbakan'ın evine giderek kendisini uyarılmıştı (Mercan, 2005). 28 Şubatçılar, Siyasal İslam'ı geriletme çabalarını sürdürürken, MHP'yi de istediği çizgiye çekmeye çalıştı. Bu amaçla, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde **“İrkçi milliyetçiliğin ve ülkücü mafyacılığın”** tehlikesine işaret ederek, MHP'yi de bu yeni düzene göre davranmaya zorlamıştır (İba, 2017, s. 78).

Tarihler 4 Nisan 1997'i gösterdiğinde Alparslan Türkeş geçirdiği kalp krizi sonucu Ankara'da vefat etmişti. Ülkücü hareketin lideri, 1944 Turancılık davasının sanığı, dönemin neredeyse en ünlü politikacısı, 12 Eylül döneminin mahkûm siyasi parti genel başkanı, milliyetçiliğin sembol ismi ve ülkücülerin Başbuğu Alparslan Türkeş,

lkclerin deyimiyle uçmağa varmıştı. 1917 yılında Kıbrıs'ta doğan Türkeş, 80 yaşında Ankara'da hayata gözlerini kapatmıştı. Türkeş'in ölümüyle ilgili kesin tıbbi rapor hazırlandıktan sonra resmi açıklamayı 5 Nisan 1997 tarihinde MHP Genel Sekreteri Koray Aydın yapmıştır (Yanardağ, 2002, s. 525).

Türkeş'in kendisine bir varis seçmeden ani ölümü, milliyetçi hareketin bir süre kargaşa dönemi yaşamasına neden olsa da hareket dağılmadı. Genel Başkanlığa vekleten Alparslan Türkeş'in oğlu aynı zamanda MHP Genel Başkan yardımcısı olan Yıldırım Tuğrul Türkeş getirildi (Yalm, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş , 2012, s. 180-181). Yıldırım Tuğrul Türkeş, Başbuğ'un hukuki mirasçısı olması yanında, siyasi mirasında da hak sahibi sayılanların başında geliyordu. Zaten Türkeş'in vefatından sonra toplanan parti yönetimi geçici genel başkanlığı tereddütsüz Tuğrul Türkeş'e vermişti. Alparslan Türkeş'in ölümünden sonra televizyonlarda ***“başbuğ her şeyden önce çok iyi bir aile babasıydı ve ailesine çok düşkündü”*** mealinde demeçler veren MHP Genel Sekreter Yardımcısı Akkan Suver gibi bazı yöneticiler, kan bağı faktörünün altını sürekli çizme gayretindeydiler. Başkanlık Divanının Tuğrul Türkeş'i geçici genel başkan olarak ataması, parti içindeki hanedan tartışmalarını ateşlemiştir (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 387-388).

MHP'nin olağanüstü kongresi 18 Mayıs 1997 günü Atatürk Spor Salonunda toplandı. Sekiz genel başkan adayı çıkmıştı; Devlet Bahçeli, Tuğrul Türkeş, Ramiz Ongun, Muharrem şemsek, İbrahim ifti, Enis ksz, Yedigir ortay ve Zekeriya Beyaz. İlk turda hiçbir aday yeterli çoğunluğa ulaşamamıştı. 412 oy alan Tuğrul Türkeş en yüksek oyu alan adaydı. İkinci tura geçilmeden önce diğer adayların Tuğrul Türkeş'e karşı Devlet Bahçeli isminde birleşmeleri ihtimali salonda arbede çıkartmıştı. Tuğrul Türkeş'in beşi birden üzerime geliyor sözleri üzerine lk Ocakları devreye girdi, bir el silah sıklıdı, krs devrildi, masa ve sandalyeler havada uuşmuştu (Bölükbaşı, 2012, s. 65). Kaynaklar 8 adayın yarıştığını söylese de dönemin İstanbul lk Ocakları İl Başkanı, 27.Dönem MHP İstanbul Milletvekili Mehmet Bülent Karataş ile yapmış olduğumuz söyleşide, 6 adayın yarıştığını Yedigir ortay ve Zekeriya Beyaz'ın adaylık başvurusunda bulunamadığını belirtmiştir.

Devlet Bahçeli tüm bu olaylar yaşanırken yerinden hiç kıpırdamadan, tüm sükûnetini korumuştur. Hükümet komiserinin zabıt tutmasını bekleyen Bahçeli, bunun bir nüshasını aldıktan sonra güvenlik önlemleri altında salondan ayrılmıştı. Çıkan olaylar nedeniyle yarım kalan kongre 6 Temmuz 1997’de yapıldı. Devlet Bahçeli 697 oyla MHP’nin yeni genel başkanı seçilmiş, Tuğrul Türkeş ise 487 oyda kalmıştı. Ramiz Ongun, Bahçeli’yi desteklemiş, Muharrem Şemsek taraftarı delegelerin oyları iki aday arasında bölünmüştü (Bölükbaşı, 2012, s. 65-66).

Bu sonuçla, mücadele 23 Kasım’da gerçekleşecek olan MHP olağan kongresine kadar sona ermişti. Bahçeli, sonuçların açıklanmasından sonra Tuğrul Türkeş tarafından tebrik edilmiştir. Kongreden sonra da Alparslan Türkeş’in mezarında saygı duruşunda bulunmuş ve Seval Türkeş’i evinde ziyaret etmiştir (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 396).

Yeni genel başkanın seçildiği 6 Temmuz Kongresi yasa gereği olağanüstü toplanmıştı. Aynı yılın 23 Kasım günü yeni delegelerle bu kez MHP olağan kongresi yapıldı. Bu kongrede Tuğrul Türkeş şansını bir daha denedi ve yeniden adaylığını koydu. Bu dönemde Devlet Bahçeli, Enis Öksüz’ü genel başkan yardımcılığına getirmiş, Ramiz Ongun’u ise yönetim dışında tutmuştu. Ramiz Ongun 23 Kasım Kongresinde Bahçeli’ye karşı adaylığını koydu. MHP eski genel sekreterlerinden Salih Gökçe’nin de aday olduğu kongre 1306 delegeyle toplandı. Devlet Bahçeli, ikinci turda 671 oy alarak yeniden genel başkan seçildi. Tuğrul Türkeş ise eski oy oranını aşamadı ve 483 oyda kaldı. Devlet Bahçeli bu kongrede Tuğrul Türkeş’i kesin şekilde yenilgiye uğratmıştır (Yanardağ, 2002, s. 545).

Önce olağanüstü, sonra olağan kongrede, Devlet Bahçeli’ye karşı iki sefer kaybeden Tuğrul Türkeş 27 Kasım 1998’de Aydınlik Türkiye Partisi’ni (ATP) kurarak, Muhsin Yazıcıoğlu’ndan sonra MHP’den ikinci kopuşun gerçekleşmesine neden olmuştur (Bölükbaşı, 2012, s. 66).

Tuğrul Türkeş’in kurduğu ATP’nin ülkücü camiadaki açılımı Alparslan Türkeş Partisi şeklinde sunuluyordu. Ülkü Ocaklarından ayrılan kadrolarla da ATA Ocağı isimli bir gençlik örgütü kurulmuştu. Bunun açılımının da Alparslan Türkeş’in Askerleri olduğu belirtiliyordu. 1999 Genel Seçimleri öncesi atılan bu adım MHP

yönetimini baraj altında kalma ihtimaline karşı tedirgin etmişti. Ancak Türkeş'in beklenen düzeyde etki gösterememesi üzerine tedirginlik son bulmuştur (Yanardağ, 2002, s. 550).

Devlet Bahçeli'nin ülkücü hareketin çok kritik bir dönemecinde MHP Genel Başkanlığını kazanmasının sırrı, yenilenmeye karşı çıkmamasında ve fakat geleneksel çizgiyi ve hareketin taşıyıcı kadrolarını da içerici bir politika izlemesinde yatıyordu. Ülkücü hareketin "**Devlet Hocası**", geçmişten radikal bir kopuş yerine, iki eğilimi birleştirmeye çalışan bir tavır sergiliyordu. Dolayısıyla ülkücü hareketteki geçiş süreci ihtiyacına denk düşüyordu. Ülkücü hareketin çekirdek kadrosundan gelen Devlet Bahçeli, akademisyen kimliği, hareketin jargonuna hâkimiyeti, sessiz ve dengeli kişiliği ile güven yaratıyordu. Yine aynı nedenlerle ülkücü hareketteki değişim talebini de karşılamaya çalışan Bahçeli, kendisinin gelişme dediği süreklilik içinde değişim stratejisi izliyordu (Yanardağ, 2002, s. 550).

Devlet Bahçeli genel başkan olduktan sonra, ülkücülerin birlik ve beraberlik içinde olduğunu göstermek için yeni katılımlara büyük ağırlık vermişti. Bu bağlamda 18 Mayıs 1998'de tüm sağ nezdinde itibarı yüksek bir isim olan bağımsız milletvekili Şaban Karataş, Beyhan Karamağaralı, İsmail Hakkı Gökhan, Akın İzmirlioğlu ve eski müsteşarlardan Orhan Türköz MHP'ye katılmıştı. Ama asıl sürpriz, BBP'li Kızılcasamam Belediye Başkanı Yaşar Yıldırım'ın 26 Haziran'da MHP'ye katılmasıyla gerçekleşmişti. Muhsin Yazıcıoğlu'nun en yakınındakilerden olan Yaşar Yıldırım önce Bahçeli'nin başdanışmanı olmuş, ardından 1999 seçimlerinde Ankara Yenimahalle Belediye başkan adayı olacak, seçimlerden sonrada MHP Ankara İl Başkanlığına getirilmişti. Bu sembol transferlerin yanında, 1998 yılı boyunca ülkücü yayın organları sürekli il, ilçe ve belde düzeyinde katılımları duyurmaya başlamıştı. Verilen intiba, yıllardır kullanılan "**Bozkurtlar yuvaya**" sloganının bu sefer gerçek olduğuydu. Bahçeli teşkilat tabanında toparlanmanın yanında stratejik kararlar ve politika üretimi için gerek duyduğu uzman kadrosunu da geliştiriyordu. Kadrolaşmanın bu düzeyinde ilk anılacak isimlerden biri, Gazi Üniversitesi öğretim üyelerinden siyaset bilimci Esat Öz'dür. Önce Bahçeli'nin danışmanı, 1999 seçimlerinde milletvekili, ardından MHP Genel Başkan Yardımcısı olacak olan Öz'ün, Bahçeli'nin konuşma metinlerinin hazırlanmasında özel katkısı vardı. Başka bir önemli isim, teknokrat kimliğiyle öne çıkan Ahmet Kenan

Tanrıkulu'dur. Tanrıkulu'da 1999 seçimlerinden sonra kurulacak olan koalisyon hükümetinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı görevine getirilmiştir (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 452-453).

MHP'de bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de de hükümet kurma sıkıntısı yaşanıyordu. 28 Şubat sürecinden dolayı istifa eden Erbakan'ın yerine, dışarıdan CHP'ninde destek vermesiyle Anasol-D hükümeti kurulmuştu. Anasol-D hükümeti ANAP-DSP ve Demokrat Türkiye Partisinden oluşmaktaydı. Anasol-D hükümeti zamanında gerçekleşen özelleştirilme ihalelerinde büyük yolsuzlukların yapıldığı iddialarının basına yansması sonucunda CHP hükümetten desteğini çekerek, Anasol-D hükümetinin mecliste çoğunluğu kaybetmesine neden olmuştur. Başbakan Mesut Yılmaz hakkında verilen gensoru önergesinin Kasım 1998'de mecliste kabul edilmesi üzerine hükümet düşürülmüştü. Birkaç deneme sonucu hükümet kurulamayınca, Ecevit, ANAP ve DYP'nin de desteğini alarak bir azınlık hükümeti oluşturmuştu. DSP azınlık hükümeti de 18 Nisan 1999 tarihi için erken genel seçim kararı alarak Türkiye'yi seçime götürmüştür (Altan, 2009, s. 149-150).

Bu seçimler Devlet Bahçeli için rüştünü ispatlaması ve genel başkanlık koltuğundaki yerini sağlamlaştırması bakımından iyi bir fırsattı. MHP'nin seçim barajını aşacağı tahmin edildiği için, parti yönetimi herhangi bir ittifak arayışına girmemişti. Girilecek bir ittifak bu testi geçersiz kılabilir, partideki yönetim mücadelesini bir sonraki döneme aktarabilirdi. Bahçeli yönetimi, milliyetçi aydınların yeniden gündeme getirdiği milli ittifak önerilerine de bu nedenle itibar etmemişti. Mustafa Çalık gibi ülkücü kökenli bazı akademisyenlerin tarihsel bir sıçrama fırsatı yakalanabilir diye sundukları MHP-BBP işbirliği önerileri bile dikkate alınmamıştır (Yanardağ, 2002, s. 559).

Sonuçta MHP 18 Nisan 1999'da yapılan genel seçimlere ittifaksız tek başına girmişti. Seçimlere katılma oranı yüzde 87 ile 12 Eylül'den sonraki en yüksek düzeye ulaşmıştı. Seçimlerden DSP yüzde 22,2 oy alarak birinci parti olarak çıkmıştı. Ancak sürpriz DSP'nin aldığı oy değil MHP'nin aldığı oy olmuştu. MHP, 5 milyon 606 bin 583 oy alarak bütün tahminleri altüst etmişti. Yüzde 18,1 oranında oy alan MHP seçimlerde ikinci sıraya yerleşmişti. Bu sonuç, MHP yöneticileri dâhil bütün Türkiye

için beklenmedik bir gelişmeydi (Yanardağ, 2002, s. 561). Ancak seçimlerden önce Devlet Bahçeli, Ülkü Ocakları dergisinin Mart ayında çıkan sayısında, partisinin yüzde 14-15 civarında oy alacağını öngörmüştü (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 467). Seçimlerden üçüncü sırada çıkan parti, yüzde 15,4 oyla Fazilet Partisi (FP) olmuş. ANAP yüzde 13,2 ile dördüncü, DYP ise yüzde 12 ile beşinci parti olmuştu. CHP ise belediye başkanlıkları için kullanılan oylarda yüzde 15 düzeyine çıkmasına karşın, yüzde 8,7 oranında oy alarak baraj altında kalmıştı (Yanardağ, 2002, s. 561). MHP biri büyükşehir olmak üzere toplamda 21 il belediye başkanlığını kazanarak bu seçimlerde en çok il belediye başkanlığı kazanan parti olmuştur (www.yzk.gov.tr, 18 Nisan 1999 Mahalli İdareler Genel Seçimi Belediye Başkanlığı Seçimi Sonuçları).

MHP'nin 129 milletvekiliyle meclise girdiği bu büyük seçim başarısının sırrını, 1995'te sağlayamadığı senkronizasyonu bu kez sağlamış olmasıyla açıklanabilir. Bu kez, partinin yeni çizgisiyle Batı'da ve Akdeniz kuşağında eriştiği yeni seçmen potansiyeli ile Orta ve Doğu Anadolu'daki geleneksel oy depoları birlikte muhafaza edilebilmişti. MHP'nin hızla popülerleştiği 1991 sonrası dönemde etki altına aldığı ortaokullu ve liseli kuşakların bu seçimde seçmen yaşına gelmesi de potansiyeli geliştirmişti. Seçmen araştırmaları, 1999'da ilk kez oy kullanan seçmenlerin yüzde 30 ila 40'ının MHP'ye oy verdiğini ortaya koyuyordu. MHP'nin bu tarihi seçim zaferindeki seçmen coğrafyasına biraz ayrıntılı bakıldığında; en büyük oy artışı, yine MHP'nin 1994 yerel ve 1995 genel seçimlerinde patlama yaptığı Batı bölgelerinde, Akdeniz, Ege ve Marmara'da görülüyordu. MHP 1990'lara dek marjinal konumda olduğu bu bölgelerdeki oylarını, on yıllık dönemde altı ila on kat artırarak bu bölgelerde bir taban oluşturmuştu. Geleneksel kalelere bakıldığında, MHP'nin 1994 yerel ve 1995 genel seçimleri arasında hızla gerileyen ivmesini net bir biçimde geri kazandığı görülmektedir. Bu durum özellikle İç Anadolu'da belirgindi. 1995'te yüzde 11,6'ya gerileyen oy oranı 1999'da yüzde 25,6'ya yükselmişti. MHP birçok ilde yüzde 30'un üzerindeydi. Ancak Güneydoğu'da MHP, 1995'te yüzde 5,5 olan oy oranını yüzde 9,1'e yükseltmesine rağmen, bölgenin genel karakterini yansıtmayan Gaziantep, Adıyaman ve Şanlıurfa dışındaki illerde yine marjinal konumdaydı (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 468-469).

Seçimlerden sonra mecliste en fazla sandalyeye sahip partinin genel başkanı sıfatı ile 3 Mayıs 1999'da Bülent Ecevit'e, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den hükümeti kurma görevi verilmiştir. Bülent Ecevit, MHP ve ANAP ile görüşmelerde bulunarak bir koalisyon hükümeti kurma girişimlerine başlamıştı (İba, 2017, s. 89-90). MHP lideri Bahçeli'nin seçimlerden hemen sonra FP ve DYP dinlensin açıklaması, olası bir sağ hükümet koalisyonu seçeneğini daha konuşulmadan devre dışı bırakmıştı. MHP'li yöneticilerin bir kısmı partinin muhalefette kalmasını istiyorlardı. Bunun altında yatan neden açıkltı; zaten manevra alanı kısıtlı olacak olan yeni kurulacak hükümet bunalılacaktı ve gelecek seçimde MHP birinci parti konumuna gelecekti (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 472). Ancak MHP lideri Türkiye'nin geçirdiği zor süreçte, partisinin; elini taşın altına koymasını gerektiğini düşünmüştür.

Sonuçta DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, ikinci parti MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve dördüncü parti ANAP'ın Genel Başkanı Mesut Yılmaz arasında 28 Mayıs 1999 tarihinde imzalanan koalisyon protokolüyle 57. Cumhuriyet Hükümeti kurulmuştu (İba, 2017, s. 90). Bülent Ecevit'in Başbakanlığında, Devlet Bahçeli'de Başbakan Yardımcısı olmuştu. İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı gibi ideolojik bakanlıklar DSP ve ANAP'lı milletvekillerinde kalırken, Sağlık, Bayındırlık, Tarım, Sanayi, Ulaştırma gibi bazı icracı bakanlıkları MHP'li milletvekilleri almıştır (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 473-474).

DSP-MHP-ANAP hükümetinin kuruluşu sancılı ve sorunlu olmuştur. Önyargılar, güven bunalımı, küçük siyasi hesaplar, geçmişten gelen takıntılar, haksız suçlama ve hakaretlerin gölgelediği çok zor ve sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. Şüphesiz sorunların en büyüğü DSP lideri Bülent Ecevit'in eşi Raşan Ecevit'in hükümet kurulmadan 14 gün önce Milliyet gazetesi Ankara Temsilcisi Fikret Bila'yla gerçekleştirdiği söyleşi olmuştur (Bölükbaşı, 2012, s. 71-72). Raşan Ecevit bu söyleşi yapımadan önce düşüncelerini eşi Bülent Ecevit'le paylaştığını da söylemiştir (Bila, Raşan Ecevit'ten bomba gibi sözler, 1999, s. 16).

Raşan Ecevit'in bu açıklamalarından sonra, ANAP lideri Mesut Yılmaz'ında MHP'siz modeller konusunda Ecevit'e söylediği sözler basına yansımıştı (Bölükbaşı, 2012, s. 73).

Rahşan Ecevit'in MHP'ye yönelik 12 Eylül öncesi sokak referanslı hakaretlerinden sonra Mesut Yılmaz'ın da MHP muhalefette kalırsa sokağa dönük sıkıntılar çıkabilir beyanı da MHP'de tepkiyle karşılanmıştı. Ecevit, MHP'yi eski sokak hareketleri nedeniyle hükümette istemiyor, Mesut Yılmaz ise yeni sokak hareketleri oluşma ihtimali nedeniyle hükümet dışında kalmasına karşı çıkıyordu (Bölükbaşı, 2012, s. 73-74).

MHP'liler tüm bu açıklamalara çok sert tepkiler göstermişti. Rahşan Ecevit'in özür dilemesi talep edilmişti (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 473). Ancak Ecevit: **“Rahşan Hanım adına özür dileme durumunda değilim. Rahşan'ın da buna gereksinim duyacağını sanmıyorum.”** sözleriyle özür dilemeye niyeti olmadığını göstermiştir (Bölükbaşı, 2012, s. 74).

Devlet Bahçeli bu sıkıntılı süreçte soğukkanlılığını hiç elden bırakmamıştı. Önce 15 Mayıs 1999 günü düzenlediği basın toplantısında, Ecevit'i ülkücü camiadan özür dilemeye davet etmiş, beklenen özür gelmeyince, Ecevit'in hükümet ortaklığı görüşmeleri için istediği randevuyu geri çevirmişti. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'i ziyaret ederek durumu kendisine anlatmıştır (Bölükbaşı, 2012, s. 76).

Cumhurbaşkanı Demirel MHP lideri Bahçeli'ye: **“Bazı problemler ortaya çıkmış olabilir. Diğer alternatiflerin zorlukları var. DSP ve MHP halkın yüklediği sorumluluğu üstlenmeli”** yanıtı verince; Devlet Bahçeli sorumluluktan kaçmayacaklarını belirterek köşkten ayrılmıştır (www.gazetearsivi.milliyet.com.tr, MHP 'Meclis Başkanlığı' jesti bekliyor, 1999).

Eşinin açıklamalarından sonra MHP'nin tepkisinde ısrarlı tutumu ve özür dilenmesini istemesi Bülent Ecevit'in ortalığı yumuşatmak için bir açıklama yapmasını gerektirmişti. Bülent Ecevit bunun üzerine Başbakanlık önünden bir takım açıklamalar yapmıştır. Ecevit'in bu tutumu, Devlet Bahçeli'nin kendisine randevu vermesinin altyapısını oluşturmuştu. Bu sırada TBMM Başkanlığı seçimi yapılmıştır. MHP Sadi Somuncuoğlu'nu, ANAP Yıldırım Akbulut'u, DSP'de Uluç Gürkan'ı aday göstermişti. DSP Başbakanlığı alacaksa, seçimlerin ikinci partisi de TBMM Başkanlığını alacaktı, MHP'nin beklentisi bu yöndeydi. Ancak Devlet Bahçeli bunu hükümetin kurulması için bir önkoşul haline getirmemişti. Meclisteki diğer partiler TBMM'de MHP'ye karşı

ortak cephe oluşturarak ANAP'ın adayı Yıldırım Akbulut'u TBMM Başkanı seçtiler (Bölükbaşı, 2012, s. 77).

Özür krizinin de aşılması üzerine Başbakan Bülent Ecevit ile MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli 21 Mayıs 1999 günü saat 16.00'da TBMM'de bir araya geldiler. 50 dakika süren görüşmede Ecevit, Bahçeli'ye resmen DSP-MHP-ANAP koalisyonunu önermiştir (www.gazetearsivi.milliyet.com.tr, Pazarlık başladı, 1999).

Sancılı geçen bu sürecin ardından 28 Mayıs 1999 tarihinde kurulun 57. Koalisyon hükümeti 9 Haziran 1999 tarihinde güvenoyu alarak göreve başlamıştır. Koalisyonun kurulduğu andan itibaren hükümeti ve MHP'yi bekleyen en büyük iş, hapisteki PKK lideri Abdullah Öcalan'ın idam konusunun nasıl bir karara bağlanacağıydı. MHP seçim kampanyasında **“Apo'yu asalım!”** kararlılığının temsilciliğini yapmıştır (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 477).

Öcalan hakkında Türk adaletinin verdiği idam cezası 25 Kasım 1999'da Yargıtay tarafından onaylanmış ve kesinleşmiştir. Bu durumda Anayasa ve yasalara göre izlenecek yol belliydi: Öcalan dosyasının başkanlık aracılığıyla TBMM'ye gönderilmesi; idam cezasının yerine getirilmesi için Anayasa'ya göre yetkili olan TBMM'nin bu dosyayı Adalet Komisyonu'na sevk etmesi, burada alınacak karara göre Öcalan'ın cezasının infazı hakkında meclis genel kurulunda karar alınmasıydı. Bu durumun engellenmesini için tek yol idam dosyasının Başbakanlıkta bekletilmesi idi (Bölükbaşı, 2012, s. 83-84).

Bu sırada Öcalan idamdan kurtulmak için her yolu deniyordu. Bu amaçla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine de başvurmuştu. Yargıtay'ın 25 Kasım 1999'da Öcalan kararını onaylaması üzerine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) görülmemiş bir hızla devreye girerek, 30 Kasım 1999 günü, Öcalan'ın mahkemeye yaptığı başvuru sonuçlandırılana kadar idam cezasının ertelenmesi için bir ara karar aldığını açıklamıştı. DSP ve ANAP'lı temsilciler bu karar doğrultusunda idam dosyasının bir süre daha TBMM'ye getirilmemesi görüşünü savunmuşlardır (Bölükbaşı, 2012, s. 84).

Dönemin Cumhurbaşkanı Demirel de, koalisyon ortakları DSP'li ve ANAP'lı yetkililer gibi düşünüyordu. Ecevit ve Yılmaz bu yönde kamuoyu önünde açık tavır almışlardı. Terörle mücadelede sorumlu güvenlik kurumları da bu konuda nihai takdir TBMM'ye aittir diyerek kenara çekilmişlerdi. MHP yalnız kalmıştı. Avrupa Birliği de bu konuya müdahil olmuştur. AB Komisyonu'nda Türkiye konularından sorumlu olan Alman komiser Günther Verhaugen'in 22 Aralık 1999 tarihinde Alman *Berliner Zeitung* gazetesinde yayımlanan demeci, AB'nin bu konu hakkındaki niyetini çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur (Bölükbaşı, 2012, s. 85).

Öcalan'ın idam dosyasının TBMM'ye getirilip getirilmemesi konusu için 57. Hükümet ortakları DSP, MHP ve ANAP genel başkanları bu konuyu görüşmek üzere 12 Ocak 2000'de Başbakanlıkta Liderler Zirvesi'nde toplanmışlardı. Bu zirve aslında, Bahçeli'yi ikna zirvesi niteliğinde olmuştur. 7 saat 20 dakika süren zirvede Bahçeli idam konusunda ısrar etmiş, Ecevit ve Yılmaz ise AİHM kararı çıkana kadar dosyanın Başbakanlıkta bekletilmesi yönündeki görüşlerini korumuşlardı. Dönemin gazeteleri zirve sonrasında **“Hükümet gitti geldi.”** manşetleri atmıştı. Bahçeli: **“Herkes haddini bilmelidir. ‘Dosyanın Başbakanlık’ta kalması zaaf’ olarak değerlendirilebilir. Gerekirse Meclis’te bekletilsin”** önerisini sunmuştu. MHP liderinin bu isteğine Ecevit ve Yılmaz karşı çıkmıştı. Dosyanın mecliste bekletilmesinin son derece güç olacağını savunmuşlardı (www.gazetearsivi.milliyet.com.tr, Hükümet gitti geldi, 2000) .

İdam cezasının ertelenmesi konusu bu gelişmeler sonrası AB uyum süreci kapsamında siyasi gündemin en önemli konusu olmuştur. 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de yapılan AB zirvesinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe aday ülke statüsü tescil edilmiştir. AB, bu yeni süreçte Türkiye'den beklediği adımları içeren Katılım Ortaklığı Belgesi'ni 2000 yılında Türkiye'ye vermiştir. Yol haritası niteliğindeki belgede Türkiye'den beklenen hususlar belirtilmişti. Buna karşılık Türkiye, bu konuda yapacakları icraatları içeren Ulusal Programı 19 Mart 2001 tarihinde AB'ye iletmiştir. İdam cezası, anadilde eğitim ve radyo-televizyon yayınları konusunda AB'nin talepleri ile Türkiye'nin taahhütleri, Ulusal Program'ın hazırlanmasında koalisyon ortakları arasında ciddi gerginlikler çıkmasına neden olmuştur. Bu üç konu dışında Ulusal Program'da yer alan konularda AB uyum yasaları

MHP'nin de desteğiyle 2000-2001 döneminde hızla hayata geçirilmiştir (Bölükbaşı, 2012, s. 87-88).

Öte yandan 2000 yılının Mayıs ayında Cumhurbaşkanı Demirel'in görev süresi dolacaktı. Demirel'in görev süresini uzatmaya dönük tasarıya TBMM geçit vermeyince, hükümet yeni bir cumhurbaşkanı seçmek üzere arayışa girmek zorunda kalmıştı. MHP, DSP ve ANAP kendi adayları üzerinde bir mutabakat sağlayamayınca, Başbakan Ecevit'in önerisiyle Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in ismi gündeme gelmişti. Üç liderde Cumhurbaşkanlığı için Sezer üzerinde anlaşmaya vardıklarını duyuran bir açıklama yaptılar. MHP'li Devlet Bakanı Sadi Somuncuoğlu ise üç liderin kararını tanımadığını açıklayarak, Cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu. Somuncuoğlu, bu tavrı yüzünden MHP yönetimi ile karşı karşıya gelmişti. MHP içinde gerginlikler ortaya çıkmıştı. MHP'li bazı milletvekilleri Somuncuoğlu'na bu karardan vazgeçmeleri yönünde teklifte bulunsa da, Somuncuoğlu karardan vazgeçmemişti. Somuncuoğlu'na en sert tepkiyi, MHP Ordu Milletvekili Cemal Enginyurt vermişti. Enginyurt: ***“Hem partiden hem bakanlıktan istifa et. Türk milliyetçilerini rezil ettin.”*** diyerek, Somuncuoğlu'nu istifaya çağırıyordu. MHP Genel Başkan yardımcısı Şefkat Çetin Somuncuoğlu'nun adaylık başvurusunu Meclis'e teslim etmesinden sonra; ***“Partimizin yetkili kurulları, töre dışı davranışı nedeniyle kendisiyle ilgili gerekli çalışmaya da başlamıştır”*** diyerek Somuncuoğlu'na karşı parti yönetiminin tepkisi resmi ağızdan açıklıyordu. İstifa etmemekte direnen Sadi Somuncuoğlu, Devlet Bahçeli'nin talebi üzerine 8 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Demirel'in azil kararnamesini onaylamasıyla bakanlık görevinden alınmıştır (Akpınar, 2017, s. 248-251).

Koalisyon cephesinde bu sıkıntılar yaşanırken parti kendi içinde de, 6. Olağan Kurultayına hazırlanıyordu. Kurultayda beklendiği gibi, tek aday ve tek listeyle seçime gidilmişti. Ancak Merkez Karar Kurulu üyesi Şerafettin Toperi, aday olduğunu ama adaylık başvurusunun Başkanlık Divanı'na verilmesinin engellendiğini iddia etmiştir (www.yenicaggazetesi.com.tr, MHP'nin tarihi kurultayları).

5 Kasım 2000 tarihinde Başbakan Yardımcısı olarak katıldığı kongrede Bahçeli, 1301 delegenin, 1283'ünün oyunu alarak liderliğini pekiştirmişti. Bu kurultayda aynı zamanda parti tüzüğü değiştirilmişti. Tüzük değişikliğiyle, 60 kişilik bir

Danışma Kurulu oluşturulmuş, Başkanlık Divanı üye sayısı da 23'den 16'ya düşürülmüştü. Bahçeli, kurultayda yaptığı konuşmalarla merkez partisi olma iddiasını pekiştiren ifadeler kullanmıştır (Akpınar, 2017, s. 244).

İktidardaki MHP'de Cumhurbaşkanlığı krizinden sonra bir başka krizde kamuoyuna Rahşan Affi olarak geçen Af Yasası'nın gündeme gelmesiyle çıkmıştı. Af tasarısı konusunda üç liderde anlaşmaya varmıştı. 8 Aralık 2000'de Af Yasası TBMM'de görüşülürken, Bahçeli'nin yakın arkadaşlarından MHP Mersin Milletvekili Ali Güngör'ün yapmış olduğu konuşma mecliste kargaşa çıkarmıştı. Güngör'ün: **“Sayın Ecevit'in geçmişine vatan hainlerini affetmek fazla yabancı değildir.”** sözleri üzerine DSP sıralarından öfkeli sesler yükselmekteydi. Oturumu yöneten TBMM Başkan Vekili Nejat Arseven, Güngör'ün konuşmasına müdahale ederek: **“Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir başbakanı vatan hainlerini affetmemiştir.”** diyerek tansiyonu düşürmeye çalışmıştır (Akpınar, 2017, s. 251-252).

Tarihler 19 Şubat 2001'i gösterirken, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir ilk yaşanıyordu. İlk defa bir Başbakan Milli Güvenlik Kurulu toplantısını terk etmişti. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in hükümetteki bazı bakanları yolsuzluğa karışmakla itham etmesi ve devamında hükümeti sert sözlerle eleştirmesi Başbakan Ecevit'i sinirlendirmişti. Çok sert bir üslupla yöneltilen bu eleştirilere karşılık Ecevit, Cumhurbaşkanı'na **“Bitti mi?”** demiş, Cumhurbaşkanı **“Bitmedi!”** diye cevap verince de toplantıda tansiyon yükselmişti. Cumhurbaşkanı Sezer, Ecevit'i ve hükümetini sürekli Anayasa'ya aykırı kararnamele göndermekle eleştiriyordu. Sezer'in Anayasa'dan bahsettiği sıralarda, Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan'ın **“O Anayasa'yı birde biz görelim”** sözleri üzerine, Sezer elindeki Anayasa kitapçığını Ecevit'le Özkan'ın bulunduğu tarafa fırlatmıştır. Bunun üzerine Ecevit ve Yılmaz toplantıyı terk ederken. Hüsamettin Özkan, Sezer'e nankör kedi diyerek aynı şekilde kitapçığı kendisine fırlatarak salonu terk etmiştir (Bila, Yüzümüze Anayasa'yı Atması Kabul Edilemez, 2001).

MGK Toplantısı sonrası, Bakanlar Kurulu toplanmıştı. Toplantı sonrası basına beyanat veren Ecevit, Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'nin içinden geçtiği hassas süreçte

sorumsuz davrandığını belirten bir açıklama yapmıştır (www.gazetearsivi.milliyet.com.tr, Terbiyesizce suçladı, 2001, s. 19).

Başbakan Ecevit'in Cumhurbaşkanı'na sarf ettiği sözler ortamı iyice germiştir. Türkiye'nin zaten iyi gitmeyen ekonomisi tepetaklak olmuştu. Türk ekonomisi tarihine "**Kara Çarşamba**" olarak geçen bu olay sonrası faizler yüzde 7500 artmıştı. Buna rağmen bankalar birbirine borç vermek istemiyordu. Türkiye'den pazartesi günü tam olarak 7,6 milyar dolar yurtdışına döviz çıkmıştı. Sistem kilitlenmişti. Aynı gün Başbakan Ecevit, ekonomi bürokratlarını toplayarak Başbakanlıkta bir zirve gerçekleştirmişti. Bu zirve sonucunda, iki gündür piyasalara TL vermeyen Merkez Bankası yüzde 4000 faizle bankalara 531 trilyon lira para vererek biraz olsun piyasaları rahatlatmıştır (Yılmaz T. , 2001).

Ekonomide ciddi kriz yaşanırken, Cumhurbaşkanıyla Başbakanın MGK'da kavga etmesine neden olan yolsuzluğa karışan bakanlıklara karşı operasyonlar başlamıştı. Koalisyon hükümetinde ilk olarak ANAP'lı Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'e ve bakanlığın üst düzey bürokratlarına yönelik geniş kapsamlı bir soruşturma başlatılmıştı. Bunun sonucunda Cumhur Ersümer istifa etmek zorunda kalmıştı. Daha sonra "**Vurgun Operasyonu**" adı verilen bir soruşturma başlatıldı ve aralarında Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı Sedat Aban'ın da bulunduğu bazı üst düzey bürokratlar Devlet Güvenlik Mahkemeleri tarafından tutuklanmıştı. Vurgun Operasyonu kapsamında basına yansıyan belgelerde MHP'li Bayındırlık Bakanı Koray Aydın'ın ismi geçiyordu (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 493). Koray Aydın, 17 Ağustos ve 12 Kasım depremlerinin ardından, deprem bölgelerine yapılan afet yardımlarında; deprem bölgesi olmamasına karşın MHP'li belediyelere ciddi yardımlarda bulunmakla suçlanıyordu (Hasan, 2001, s. 20). Koray Aydın'ın isminin geçmesi MHP'de şok etkisi yaratmıştı. Çünkü Koray Aydın MHP açısından herhangi bir bakan değildi. Depremler konusunda yaptığı önemli işler nedeniyle, MHP'nin örnek bakanı olarak lanse ediliyordu (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 493).

Koray Aydın, basında hakkında çıkan spekülasyonlar sonucu MHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli ile görüşerek bir açıklama yapmıştır. Koray Aydın bu açıklamalardan sonra 5 Eylül 2001 tarihinde, yargılanmak için, hem

bakanlık görevinden hem de milletvekilliği görevinden istifa etmiştir (www.hurriyet.com.tr, Bayındırlık Bakanı Aydın istifa etti, 2001).

2001 yılının sonuna doğru, Sadi Somuncuoğlu ve Koray Aydın'dan sonra MHP'li bakanlardan biri daha bakanlıktan ayrılmıştı. Uzun zamandır teşkilatların, taleplerine karşılık alamadığı için şikâyet ettiği ve zaman zaman yaptığı keskin açıklamalar nedeniyle parti yönetimince de eleştirilen Devlet Bakanı Abdülhaluk Mehmet Çay 24 Aralık 2001 tarihinde Devlet Bahçeli'nin isteği ile bakanlıktan azledilmiştir (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 494-495).

2002 yılının ortalarına gelindiğinde ise MHP'de iki transfer daha gerçekleşmişti. Bir kişi gelmiş, bir kişi gitmişti. Emniyet müdürlüğü ve valilik yaptığı dönemlerde ülkücü kimliğiyle tanınan DYP Çorum Milletvekili Bekir Aksoy MHP'ye katılmış, MHP Kahramanmaraş Milletvekili Edip Özbaş ise MHP'den istifa edip BBP'ye katılmıştı (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 495).

MHP kendi içinde bir takım problemler yaşarken, 2002 yılı itibariyle Türkiye'nin Ulusal Uyum Programı gereğince AB uyum yasaları Meclis gündemine gelmişti. MHP bu süreçte hükümet içinde yarı muhalif pozisyon sergilemeye başlayacaktı. Uyum yasaları kapsamında özellikle Türkçe dışı dillerde yayın ve eğitim hakkı, düşünce özgürlüğü ve idam cezası ile ilgili yapılması öngörülen düzenlemelerin, MHP'nin şiddetle karşı çıktığı düzenlemeler olduğu açıktı. MHP'nin bu yasama yılı sürecinde direnç göstereceği öngörülüyordu (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 497).

AB'nin uyum yasaları adı altında Türkiye'ye dayattığı bazı şartlar MHP'nin kendi politikalarıyla çelişiyordu. Üstelik MHP, Aralık 2001 ve Haziran 2002 AB zirvelerinde Türkiye'ye müzakere tarihi verilmemesi üzerine AB'yi ayrımcılık yapmakla da suçluyordu. ANAP lideri ve AB'yle ilişkilerin koordinasyonundan sorumlu Devlet Bakanı Mesut Yılmaz'ın, Türkiye'de bazı çevrelerin AB'ye direndiği yönündeki açıklaması tartışmaların başlamasına neden olmuştu. Yılmaz'a göre bu çevrelerin odak noktası MHP ve orduydü. Yine o günlerde Devlet Bahçeli, AB'nin Genişlemeden Sorumlu Temsilcisi Günther Verheugen'in görüşme talebini reddetmişti.

Bahçeli'ye göre bu ziyaretin amacı; Türkiye'ye siyasi baskı unsuru oluşturmaktır (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 497).

Uyum yasaları paketinde MHP'nin iki temel direnç noktası vardı. Bunlar; Türk Ceza Kanunu'nun idam cezasını düzenleyen 159. Maddesi ve yine aynı kanunun düşünce özgürlüğüyle ilgili 312. Maddesindeki yapılacak değişikliklerdi. Bu çerçevede ilk kriz 312. Madde meselesinde patlamıştı. MHP'nin karşı çıktığı bu madde değişikliğini, DSP ve ANAP muhalefetine desteğini alarak meclisten geçirmişti. Bu durum karşısında Bahçeli bayramda yaptığı konuşmasında; ***“Her mesele muhalefetin desteğiyle Meclis'te çözülecekse, koalisyon dâhil her türlü mutabakatı gözden geçirmek gerekir.”*** diyerek reaksiyon gösterecektir (Can, Artık Mecliste Sahne Alacak, 2002).

Bahçeli'nin bu sözleri koalisyonda bir çatlak oluştuğunu söylemenin referansı niteliğindedir. Çözüm 7 Haziran 2002 tarihinde toplanacak olan Liderler Zirvesinde aranacaktı. Cumhurbaşkanı Sezer'in daveti üzerine TBMM'de grubu bulunan siyasi parti genel başkanlarının katılımıyla 7 Haziran'da Çankaya Köşkü'nde Liderler Zirvesi gerçekleşmişti. Başbakan Ecevit'in rahatsızlığı nedeniyle katılmadığı zirveye, DSP'yi temsilen parti Genel Sekreteri katılmıştır. Bahçeli bu zirvede, idam cezasının terör suçlarını da kapsayacak şekilde kaldırılmasının, anadilde eğitim-öğrenim ve televizyonların yayın yapmasına imkân verilmesinin ve Kıbrıs sorunun Rum ve Yunan beklentileri doğrultusunda çözüme kavuşturulması konularının, ön şart olarak kabul edilemeyeceğini ve bu düzenlemeleri, MHP'nin bugünkü konjonktürde kabul etmesinin hiçbir şart altında mümkün olmadığını belirtmişti (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 500). Bahçeli ayrıca, MHP dışındaki partilerin bu konularda hem fikir olmaları halinde, TBMM'de ortak platform oluşturmalarını ve yeni hükümet kurmaları gerektiği önerisini sunmuştur (Bölükbaşı, 2012, s. 98).

Neticede MHP kesin kararlı tutum sergilediği bu konular dışında, birçok AB müktesebatı uyum yasasına olumlu oy vererek gerekli düzenlemelerin meclisten geçmesine katkıda bulunmuştur (Bora & Can, Devlet ve Kuzgun , 2004, s. 500-501). Yaşanan bu gelişmelerden sonra MHP lideri ilk defa erken seçimden bahsedecekti.

Tarihler 7 Temmuz 2002'yi gösterdiğinde MHP lideri 11.Kocayayla Türkmen Kurultayında yaptığı konuşmadan sonra basın mensuplarının sorularını yanıtlamıştı. Bahçeli'nin yaptığı açıklamalardan MHP'li yöneticilerin ve bakanların önceden bilgisi olmadığı anlaşılmıştı. Kocayayla'da kendisini dinleyen bakanların yüzünde ki şaşkınlık bunu gösteriyordu (Bölükbaşı, 2012, s. 99). Bahçeli konuşmasında 3 Kasım tarihi için erken seçim çağrısında bulunmuştur (Bahçeli, 2002).

57. Hükümet, büyük ümitler ve iyi niyetlerle kurulmuş, ancak o dönemde Türkiye, çok önemli sorunlarla boğuşmuştur. Sorunların merkezinde Başbakanlıkla Cumhurbaşkanlığı arasındaki siyasi dengeleri altüst eden kavga ve bunu takip eden ekonomik krizle siyasi kaostan yararlanmaya çalışan, fırsatçı AB'nin dayatmaları yer almıştır (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 64).

Devlet Bahçeli, bütün ağır sorunlara rağmen koalisyon hükümetinde uyumlu, uzlaşmacı bir politika takip etmiştir. Devlet işlerinde aksama olmaması için elinden geleni yapmıştır. Bütün çareler tükeninceye, bütün kapılar kapanıncaya, bütün umutlar sönüncüye kadar hükümetin görevini sürdürmesi için olanca pozitif tavrıyla çaba göstermiştir. Ne zamanki, DSP'de yaşanan bölünme yüzünden DSP'nin mecliste çoğunluğu kaybederek güven sorunu yaşamaya başlaması, bu arada Başbakan Bülent Ecevit'in hastalığının görevini yapmasını engelleyecek seviyeye ulaşmasının ve üçüncü ortak ANAP'ın Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın sergilediği ikircikli tutum yüzünden böyle bir karar almak durumunda kalmıştır. Devlet Bahçeli'nin ayrılık kararında, AB'nin ve ABD ile IMF'nin dayatma ve baskılarının yarattığı belirsizliklerin de büyük payı vardır (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 65-66).

Prof. Dr. Şeref Oruç, MHP Lideri Devlet Bahçeli'nin 57. Hükümetin kuruluş sürecinde ve devamında sergilediği uzlaşmacı ve yapıcı tutum hakkında şu tespitlerde bulunmuştur (Oruç, 2018, s. 112):

“Siyasi aktörlerin sürekli çatışmacı ve karalayıcı bir siyaset üslubuyla hareket etmesi adeta bir savaşa dönüşmekte, toplumda ayrışma ve kamplaşmaya, karşılıklı hoşgörü anlayışının kaybolmasına neden

olmaktadır. Böyle bir iklimde ne demokratik kültürünün kurumsallaşabilmesi ne de toplumun huzuru ve mutabakatı mümkün olabilir. Bu bağlamda, 57. Hükümetin kuruluşundan itibaren görev süresi boyunca MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin diyalogdan yana uzlaşmacı ve saygın tavrı tarih kitaplarında ders niteliğinde okutulmalıdır.”

Yüksek Seçim Kurulunun 3 Kasım 2002'yi seçim günü olarak belirlemesinden sonra Türkiye bu tarihte erken genel seçimlere gitmişti. 1999'da meclise giren MHP, DSP, ANAP, DYP ve Saadet Partisi (SP) yüzde 10 barajına takılarak meclise girememişti. 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi yüzde 34 oy alarak tek başına iktidar olmuştu. Baraj altında kalan partilerin aldığı toplam oy yüzde 45,2 idi (www.haberturk.com, Genel Seçim 2002). Resmi sonuçlara göre AKP 363 milletvekili ile temsil hakkı kazanırken, CHP 178 milletvekili ile temsil hakkı kazanmıştı. Ayrıca 9 milletvekili bağımsız olarak meclise girmiştir (www.ysk.gov.tr, Türkiye Geneli Partilerin Kazandıkları Milletvekili Sayıları).

MHP yüzde 8,35 oy alarak barajı aşamamıştı. Partinin yaşadığı oy kaybı yüzde 9,63 puandı. 50 ilde yüzde 10 barajını aşamamıştı. Şüphesiz ki MHP cephesinde böyle bir sonuç beklenmiyordu.

Seçim sonuçlarının netleşmesinden sonra Devlet Bahçeli basın mensuplarının karşısına çıkarak bir açıklama yapmıştı. Seçim sonuçlarının memlekete hayırlı olmasını dileyerek, partisinin yaşadığı yüzde 10'a yakın oy oranı kaybında sorumluluğun kendisine ait olduğunu bildirmişti. Bu sorumluluk neticesinde 2003 yılında toplanacak olan MHP olağan kurultayında genel başkanlığı bırakacağını ve tekrardan aday olmayacağını açıklamıştı (www.gazetearsivi.milliyet.com.tr, Bahçeli: Kaybettim artık bırakıyorum, 2002).

MHP liderinin bu açıklamalarından sonra kısa süreli bir parti içi çatışma yaşanmıştı. Koray Aydın ve ekibi, MHP Genel Başkan Yardımcısı Şefkat Çetin'i başarısızlığın sorumlusu olarak suçluyordu. Ordu Milletvekili Cemal Enginyurt, başarısızlığı **“Allahın Şevkat Şamarı. Bu Genel Başkanın mağlubiyeti değil”** sözleriyle değerlendirirken, İstanbul Milletvekili Mehmet Gül ise: **“İhtirastlı ve çapsız iki üç adam, bizi bu hale getirdi. Divan hemen istifa etmelidir. Asıl beceriksiz ve**

suçlular Genel Başkanın gölgesinde varolmak isteyenlerdir” diyerek, Şefkat Çetin’i doğrudan hedef almıştır (Yılmaz Ö. , MHP’de kılıçlar çekildi, 2002).

MHP teşkilatları, genel başkanlarını, almış olduğu karardan vazgeçirmek için uğraşıyorlardı. MHP Osmaniye İl Başkanı Ertuğrul Koca *“Bahçeli ile iftihar ediyoruz”* derken, partili kadınlar gözyaşlarını tutamamıştı. MHP Adana İl Başkanı Akın Özgür ise aynı tarihte Bahçeli’ye mektup yazarak kararınızı erteleyin çağrısında bulunmuştur (Yıl, 2002, s. 18).

Teşkilatlardan gelen isteklere Bahçeli karşılıksız kalmamış gözüküyordu. 2002 yılının Kasım ayında düzenlemiş olduğu il başkanları toplantısında, bütün parti üyeliklerini iptal ettiğini söylemiş, cinayet, yolsuzluk, adi suçlardan sabıka almış ve toplumda tepki toplayan isimlerin partiye üyelik kaydının yaptırılmaması talimatını tüm il başkanlarına bizzat iletmışti. Ayrıca parti üyeliğinde sağcı, solcu ayrımı yapılmadan her kesimin kucaklanmasını istemiştir (Yılmaz Ö. , MHP’yi değiştirecek, 2002, s. 19).

MHP bu şartlar altında 12 Ekim 2003’de 7. Olağan büyük kongresine gitme kararı almıştı. Kongrede 4 aday yarışmıştı. Salona *“Hareketin lideri Devlet Bahçeli”* ve *“Ülkücü hareket engellenemez”* sloganları hâkimdi. Ramiz Ongun, tepkiler üzerine salonda atmak istediği turu tamamlayamamış, Koray Aydın ise tüm tepkilere rağmen kürsüye çıkıp, yapmış olduğu konuşmada iktidar olmak için yönetimin değişmesi gerektiğini söyleyerek mevcut yönetimi eleştirmişti. 6 yıldır Genel Başkanlık koltuğunda oturan Bahçeli ise, yeni bir Kuvay-ı Milliye hareketi başlatacaklarını belirterek partililerden iktidar için hazır olmalarını istemişti (İba, 2017, s. 117-118). Seçim sonunda, Devlet Bahçeli ilk turda 688 oyla salt çoğunluğu sağlayarak yeniden MHP Genel Başkanlığına seçilmişti. Diğer 3 adaydan Ramiz Ongun 300, Koray Aydın 137, Aytekin Yıldırım ise 2 oy almıştı (www.hurriyet.com.tr, MHP’de Bahçeli yeniden Genel Başkan, 2003).

Devlet Bahçeli’nin yeniden genel başkanlığa seçildiği kongreden yaklaşık 5 ay sonra, 28 Mart 2004 Yerel Seçimlerinde MHP 2.441.190 oy alarak, yüzde 10,14 oy oranıyla seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmıştır (www.yzk.gov.tr, Belediye Başkanlığı ve Belediye Meclisi Üyeliği Seçimleri, 2004). MHP toplamda 247 belediye başkanlığı kazanmış, üstelik bunlardan 4 tanesi; Niğde, Gümüşhane, Kastamonu ve

İğdir olmak üzere il belediye başkanlıklarıydı (www.yzk.gov.tr, 28 Mart 2004 Mahalli İdareler Genel Seçimleri).

MHP'nin meclis dışında kaldığı 2002 yılı, Türkiye'de siyasetin çalkantılı yıllarından biri olmuştur. 2002 Kasım'ından sonra MHP 2007 yılının Temmuz ayına kadar TBMM dışında kalmış ama Devlet Bahçeli'nin etkili ve yapıcı siyaset anlayışıyla tabiri caizse oyundan hiç kopmamıştır (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 69).

MHP'nin 19 Kasım 2006 yılında gerçekleşen olan 8. Olağan Büyük Kurultayında Ümit Özdağ'ın genel başkanlığa aday olacağını açıklaması gerilim yaratmış, adaylık açıklaması tepkilerle karşılanmıştı (Karapınar, 2006, s. 21).

5 Kasım 2006 günü toplanan MHP MYK toplantısında, Özdağ tedbirli olarak kesin ihraç sistemiyle Disiplin Kuruluna sevk edilmişti. Özdağ, MYK'nın almış olduğu karara tedbir konulması için dava açmış ancak Ankara 24. Asliye Hukuk Mahkemesi davayı reddetmişti. Gerekçe olarak, Özdağ'ın parti içi itiraz yollarını tüketmeden dava açması gösterilmişti. Özdağ'ın itirazının reddedilmesi üzerine toplanan MHP Disiplin Kurulu, aldığı kararla Özdağ'ın ihracını onaylamıştı. MHP bu kararı açıklama yaparak duyurmuş, Özdağ'ın MHP ile ilişkisinin kalmadığını kamuoyuna duyurmuştur (www.gazetearsivi.milliyet.com.tr, Özdağ ihraç edildi, 2006, s. 23).

Bu şartlar altında kongreye tek aday olarak giren Devlet Bahçeli 19 Kasım 2006 yılında Ankara Atatürk Spor Salonunda yapılan kongrede 1127 delegenin oyuyla 4.kez Genel Başkan seçilmiştir (İba, 2017, s. 119).

2000 yılında göreve başlayan 10.Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresi 16 Mayıs 2007 tarihinde dolacaktı. Cumhurbaşkanlığı seçimleri yaklaştıkça ana muhalefet partisi CHP, AKP'yi erken seçimi kararı alması için zorluyordu. Bunun nedeni AKP'nin adayının dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan olmasıydı. Çünkü Erdoğan o dönemlerde Cumhuriyet rejimiyle ilgili kuşku çeken açıklamalarda bulunmuştu. Ordu da işe müdahil olmuş, dönemin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt; *“Cumhuriyetin temel değerlerine, devletin üniter yapısına, laik demokratik devlete sözde değil özde bağlı bir cumhurbaşkanının seçileceğini umut*

ediyorum.” diyerek, Erdoğan’ın Cumhurbaşkanlığına sıcak bakmıyordu. Türkiye’nin bazı illerinde, Cumhuriyet Mitingleri yapılıyor Başbakan Erdoğan’ın muhtemel Çankaya adaylığının önüne geçilmek isteniliyordu (İba, 2017, s. 120-121).

AKP’nin Cumhurbaşkanı adayı olarak ismi geçen Erdoğan, tepkilerden sonra yaptığı açıklamada, Cumhurbaşkanı adaylarının Abdullah Gül olduğunu açıklamıştır. 27 Nisan 2007 günü TBMM’de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Abdullah Gül 357 oy almasına karşın, CHP’nin toplantı yeter sayısı olan 367 sayısının sağlanamadığı için Anayasa Mahkemesine yaptığı itiraz sonucu Cumhurbaşkanı seçilememiş, sistem kitlenmiştir (www.gazetearsivi.milliyet.com.tr, Türkiye Kilitlendi, 2007, s. 1).

Aynı günün akşamı TSK adına Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı seçimi dolayısıyla bir basın açıklaması yapmış, bu basın açıklaması Türk siyasi hayatına E-Muhtıra olarak geçmiştir (www.gazetearsivi.milliyet.com.tr, Gerektiğinde tavır koyarız, 2007, s. 24).

Cumhurbaşkanlığı seçiminden dolayı kitlenen sistemin önünün açılması için 22 Temmuz 2007 tarihinde erken genel seçime gidilmiştir. Seçim sonuçlarına göre oylarını bir önceki seçime göre yüzde 12 arttıran AKP, MHP’nin yüzde 14,26 oy oranıyla meclise girmesiyle birlikte 341 Milletvekilinde kalmıştır. CHP 112, MHP 70 Milletvekili kazanırken, 26 Milletvekili de bağımsız olarak meclise girmiştir (www.ysk.gov.tr, Türkiye Geneli Siyasi Partilerin ve Bağımsızların Kazandıkları Milletvekili Sayıları).

Türkiye’de yaşanan siyasi krizin, hızlı bir şekilde sistem bunalımı yaratmasını önlemek ve E-Muhtıra’dan sonra Türkiye’nin bir kez daha askeri bir darbeye karşı karşıya kalmasını istemeyen Devlet Bahçeli, Ağustos ayında yeniden yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde partisiyle birlikte meclise girerek, toplantı yeter sayısının sağlanmasına neden olmuştur. Toplantı yeter sayısı sağlandıktan sonra yapılan seçimlerde Abdullah Gül 339 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 11. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Devlet Bahçeli, seçim süresince iktidar partisinin aleyhindeki söylemlerine karşın; sistemi kitlenmiş bir Türkiye’nin üzerinde oynanan oyunlarla baş edemeyeceğini düşünerek, böyle bir tavır sergilemiş ve Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanı seçilmesini

ehvenişer görmüştür (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 71).

Yaşanan bu sıkıntılardan sonra 21 Ekim 2007 yılında yapılan Anayasa değişikliği referandumunda, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi yüzde 68'le kabul edilmiş ve yetki TBMM'nin elinden alınmıştır (www.ysk.gov.tr, Gümrük Oyları Dahil Türkiye Geneli Anayasa Değişikliği Halkoylaması Sonuçları).

2007 ve 2008 tarihleri Türkiye açısından sıkıntılı sonuçların başlangıç tarihleri olarak adlandırılabilir. Bu yıllar arasında Fethullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması, tüm unsurlarıyla devletin her türlü kademesinde ve tüm kurumlarında kadrolaşmaya başlayarak etkinliklerini arttırmışlardır. O dönem terör örgütü olarak adlandırılmadıkları için mevcut AKP iktidarı tarafından da destek görmüşlerdir. MHP lideri Devlet Bahçeli 11 Ocak 2007 tarihinde yapmış olduğu basın açıklamasında, AKP'nin o zamanlar kamuoyunda Gülen Cemaati olarak adlandırılan FETÖ/PDY terör örgütüyle birlikte hareket ettiğini ifade eden şu açıklamayı yapmıştır: ***“AKP, siyasi cemaat anlayışının hâkim olduğu, fikirleri ve kadroları devşirme, uçların ve tezatların partisidir.”*** (www.mhp.org.tr, Genel Başkanımız Sayın Dr. Devlet Bahçeli'nin Yapmış Oldukları Basın Toplantısı Metni, 2007).

12 Temmuz 2007'de İstanbul'un Ümraniye ilçesinde bir gecekonduya yapılan baskın sonucunda gerçekleştirilen aramalarda 27 adet el bombasının bulunmasıyla birlikte, adı daha sonradan koyulacak olan Ergenekon soruşturması başlatılmıştır. Ergenekon davası kapsamında 20'ye yakın dosya birleştirilerek ana dava üç iddianameden oluşturulmuştur. Ergenekon davasını daha sonra Balyoz davası takip etmiştir. TSK'nın birçok şerefli personeli bu davalar kapsamında haksız yere tutuklanarak cezaevlerine gönderilmiştir. MHP lideri 7 Temmuz 2013'de, Ergenekon davaları hakkında düzenlediği basın toplantısında şöyle demiştir (www.iha.com.tr, 2013):

“Evet, doğrudur, Ergenekon davası Cumhuriyet tarihinin en büyük hukuki hesaplaşmasının adıdır. Çünkü hesabı görülen Türkiye'dir, hesabı görülen Türk milletidir. Hesabı kesilen Türk Silahlı Kuvvetleri'dir.

Hesaplaşılan, hesaba çekilen ve hesap sorulan vesayet, statüko, darbe kılıfıyla Türkiye'nin temel ve milli kurumlarıdır.”

Devlet Bahçeli'nin 2008-2009 yıllarında Ergenekon davalarında ortaya koymuş olduğu tavır ve Fethullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanmasına (FETÖ/PDY) yakın kuruluşlarla arasına mesafe koymasından dolayı eski Fatih Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Şerif Ali Tekalan Devlet Bahçeliyle görüşerek; kendisinden Fethullah Gülen ile görüşmesini ve etkinliklerine destek vermesini istemiştir. Devlet Bahçeli bu istek karşısında verdiği cevabı, 29 Eylül 2016 günü yapmış olduğu basın toplantısında, bir basın mensubunun kendisine bu konu hakkında sorduğu soruya cevap vererek açıklamıştır (www.youtube.com, 2016):

“Türkiye'nin bütün kültürel değerlerini, milli ve manevi değerlerini tahrip eden yayınlarınıza şahit olmaktayız...Bu böyle devam eder, toplumumuzun bütün değerlerini tahrip ederseniz bir gün ülkücü hareket ile karşı karşıya kalmanız mukadderdir.”

Şerif Ali Tekalan 2010 yılının Şubat ayından MHP lideri ile bir kez daha görüşmüş yine olumlu bir cevap alamamıştır. Aynı yılın Ocak ayında Türkiye'de Ergenekon davalarından sonra Balyoz Darbe Planı Davası başlatılmıştır. Dava süreci 20 Ocak 2010'da FETÖ/PDY'ye ait Taraf gazetesinin yayımladığı dosya ile başlamıştır. Balyozda planlanan amaç TSK içindeki FETÖ/PDY karşıtı personeli sindirmektir. 12 Eylül 2010 yılında yapılacak olan Anayasa Değişikliği Referandumu işte böyle bir gerilimli siyasi atmosferde yapılmıştır. FETÖ/PDY siyaseti dizayn etmek ve Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere AKP'nin elini kolunu bağlayan yargıda değişiklik yapılması için referandumda aktif bir şekilde propaganda yapmıştır (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 73). Öyle ki, FETÖ/PDY lideri Gülen 1 Ağustos 2010 tarihinde yaptığı açıklamada; **“İmkân olsa mezardakileri bile kaldırarak referandumda ‘Evet’ oyu kullandırmak lazım. Ben zannediyorum kalkarlar da.”** diyerek referandumda evet denmesi gerektiğini belirtmiştir (www.haberturk.com, Fethullah Gülen'in referandum yorumu, 2010).

Gülen'in bu açıklaması üzerine MHP lideri 3 Ağustos 2010 tarihinde Gülen'e şu sözlerle cevap vermiştir (Özbayır & Kılıçaslan, 2010):

“Son yıllarda cemaat ve tarikat liderlerinin siyasete çok yoğun bir şekilde karıştığına şahit olmaktayız. Sayın Fethullah Gülen ölümleri mezardan kaldırıp oy kullandıracağına, ABD’den gelerek 12 Eylül’de oy kullanması daha hayırlıdır diye düşünüyorum.”

12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumunun yüzde 57,8 oranında evet oyu alarak işleme konulmasından sonra MHP liderinin de öngördüğü gibi FETÖ/PDY, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) başta olmak üzere birçok yargı mekanizmasını ele geçirmiş ve buralarda hızlı bir şekilde örgütlenmeye başlamıştır. 2010 yılının Mayıs ayında CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’a kaset komplosu kurulmuş, baskılara dayanamayan Baykal 10 Mayıs tarihinde istifa etmiş, 22 Mayıs’ta yapılan kongrede koltuğunu Kemal Kılıçdaroğlu’na devretmiştir (www.bbc.com, 2010).

O günlerde tehdidin MHP’ye yaklaştığını gören MHP lideri Devlet Bahçeli, 31 Mart 2011 tarihinde yazılı olarak yaptığı basın açıklamasında; AKP hükümetinin uygulamaları ve adli yargı süreçleriyle ilgili olarak yaşanan son gelişmelerin ciddi bir huzursuzluk kaynağı haline geldiğini belirterek, Gülen’i inisiyatif almaya davet etmiştir. Cemaat mensuplarının bu konularla hiçbir şekilde ilgisi olmadığını göstermek bakımından cemaatin faaliyetlerini durdurduğunu veya askıya aldığını açıklamasının yerinde ve yararlı olabileceğini kaydetmiştir (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 75).

Devlet Bahçeli’nin bu açıklaması o dönemlerde kendisine tepki gösterilmesine neden olmuştu. Siyasetçisinden, köşe yazarına kadar FETÖ/PDY’ye yakın olan hemen hemen herkes Devlet Bahçeli’yi hedef alan açıklamalar yapmıştı. Akabinde, 12 Haziran 2011 yılında yapılacak olan genel seçimler öncesinde MHP’ye kaset operasyonu gerçekleştirilmiştir. 2010 yılında Deniz Baykal’a düzenlenen operasyonun aynısı 26 Nisan 2011 tarihinde MHP Başkanlık Divanı üyelerine düzenlenmiştir. Çıkan görüntüler üzerinden MHP lideri tehdit edilerek istifa etmesi istenmiştir. FETÖ/PDY’nin MHP üzerindeki en büyük operasyonu böylece başlamıştır (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 75).

12 Haziran 2011 milletvekili genel seçimlerinden çıkan sonuç MHP'ye yapılan kaset operasyonunu boşa çıkarmıştır. Seçim önu MHP'nin baraj altı kalması için servis edilen görüntüler beklenen etkiyi göstermediği gibi MHP tabanının partilerine daha sıkıya bağlanmasına neden olmuştur. Nitekim MHP bu seçimlerde 5.585.513 oy alarak yüzde 13,01 ile 53 Milletvekiliyle parlamentoya girmeyi başarmıştır (www.ysk.gov.tr, Gümrük Oyları Dahil Türkiye Geneli Seçim Sonuçları).

Devlet Bahçeli partisine karşı yürütülen bu operasyonun kaynağını okyanus ötesi olarak tarif etmiş, **“MHP, okyanus ötesi güçlerin hedefindedir.”** demiştir. MHP liderinin okyanus ötesi tarifi ile kastettiği, Fethullah Gülen ve cemaatidir. Bu açıklamadan sonra Gülen'in avukatları tarafından Devlet Bahçeli aleyhine dava açılmıştır (www.hurriyet.com.tr, MHP'den sürpriz açıklama, 2013).

2009-2015 yılları arasında Türkiye'de siyasi ve sosyal olarak birçok hadise meydana gelmiştir. İktidarda bulunan AKP hükümeti, 2009 yılında Demokratik Açılım Süreci adı altında Kürt Sorunu olarak adlandırdıkları sorunu çözüme kavuşturmak için bir süreç başlatmıştır. Bu süreç, başta MHP olmak üzere Türkiye'deki milliyetçi kesimden çok sert tepki almıştır. MHP lideri sürecin bir çözülme süreci olduğunu vurgulamış, Türkiye'de Kürt Sorunu diye bir sorunun olmadığını, bunun bir emperyalist tuzak olduğunu belirtmiştir (www.haberler.com, MHP Genel Başkanı Bahçeli: Türkiye'de Kürt Sorunu Yok, 2012).

Yine 2013 yılında İstanbul Taksim Meydanında bulunan Gezi Parkının yerine Topçu Kışlası yapılmak istenmesinden dolayı başlayan inşaat çalışmaları protesto edilmiş, bu protestolar kısa zamanda Türkiye'nin hemen hemen tüm şehirlerine sıçramıştır. Devlet Bahçeli, Gezi Parkı eylemleri başlangıcında bu protestoları insani bir tutum olarak nitelendirmiş, AKP iktidarının kutuplaşma yaratarak düşmanca yaklaşımlarla toplumsal öfkeyi gün yüzüne çıkardığını belirtmiştir. Ancak Gezi Parkı eylemlerinin ikinci haftasında protestoların gerçek niyetini kaybederek AKP hükümeti üzerinden devletle hesaplaşmaya çalışan bazı kişilerin provokasyonlarından dolayı eylemcilerin protestolarına son vermelerini istemiş, AKP iktidarından kurtulmak için çözüm yolunun meydanlar değil seçim sandıkları olduğunu belirtmiştir (www.haberturk.com, Devlet Bahçeli'den Gezi Parkı açıklaması, 2013).

Gezi Parkı eylemlerinin sona ermesinin hemen akabinde, 17 Aralık 2013 tarihinde Türkiye’de Bakanlar, Bakan çocukları ve hükümete yakın iş adamlarını kapsayan bir yolsuzluk operasyonu başlamıştır. Bu tarihten 8 gün sonra 25 Aralık 2013 tarihinde içlerinde dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve oğlu Bilal Erdoğan’ında olduğu 96 kişiye bir operasyon daha yapılmıştır. Başbakan ve Bakanlara ait olduğu iddia edilen ses ve görsel kayıtlar medyaya servis edilmiş, iktidarda bulunan AKP, bu operasyonun devlete sızan FETÖ/PDY mensuplarının kumpası olduğunu iddia etmiştir. MHP lideri ve üst düzey MHP’li yöneticiler Başbakan Erdoğan’ı istifaya davet etmiş, 17-25 Aralık’ı yolsuzluk ve rüşvetle mücadele haftası olarak nitelendirmiştir (www.haberler.com, MHP'den 17-25 Aralık Hırsızlık ve Yolsuzluk Haftası Toplantısı, 2014)

MHP bu tarihten sonra AKP’yi sık sık yolsuzluk yapmakla ve FETÖ/PDY terör örgütüne geçmiş zamanlarda vermiş olduğu destekle eleştirerek 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerine girmiştir. Başbakan Erdoğan’ın 2014 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesinden Ahmet Davutoğlu AKP Genel Başkanı olarak seçimlere girmiştir. MHP 7.520.006 oy alarak yüzde 16,29 oranıyla 80 milletvekili ile parlamentoya girmeye hak kazanmıştır. AKP yüzde 40,87 oranında oy alarak birinci parti olarak sandıktan çıkmasına rağmen mecliste yeterli çoğunluğu sağlayamadığı için tek başına iktidar olamamış, koalisyon arayışları başlamıştır (www.ysk.gov.tr, Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Milletvekili Genel Seçimi Sonucu, 2015).

Koalisyon arayışları karşılık bulamayınca 1 Kasım 2015 tarihinde yeniden seçime gidilmiştir. MHP 5.602.469 oy alarak yüzde 11,9 oranıyla 40 milletvekili ile parlamentoya girmiş, AKP oylarını yaklaşık yüzde 9 arttırarak yüzde 49,50 oranıyla birinci parti seçilmiş ve mecliste çoğunluğu elde etmiştir (www.ysk.gov.tr, Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Milletvekili Genel Seçimi Sonucu, 2015).

1 Kasım 2015 tarihinde gerçekleşen seçimlerde MHP’nin oy kaybı yaşamasını MHP lideri ve üst yönetiminin başarısızlığı olarak gören parti içi muhalifler olağanüstü kurultaya gidilmesi için MHP Genel Merkezine imzalı delege listesi vermişlerdir. MHP Genel Merkezi bu isteği, listeyi şüpheli bulduklarını belirterek reddetmiştir. Bunun üzerine muhalifler istedikleri sonucu mahkeme kararıyla aldirmek için Ankara 12. Sulh

Hukuk Mahkemesine başvurmuşlardır. 8 Nisan 2015 tarihinde mahkeme kurultay talebini kabul ederek, MHP'yi kongreye götürmek üzerine üç kişilik bir kayyum heyeti atamıştır. Mahkeme kararından sonra MHP lideri Devlet Bahçeli 10 Temmuz 2016 tarihinde olağanüstü kongre yapılması kararını almış ancak kayyum heyeti bu tarihi kabul etmeyerek 19 Haziran 2016 tarihinde kongrenin yapılması yönünde karar alındığını açıklamıştır. Muhaliflerin 19 Haziran 2016 tarihinde Ankara'da gerçekleştirdikleri olağanüstü kongre sonrası mahkeme 10 Temmuz 2016 yılında gerçekleştirilecek olağanüstü kongrenin yapılması kararını durdurmuştur. Çankaya İlçe Seçim ve Yüksek Seçim Kuruluda 19 Haziran'da yapılan olağanüstü kongrenin usulsüz ve uygunsuz olduğu gerekçesini göstererek alınan kararı durdurmuştur (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 82-86).

2016 yılının ortalarına gelindiğinde Türkiye bir askeri darbeyle karşı karşıya kalmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ/PDY mensuplarınca Türkiye'de bir kalkışma gerçekleşmiş, bu kalkışma başarılı olamamıştır. MHP lideri Bahçeli, dönemin başbakanı Binali Yıldırım ile saat 22.00'de bir telefon görüşmesi gerçekleştirerek kalkışmanın kabul edilemez olduğunu ve meşru Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin ve demokrasinin yanında olduklarını belirtmiştir (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 86-87).

15 Temmuz kalkışmasından sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başbakan Yıldırım, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli İstanbul Yenikapı'da ortak bir miting gerçekleştirmişlerdir.

MHP lideri 15 Temmuz kalkışmasının yaratmış olduğu etkilerin üzerine Türkiye'de birde sistem çatışması yaşanmasını istemiyordu. 2014 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan'ın halkoyuyla seçildiğini belirterek, Anayasa ve yasalara uymamayı alışkanlık haline getirmesinin Türkiye'de sistem çatışması yaratacağını iddia ederek AKP'ye iki seçenek sunmuştur. Seçeneklerden birisi Anayasaya ve yasalara uyularak parlamenter sistemin yeniden işler hale getirilmesi, ikinci seçenek ise mevcut olan fiili durumu hukuk zeminine oturtarak yeni bir model geliştirilmesi ve bu geliştirilen modele sağlıklı bir şekilde geçilmesinin

gerçekleştirilmesiydi. Devlet Bahçeli'nin bu önerisine sıcak bakan AKP, kısa sürede Anayasa değişikliğini öngören bir metin hazırlayıp MHP'nin görüşlerine sunmuş, iki parti arasında yapılan görüşmeler sonucunda uzlaşmaya varılmış ve Anayasa değişikliği paketi referanduma götürülmüştür (Yalçın, Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında), 2019, s. 89-90).

16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşen Anayasa değişikliği referandumunda evet tercihi 25.157.463 oy alarak yüzde 51,41 oranıyla kabul edilmiş, yeni sisteme Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adı verilmiştir (www.ysk.gov.tr, Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Halkoylaması Sonucu, 2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1997-2017 YILLARI ARASI MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

3.1. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN AVRUPA BİRLİĞİNE BAKIŞI

3.1.1. Seçim Beyannamelerinde Avrupa Birliği

Bu çalışma, MHP'nin Türkiye-AB ilişkilerinde 1997-2017 yılları arası bölümü kapsadığı için bu tarihlerde MHP'nin ilk seçim beyannamesi olan 21. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri öncesi hazırlanmış olduğu seçim beyannamesi ile başlayıp, akabinde sırasıyla 22.-23.-24.-25. ve 26. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri öncesi hazırlanmış seçim beyannamelerinin incelenmesiyle son bulacaktır.

3.1.1.1. 1999 Seçim Beyannamesi

MHP'nin 1999 seçim beyannamesinde, bir devlet politikası mahiyeti kazanmış olan Türkiye'nin tam üyelik hedefini, parti olarak ilke benimsemiş ancak bu hedefin AB'nin de açık hedefi olması gerektiğini, karşılıklı iş birliği ve anlayışın hâkim olarak tam üyelik takviminin belirlenmesi gerektiğini savunulmuştur (MHP, 1999, s. 58).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle Batı Avrupa devletlerinin Türkiye'ye karşı bakış açısının değiştiğini ve bu şartlar altında Türkiye'nin AB'ye tam üyelik durumunun yüksek maliyetli aynı zamanda da uzun ve sancılı bir süreç olduğunu ifade etmiştir. AB tarafından Türkiye'ye dayatılan birçok şartın, yok sayılan ikili anlaşmaların ve kısacası hiç dostane olmayan bazı yaklaşımların ve kararların gözden geçirilmesini talep etmiş, Türkiye'nin bu tür dışlayıcı, ön yargılı ve dayatmacı yaklaşımlara hiçbir şekilde rıza göstermeyeceğini ifade edilmiştir (MHP, 1999, s. 57-58).

Ayrıca AB yönetiminin Kıbrıs ve PKK konusunda Türkiye'ye karşı talep ettiği ve giderek de düşmanca bir nitelik arz eden politikalarını terk etmesi gerektiği belirtilmiştir (MHP, 1999, s. 58).

3.1.1.2. 2002 Seçim Beyannamesi

MHP'nin 2002 seçim beyannamesinde Türkiye'nin temel siyasi hedeflerinden biri olan Avrupa Birliği üyeliğini desteklemektedir. Ancak bu destek karşılıksız ve ne pahasına olursa olsun verilmiş bir destek değildir. MHP Türkiye'nin AB'ye onurlu ve hakkaniyetli bir sürecin sonunda üye olmasını desteklemektedir. Bu konuda AB'nin gereken dikkat ve hassasiyeti göstermesini, vazgeçilmez bir sorumluluk ve ortaklık ahlakının bir gereği olarak görmektedir. Ortaklık ilişkilerinin tam üyelikle sonuçlandırılmasını hedefleyen gerçekçi bir müzakere süreci zemini oluşturulmasını bunun içinde AB'nin, Türkiye'yi özürlü bir aday ülke olarak göstermek isteyen yaklaşımlarını terk etmesi gerektiğini belirtmiştir (MHP, 2002, s. 119-120).

Türkiye'nin milli ve manevi değerlerinin korunarak, dini ve kültürel kimliği ile AB'ye üye olması gerektiğini, AB'nin din ve kültür farklılığı temelinde ayrımcılık yapmadığını fiiliyatta göstermesini istemiştir. Aynı şekilde, Türkiye'nin AB üyeliği, Kıbrıs ve Ege gibi hayati konularda Türkiye'nin meşru çıkarları ve uluslararası hukuk ve anlaşmalardan doğan haklarının korunarak çözüme kavuşturulması istenmiştir (MHP, 2002, s. 120).

Türkiye AB ilişkilerinde ki temel sorunun, AB'nin Türkiye'yi Avrupa'nın ortak geleceğinin bir parçası olarak görüp görmediğinde yattığını ve bunun içinde AB kamuoyundan ve AB yönetiminden, Türkiye'nin üyeliğine hazır olunması istenmiştir (MHP, 2002, s. 120).

3.1.1.3. 2007 Seçim Beyannamesi

MHP'nin 2007 seçim beyannamesinde AB'yi, Kıbrıs Rum kesimini 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye kabul etmesinden dolayı sert bir biçimde eleştirmiştir. 1999 ve 2002 seçim beyannamelerinin aksine bu beyannamede hem Türkiye'nin hem de AB'nin üyelik konusunda sağlıklı, gerçekçi ve iyi niyetli bir değerlendirme yapması için stratejik düşünme dönemi içine girilmesi gerektiğini belirtilmiştir (MHP, 2007, s. 120).

Türkiye-AB ilişkilerinin yakın geçmişinin; şantajlar, ön şartlar, dayatmalar, haksız talepler ve baskılarla dolu bir hayal kırıklığı oluşturduğunu, AB'nin Türkiye'yi

adeta özürlü bir ÷lke olarak gördüğünü ve Türkiye'yi eşit haklara sahip bir ÷lke olarak birliğine kabul etmek istemediğini ve bu yüzden ilişkilerin artık ipoteklere bağılı bir vesayet ilişkisi niteliğı kazandığını ifade edilmiştir (MHP, 2007, s. 119).

Türkiye-AB ilişkilerinin içine hapsedildiğı bu durum değışmediğı takdirde, sürecin ilerletilmesinin mümkün olmayacağı gibi bu hastalıklı durumun kangren haline gelerek ilişkilerde derin bir kriz ve kopma meydana geleceğı belirtilmiştir (MHP, 2007, s. 119).

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin, Türkiye için bir kimlik ve kader sorunu olarak görülemeyeceğini, bu bakımdan ne pahasına olursa olsun Türkiye'nin AB'nin yörüngesinde sürüklenme mecburiyeti ve mahkûmiyeti olmadığını ifade edilmiştir. Ayrıca, AB'nin ilk önce ciddi ve samimi bir değıerlendirme yaparak Türkiye'nin milli birlik ve bütünlüğü; terör ve bölücülük; Kıbrıs, Yunanistan ve Ermenistan konularında Türkiye'den talep ettikleri hususları gözden geçirmesi gerektiğı belirtilmiştir (MHP, 2007, s. 120) .

3.1.1.4. 2011 Seçim Beyannamesi

MHP'nin 2011 seçim beyannamesinde, Türkiye-AB ilişkilerinin niteliğinin, zemininin ve çerçevesinin açıklığa ve yeni bir tanıma kavuşturulması gerektiğı ifade edilmiştir (MHP, 2011, s. 188).

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin bir kimlik ve kader sorunu olmadığı söylemi yinelenmiş, AB'nin atacağı adımların Türkiye'nin milli birliğine ve bütünlüğe zarar vermemesi kaydıyla ve birliğe üyelik için yalnızca tam üyelik müzakerelerinin kabul edilebileceğı ifade edilmiştir (MHP, 2011, s. 188-189).

3.1.1.5. 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Seçim Beyannameleri

MHP'nin dört ay arayla yapılan bu iki seçimde de AB ile ilgili politikasında herhangi bir değışim yaşanmadığı için her iki seçim beyannamesinde AB'ye ayırdığı bölümde aynı ifadeler yer almaktadır. O yüzden iki seçim beyannamesini aynı başlık altında incelenmiştir.

MHP'nin 2015 seçim beyannamesinde, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin başta Kıbrıs sorunundan kaynaklanmak üzere, AB'nin takındığı samimiyetsiz tutum nedeniyle rayından çıktığı ifade edilmiştir. AB'nin önde gelen bazı yetkililerin ve siyasetçilerinin Türkiye ile yürütülen sürecin, Türkiye açısından tam üyelikle sonuçlanmayacağı yönünde yapmış oldukları açıklamaların kabul edilemez nitelikte olduğu vurgulanmıştır (MHP, 2015, s. 257).

2007 ve 2011 Seçim beyannamelerinde geçen AB ile ilişkilerin bir kimlik ve kader sorunu olmadığı yeniden vurgulanmış yine 2011 seçim beyannamesinde geçen Türkiye'nin milli birliğine ve bütünlüğüne zarar vermemesi kaydıyla ve birliğe yalnızca tam üyelik müzakerelerinin kabul edilebileceği ifadesi tekrarlanmıştır (MHP, 2015, s. 257-258).

Ayrıca AB ile Türkiye arasında devam eden mevcut Gümrük Birliği ilişkisinin her iki taraf içinde eşit pozisyona getirilerek, Türkiye'yi ilgilendiren ticaret politikalarında Türkiye'nin daha fazla söz hakkına sahip olması gerektiği ifade edilmiştir (MHP, 2015, s. 258).

3.1.2. Parti Programlarında Avrupa Birliği

Çalışma kapsamında olan 1997-2017 yılları arasında MHP'nin açıklamış olduğu iki parti programı bulunmaktadır. Bunlardan ilki 2000 yılında, ikincisini ise 2009 yılında yayımlanmıştır.

3.1.2.1. 2000 Yılı Parti Programı

MHP'nin 2000 yılında yayımlanmış olduğu parti programında, devlet politikası mahiyeti kazanmış olan Avrupa Birliğine tam üyeliğin ilke olarak benimsendiğini ifade edilmiştir (MHP, 2000, s. 97-98).

Avrupa Birliği'nin Türkiye ile ilişkilerini, geçmişte olduğu gibi tek taraflı beklenti ve fedakârlıklarla yürütmesinin mümkün olmayacağı, karşılıklı menfaatlerin azamileştirilmesini öngören bir politika izlenmesi gerektiği belirtilmiştir (MHP, 2000, s. 98).

MHP'nin, Türkiye'nin Batılı Devletlerle olan ilişkilerinde herhangi bir ön yargı takınmadığı, Batılı Devletlerin ve AB üyesi devletlerin Türkiye'nin milli duyarlılıklarına gösterecekleri saygının, bu devletlere karşı ilişkilerde belirleyici kıstas olacağı belirtilmiştir (MHP, 2000, s. 98).

3.1.2.2. 2009 Yılı Parti Programı

MHP'nin 2009 yılında yayımlanmış olduğu parti programında, yine seçim beyannamelerinde de bahsettiği; Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin bir kimlik ve kader sorunu olmadığı ve Türkiye'nin ne pahasına olursa olsun Avrupa Birliği'nin yörüngesinde sürüklenmeye mecbur ve mahkûm olmadığı belirtilmiştir (MHP, 2009, s. 128).

Türkiye-AB ilişkilerinin niteliğinin, zemininin ve çerçevesinin açıklığa ve yeni bir tanıma kavuşturulmasının gerekliliği vurgulanmıştır (MHP, 2009, s. 127).

AB'nin Türkiye'nin menfaatlerine zarar vermemesi kaydıyla ortaklık müzakerelerinin sürdürülmesi ve tam üyelik dışındaki yaklaşımların kabul edilmemesinin parti politikasının esasını oluşturduğu ifade edilmiştir (MHP, 2009, s. 128).

3.2. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN 1997-2017 YILLARI ARASI TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE VE MÜZAKERELERİNE POLİTİK YAKLAŞIMI

AB Türkiye ile müzakerelere başlamak ve tam üyelik yolunda müzakerelerin devam etmesi için bir takım taleplerde bulunmuştur. Bu talepleri resmi olarak KOB ve İlerle Raporlarında belirttiği gibi üst düzey yöneticiler ve üye devletlerin yöneticileri vasıtasıyla da sık sık dile getirmiştir.

1999 yılında MHP'nin de içinde yer aldığı 57.Hükümet kurulurken, koalisyon protokolünde; Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin, tarihten, coğrafyadan ve anlaşmalardan doğan doğal bir hak olduğu vurgulanmıştır (Alpay, 1999). Koalisyon Protokolünden de

anlaşılacağı üzere, MHP Türkiye'nin AB üyeliğine inanmakta ve bu yolda destek vermektedir.

Ancak MHP'nin verdiği bu destek koşulsuz ve şartsız değildir. MHP Türkiye-AB ilişkilerinin, eşit şartlar altında ve Türkiye'ye ayrımcılık yapılmadan devam etmesini arzulamaktadır. Türkiye'nin AB'ye samimi ve haysiyetli bir iş birliği süreciyle gerçekleşmesi ve Türkiye'nin onurlu bir üye olarak AB içinde hak ettiği yeri alması, MHP'nin AB yaklaşımının temelini oluşturmaktadır (MHP, Türkiye'nin AB Üyeliği ve Milliyetçi Hareket Partisi, 2002, s. 10).

MHP onurlu üyelik kapsamında, AB'nin talep ettiği birçok şeye Türkiye'nin menfaatleri aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. MHP'nin karşı çıktığı AB taleplerini, Siyasi ve Ekonomik olmak üzere iki ana başlıkta incelemek faydalı olacaktır.

3.2.1. Siyasi

AB 1998 yılından itibaren Türkiye için her yıl düzenli olarak ilerleme raporları hazırlamıştır. Bu ilerleme raporlarında Türkiye'den bazı taleplerde bulunmuştur. Bu talepler içinde MHP'nin karşı çıktığı siyasi talepler şöyledir; idam cezasının kaldırılması, Kürtçe eğitim ve yayın hakkı verilmesi, Azınlık haklarının genişletilmesi, Ruhban okulunun açılması, Rum Patrikhanesinin ekümenik olması, su kaynaklarının uluslararası yönetilmesi, Kıbrıs sorunun çözüme kavuşturulması, Boğazların hâkimiyetinin uluslararası zemine kavuşturulması, Ermenistan'la olan sorunların giderilmesi, Savunma politikasının AB'nin çıkarlarıyla orantılı olmasıdır (www.ab.gov.tr, İlerleme Raporları, 2018).

3.2.1.1. İdam Cezası

AB 2004 yılına kadar yayınladığı tüm ilerleme raporlarında Türkiye'den Anayasada var olan idam cezasının kaldırılmasını talep etmiştir (www.ab.gov.tr, İlerleme Raporları, 2018).

MHP terör suçları için idam cezasının caydırıcılık yarattığını savunmuş, idam cezasının tamamen kaldırılmasına karşı çıkmıştır. Özellikle 1999 yılında yakalanıp

Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından idam cezasına çarptırılan PKK Terör Örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın bu kapsamda idam cezasından kurtulacağını düşündüğü için AB'nin Türkiye'den talep ettiği bu konuya sıcak bakmamıştır (www.mhp.org.tr, Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'den "Tarihi Görev Çağrısı", 2004).

Öcalan hakkında alınan idam kararının uygulanmaya konulması konusu o yıllarda Türkiye kamuoyunda büyük çaplı bir tartışma yaratmıştır. 57. Hükümeti oluşturan koalisyon ortaklarından DSP ve ANAP, AB'nin talepleri doğrultusunda Öcalan'ın idam dosyasının AİHM'den karar gelene kadar başbakanlıkta bekletilmesinden yanayken, MHP dosyanın başbakanlıkta bekletilmesinin hukuki olmadığını ve bir an önce meclise gönderilmesini istemiştir (Bila, İkna Zirvesi, 2000).

Dönemin Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı MHP'li Enis Öksüz: **"Avrupa hayaliyle Apo asılmazsa Başbakan'ın sokağa bile çıkamayacağını."** (Sazak, 2000) belirten açıklamalar yaparken yine dönemin Milli Savunma Bakanı MHP'li Sabahattin Çakmakoğlu'nun Öcalan'ın idam dosyası hakkında (Çevikcan, 1999): **"Avrupa'yı beklemek gibi bir zorunluluk yok."** açıklaması, MHP'nin bu konu hakkında o dönemki görüşlerini net bir biçimde ortaya koymuştur.

Aslında MHP idam cezasının bazı şartlar dışında kaldırılmasına karşı değildi. Çünkü ortağı olduğu 57. Hükümet, 2001 yılında açıkladığı Ulusal Programda, idam cezasının kaldırılmasının orta vadede ele alınacağını beyan etmiş ve konunun TBMM'ye gelmesini takiben 2001 yılında Anayasa'nın 38. Maddesi'nde bazı değişiklikler yaparak idam cezasının kapsamını büyük ölçüde daraltmıştır. Bu değişiklikle savaş durumu dışında sadece terör suçları için idam cezası hukuk sisteminde kalmıştır (MHP, 2002, s. 84).

Devlet Bahçeli TV8 kanalının 25 Ağustos 2002 tarihli Pazar 12 Programında yapmış olduğu açıklamasında; Türkiye'de MHP dışında bütün siyasi partilerin ve bütün Sivil Toplum Kuruluşlarının idam cezasının kaldırılmasından yana tutum sergilediği, tüm bunlar karşısında MHP'nin bu istek ve talepleri görmezden gelemeyerek belli durumlar dışında idam cezasının Anayasadan kaldırılmasına MHP olarak destek verdiklerini açıklamıştır (Bahçeli, Pazar 12 Programı, 2002).

Daha sonra 2002 yılında ANAP idam cezasının tamamen kaldırılması için TBMM'ye kanun teklifi vermiştir. MHP bu kanun teklifine, terör suçları için verilen idam cezalarının da kaldırılacağı gerekçesiyle muhalefet etmiştir. Adalet komisyonunda ciddi tartışmalar yaşanmış, MHP milletvekilleri bu kanun teklifinin Abdullah Öcalan'ı idam cezasından kurtarmak için verildiğini ileri sürerek ret oyu vermişlerdir. Ancak MHP'li vekillerin ret oyu vermesine rağmen diğer parti milletvekillerinin oylarıyla kabul edilmiştir (T.B.M.M, 2002).

3 Kasım 2002 yılında yapılan seçimle tek başına iktidara gelen AKP hükümeti, 13. Protokolü imzalayarak, 7 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleştirdiği Anayasa değişikliğiyle, Anayasadan da idam cezasını her şart altında tamamen kaldırmıştır (www.anayasa.gen.tr, 2004).

AKP'nin bu adımına MHP'nin tepkisi çok sert olmuştur. MHP lideri, AKP'nin idam cezasını alelacele kaldırarak Öcalan'ı hak ettiği cezadan kurtardığı belirten açıklama yapmıştır (www.mhp.org.tr, Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'den "Tarihi Görev Çağrısı", 2004). Bu açıklamanın üzerine iki parti arasında idam cezası tartışması başlamış, dönemin başbakanı Erdoğan MHP'yi Öcalan'ı asmamakla suçlamıştır (www.hurriyet.com.tr, AKP-MHP arasındaki Apo'yu asma krizi kızışıyor, 2007). Erdoğan'ın bu açıklamasına MHP lideri seçim çalışmaları kapsamında 30 Haziran 2007 tarihinde Erzurum mitinginde (www.arsiv.sabah.com.tr, 2007); ***“Meydanlarda bizim için ‘terörist başını asamadılar’ diyorlar. 129 milletvekilimiz vardı, sizin kadar olsaydı asılıp asılmadığını görürdünüz. Sen neden asmadın. Oğluna gemi alacak para buluyorsun, asacak ip mi bulamıyorsun, alın o zaman şu ipi de asın.”*** diyerek cevap vermiş, Erdoğan'a ithafen kendisini dinleyen kalabalığa ip fırlatmıştır.

Daha sonra yıllar içinde MHP lideri kendisine sorulan idam cezasının kaldırılması konusu hakkında, hep aynı cevabı vermiştir (Bahçeli, Liderler Özel, 2011): ***“Biz savaş durumu ve terör suçları haricinde idam cezasının kaldırılmasına destek verdik. 6. Protokolü imzalayarak idam cezasını Anayasadan tamamen kaldıran AKP hükümetidir”***

15 Temmuz darbe girişiminden sonra idam cezası tartışmaları tekrar gündeme gelmiş, MHP Grup Başkanvekili Erkan Akçay, hükümetin idam cezasını tekrar geri

getirmek için meclise kanun tasarısı getirmesi durumunda MHP'nin hükümete destek vereceğini açıklamıştır (www.yenicaggazetesi.com.tr, MHP'den idam cezasına destek açıklaması, 2016).

3.2.1.2. Anadilde Eğitim ve Anadilde Yayın Hakkı

AB 1999 ilerleme raporunda, anadilde yayın hakkının yasak olması durumunun kaldırılmasını ayrıca Avrupa Konseyi'nin bünyesinde var olan iki sözleşmeyi hatırlatarak, Anadilde eğitim hakkında, Kürt kökenli Türk vatandaşları için sözleşme çerçevesinde kendi doğal dillerini ve kültürel geleneklerini kullanma ve sürdürmeleri için gerekli hakkın verilmesini talep etmiştir (www.ab.gov.tr, 1999 Düzenli Raporu, 1999, s. 14).

MHP, Türkiye'yi etnik ayrışma ve çatışma merkezi haline getireceğini düşündüğü için bu taleplere karşı çıkmıştır. Çünkü MHP'ye göre, devlet eliyle anadilde eğitim ve yayın hakkı verilmesi, eşitlik ilkesi uyarınca Türkiye'de konuşulan tüm dilleri kapsayacaktır ve bu durum Türkiye'yi bölünme ortamına sokacaktır (MHP, Türkiye'nin AB Üyeliği ve Milliyetçi Hareket Partisi, 2002, s. 80). Dönemin MHP'li Devlet Bakanı Abdülhaluk Çay, bu konu hakkında kendisine sorulan soruya (Bianet, 2002): **“Türkiye’de Kürtçe televizyon istemek ihanetten başka bir şey değildir.”** demiştir.

MHP'nin bu konu hakkındaki düşüncesi 2001 yılında hazırlanan Ulusal Programa da yansımıştır. Ulusal Programda; Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ve eğitim dilinin Türkçe olduğu vurgulanmış, bu durumun vatandaşların günlük yaşamlarında farklı dil kullanmalarına engel teşkil etmeyeceği belirtilmiştir (Köse, 2002, s. 6).

Ayrıca anadilde eğitim ve yayın hakkının PKK terör örgütünün ilan ettiği siyasi amaçlar içinde olduğu, MHP tarafından sık sık hatırlatılmış, anadilde eğitimin ve yayın hakkının kültürel bir hak olarak hukuki zemine taşınmasının sosyal ihtiyaçlara cevap veremeyeceği gibi Türkiye'nin sosyal dokusunu zedeleyebilecek gelişmelere de sebebiyet vereceği belirtilmiştir (MHP, Türkiye'nin AB Üyeliği ve Milliyetçi Hareket Partisi, 2002, s. 75-78).

3.2.1.3. Azınlık Hakları-Bölücülük

AB'nin azınlıklar konusunda Türkiye'den talep ettiği birçok husus vardır. 1998 yılından günümüze kadar yayımlanan bütün ilerleme raporlarında İnsan hakları ve azınlıkların korunması maddeleri sayfalarca yer kaplamıştır.

Almanya'nın eski dışişleri bakanı Hans-Dietrich Genscher kendisine Türkiye'nin üyeliği hakkında sorulan soruya; "**Türkiye için bir Yugoslavya modeli öngörülmektedir.**" diye cevap vererek, Türkiye'nin Yugoslavya gibi parçalanarak bölünmesini öngördüklerini açıkça ifade etmiştir (Bulut, 2004). Yine 2005 ve 2006 İlerleme Raporlarında; AB'nin Türkiye'de var olduğunu iddia ettiği Kürt sorununa, demokratik yollarla çözüm aranması gerektiğini söylemesi, AB'nin Türkiye'nin bölünmesinden yana tavır sergilediğini gözler önüne sermektedir (www.ab.gov.tr, İlerleme Raporları, 2018).

AB Kopenhag Kriterlerinde ve 1998 ilerleme raporunda Kürtlerin etnik azınlık olarak tanınmasını talep etmiştir (www.ab.gov.tr, 1998 Düzenli Raporu, 1998). MHP Lozan Antlaşmasını hatırlatarak, azınlık kavramının yalnızca gayrimüslimler için kullanılabileceğini ve Türkiye'de dini azınlık dışında etnik azınlık olmadığını belirtmiştir (Tural, 2013).

MHP, AB'nin bu taleple, siyasi ve demokratik çözüm adı altında Kürt asıllı Türk vatandaşlarını hukuki olarak azınlık statüsüne sokarak Türkiye'nin devlet yapısını yeniden tanzim etmeye çalıştığını belirtmiştir (MHP, Türkiye'nin AB Üyeliği ve Milliyetçi Hareket Partisi, 2002, s. 48)

AB'nin azınlıklar konusunda Türkiye'den bir başka talebi de, Müslüman azınlıklar konusudur. Sünni olmayan Müslüman azınlıkların dini cemaat olarak tanınması, statülerinin iyileştirilmesi ve onlara karşı uygulanan bazı kısıtlamalarının kaldırılmasıdır (www.ab.gov.tr, 2004 Yılı Düzenli Raporu, 2004, s. 37).

MHP'nin bu talebe bakış açısı yine Lozan çerçevesinde olmuştur. MHP Genel Sekreteri Bursa Milletvekili İsmet Büyükataman 13 Ocak 2009 tarihinde TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında; Türkiye'de yalnızca dini azınlığın olduğunu, bu dini

azınlığından gayrimüslimlerden oluştuğunu belirtmiştir (www.mhp.org.tr, Vakıflar Kanunu Üzerine Konuşması, 2009).

Son olarak AB'nin bu başlıkta Türkiye'den talep ettiği bir başka hususta; Türkiye'de siyasi partilerin aşması gereken yüzde onluk barajın kaldırılarak azınlıkların TBMM'de temsil hakkı kazanması hususudur (www.ab.gov.tr, 2004 Yılı Düzenli Raporu, 2004, s. 41).

MHP, etnik ayrılıkçılık temelinde siyaset yapılmasının önünün açılacağını düşündüğü için yüzde onluk seçim barajının kaldırılmasına karşı çıkmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda, barajın tamamen kalkmasa da hafifletilebileceğini belirten açıklamalar yapılmıştır (MHP, Genel Değerlendirme, 2004, s. 3).

Genel Başkan Devlet Bahçeli'nin; **“Günümüz şartlarında yüzde 10 seçim barajı çok ağır.”** açıklamasından sonra, MHP Genel Başkan Yardımcısı İstanbul Milletvekili Semih Yalçın 9 Kasım 2017 tarihinde bir grup gazetecinin sorularını yanıtlarken (www.bloomberght.com, 2017); **“İktidar uyum yasalarını gündeme getirecek ve bunu tartışacağız... Partiler kendi aralarında görüşecek. Konsensüs nerede sağlanırsa ona göre hareket etmek istiyoruz.”** diyerek, seçim barajının düşürülmesine karşı olmadıklarını açıklamıştır.

3.2.1.4. Ruhban Okulu ve Patrikhane Sorunu

AB, Heybeliada Ruhban Okulu ve Fener Rum Patriğinden ilk defa 2002 yılı düzenli ilerleme raporlarında bahsetmiştir. 2003 ve 2004 düzenli ilerleme raporlarında ise Heybeliada Ruhban Okulunun açılmasını, Fener Rum Patriği'nin de ekümenik olmasını talep etmiştir (www.ab.gov.tr, İlerleme Raporları, 2018).

MHP Türkiye'de Ruhban Okulu açılmasının Lozan Antlaşması'nı açıkça ihlal edeceğini savunarak karşı çıkmaktadır (T.B.M.M., 2009, s. 950).

Bu konu hakkında partinin ARGE birimi, 2006 yılı ilerleme raporu ve strateji belgesi değerlendirme adı altında bir rapor hazırlamıştır. Raporda, Ruhban Okulunun açılması halinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan din görevlilerinin bu okulu bitirdikten sonra Patrikhane'de çalışma imkânı elde edeceği ve hatta yabancı uyruklu

birinin ilerde Patrik seçilmesi yolunun açılacağı belirtilerek AB'nin bu isteğini kesin bir dille reddedilmiştir (MHP, 2006 Yılı İlerleme Raporu ve Strateji Belgesi, 2006, s. 4).

Ruhban okulunun açılması konusunda eski Milli Eğitim Bakanlarından Hüseyin Çelik'in (Aydıntaşbaş, 2009); *“Bana kalsa hemen açarım.”* Nimet Çubukçu'nun ise; *“Hukuki engel yok.”* açıklamaları MHP tarafından çok sert biçimde eleştirilmiş, AKP'nin Lozan'ı tartışmaya açtığı şeklinde değerlendirilmiştir (MHP, 2005).

MHP'nin Fener Rum Patriği'nin ekümenik sıfatı alması konusunda ki tutumu da yine aynı şekildedir. Genel Başkan Devlet Bahçeli 2 Aralık 2014'te partisinin meclis grup toplantısında yapmış olduğu konuşmasında; Fener Rum Patriği'nin İstanbul Fatih Kaymakamlığına bağlı bir Türk kurumu olduğunu hatırlatmış, Patriğe verilecek bir ekümenliğin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu anlaşması olan Lozan'a tamamen aykırı olacağını belirtmiştir. Ayrıca yine aynı konuşmasında, AB'nin bu istekle; İstanbul'u Vatikan benzeri bir şehir devleti haline getirerek ele geçirmeye çalıştığını görmemenin körlük olacağını belirtmiştir (MHP, 2014).

3.2.1.5. Su Kaynakları

AB 1998 yılında yayımladığı ilk düzenli ilerleme raporunda Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) projesiyle, Dicle ve Fırat nehirlerinden Suriye ve Irak'a giden suyun akışını kontrol altına almak istemesinin, bölgede gerilim yarattığını belirterek, GAP projesinin detayları hakkında bilgi sahibi olmak istediğini belirtmiştir (www.ab.gov.tr, 1998 Düzenli Raporu, 1998).

Bu rapordan sonra Aralık 2004 zirve toplantısından önce, Komisyon raporlarında Türkiye'nin, sınırları aşan sularıyla ilgili düzenlemelere yer vermiştir. Bu kapsamda Türkiye'ye, Fırat ve Dicle nehirleri ile bu sular üzerindeki tesislerin kullanımını için başta İsrail olmak üzere bölge ülkelerle ortak bir şekilde kullanılması önerilmektedir (Yalçınkaya, 2006).

İsrail AB'nin Türkiye'den istediği bu taleplerini kullanarak, hali hazırda yarısını işgal altında tuttuğu Golan Vadisi'nin tamamını ilhak etmek istemektedir. Bunu

yaparken bölge ülkelerini de, Türkiye'den Dicle ve Fırat nehirlerinden daha fazla su talep etmeleri yönünde kışkırtmaktadır (İmer, 2019).

MHP, AB'nin bu taleplerine Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak kendi su kaynaklarını yönetme hakkı olduğu belirtilerek karşı çıkmıştır. AB'nin Türkiye'nin su kaynaklarını diğer ülkelerin emrine vermeye hazırlandığını iddia etmiştir (MHP, Genel Değerlendirme, 2004).

3.2.1.6. Boğazlar

AB Aralık 2004 zirve toplantısından önce komisyon etki raporlarında Ulaştırma ve Enerji başlıkları altında Türk Boğazları tabiri yerine İstanbul Boğaz'ı tabirini kullanmıştır. Türkiye'nin önemli deniz geçişlerini, özellikle İstanbul Boğazından serbest geçişleri Uluslararası Sözleşmelere uygun olarak garanti etmesini istemiştir (MHP, Genel Değerlendirme, 2004).

MHP AB'nin etki raporunda Türk Boğazları yerine İstanbul Boğaz'ı tabiri kullanmasını manidar karşılamış, AB'ye Montrö Boğazlar Sözleşmesi hatırlatılarak İstanbul Boğazı diye bir boğazın olmadığını, boğazın adının Türk Boğaz'ı olduğunu vurgulamıştır. AB'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesini ihlal ederek Türkiye'nin egemenlik hakkını sorguladığını ve böylece Montrö Boğazlar Sözleşmesini tartışmaya açtığını belirtmiştir (MHP, Genel Değerlendirme, 2004).

MHP AB'nin bu taleple, Türkiye'nin iç suyolu olan boğazların, statüsünün değiştirilerek uluslararası statüyle açık deniz konumuna getirmeye çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca boğazlarda serbest geçişin garanti edilmesinin, Türkiye'nin düzenleme ve denetleme hakkını yok edeceği ve bununda Türkiye'nin egemenlik hakkına zarar vereceğini belirtmiştir (MHP, Genel Değerlendirme, 2004).

3.2.1.7. Ermenistan'la Olan Sorunlar

AB Türkiye için hazırladığı ilk düzenli ilerleme raporundan günümüze kadar hazırladığı tüm ilerleme raporlarında, Türkiye'den Ermenistan'la arasında var olan sıkıntıları gidermesini ve bu kapsamda sınır kapılarını açmasını talep etmiştir (www.ab.gov.tr, İlerleme Raporları, 2018).

Aralık 2004 zirve toplantısından önce yayımlanan komisyon etki raporlarında ise, 1915/1916 olayları konusunda Türkiye'nin Ermenistan'la bir uzlaşmaya varması gerektiğini belirtmiştir. Yine aynı etki raporunda Türkiye'nin, Azerbaycan ile Ermenistan arasında ilişki kurarak Dağlık Karabağ bölgesinin sorununun çözümü için aracı olmasını talep etmiştir (MHP, AKP'nin Teslimiyet Belgeleri, 2004, s. 7).

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli sınır kapılarının açılmasının önündeki en büyük engelin; Türkiye düşmanlığı üzerine inşa edilen Ermeni politikaları olduğunu söyleyerek, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarındaki işgaline son vermediği takdirde sınır kapılarının açılmasına karşı oldukları açıklamasını yapmıştır (Yardımcıel & Özonur, 2010).

Devlet Bahçeli ayrıca AB'nin 1915/1916 olayları konusunda Türkiye'nin Ermenistan'la uzlaşmasını talep etmesinin Türkiye'nin Ermeni soy kırımını tanıması anlamına geldiğini belirterek şiddetle reddetmiştir. AB Parlamentosunun 28 Şubat 2002 tarihinde kabul ettiği Kafkasya Raporunun ön yargılı ve ırkçı bir yaklaşım tarzıyla yazıldığını belirterek, AB'nin Ermeni Diasporasıyla aynı paralelde hareket ederek Türkiye'nin AB yoluna sürekli çeşitli mayınlar döşediğini iddia etmiştir (Bahçeli, Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'nin MYK Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma, 2002).

MHP AB'nin bu konuda bir başka talebi olan, Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunun çözümü için Türkiye'nin aracı olmayı kabul etmesi durumunda, Ermenistan'ın işgal ettiği toprakların meşruiyet kazanacağını belirtmiştir. AB'yi, Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çıkmasını sağlamak yerine, Türkiye ve Azerbaycan'ı çözümün tarafı haline getirmeye çalışmasını eleştirmiştir (MHP, Genel Değerlendirme, 2004).

3.2.1.8. Yunanistan'la Olan Sorunlar

AB, ilerleme raporlarında Türkiye'den, Yunanistan'la olan sorunlarını iyi komşuluk ilişkileri kapsamında çözüme kavuşturmasını istemiştir (www.ab.gov.tr, 1998 Düzenli Raporu, 1998). Bu kapsamda Türkiye'nin önüne iki somut taleple gelmiştir. Bunlardan ilki Türkiye'nin, Ege sorununun Yunanistan'ın istediği çerçevede çözümü

için Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisini tanımasıdır. İkinci talep ise, Türkiye'nin Ege'de Yunan karasularının 12 mile çıkarılmasını savaş sebebi sayma politikasını değiştirilmesidir (MHP, 2005 Yılı İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgeleri, 2005).

MHP, Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizi hakkında, Lozan Barış Antlaşması ve diğer anlaşmalarla kurulmuş olan bir denge olduğunu, bu taleplerin gerçekleşmesinden sonra bu dengelerin bozulacağını düşündüğü için AB'nin bu talebine karşı çıkmaktadır (MHP, 57. Koalisyon Hükümetinde MHP, 2010, s. 66-67).

MHP, aynı konuda AB'nin ikinci talebi olan Yunan karasularının 12 mile çıkarılmasının Türkiye'nin savaş sebebi sayma politikasının değişmesi konusuna, Türkiye'nin etkili caydırıcılık siyaseti olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Ayrıca AB MHP tarafından, bu taleple Ege Deniz'ini bir Yunan gölü haline dönüştürmeye zemin hazırlamakla itham edilmiştir. (MHP, 2005 Yılı İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgeleri, 2005, s. 5).

Bu konuda dönemin TBMM Meclis Başkanı Bülent Arınç'ın 2005 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında ilişkileri güçlendirmek adına bu politikanın değişmesi gerektiğini söylemesine, MHP karşı çıkmış, Bülent Arınç'ın devlet politikasına aykırı beyan vermesi çok sert eleştirilmiştir (MHP, 2005 Yılı İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgeleri, 2005).

3.2.1.9. Kıbrıs Meselesi

AB 1998 yılı ilk düzenli ilerleme raporundan günümüze kadar yayımlanmış olduğu tüm düzenli ilerleme raporlarında Kıbrıs konusuna çok fazla değinmiştir. Türkiye'nin 1974 yılından beri Kuzey Kıbrıs'ı işgal altında tuttuğunu ve burada yaklaşık 35bin kişilik bir ordu bulundurduğunu belirtmiştir. AB, Kıbrıs Türk toplumunun garantörü olan Türkiye'nin, Kıbrıs'ta iki bölge ve iki toplumlu bir federasyon kurulmasına dayanan BM kararlarına uygun bir biçimde Kıbrıs sorununun çözümü için yardımcı olması gerektiğini istemiştir (www.ab.gov.tr, İlerleme Raporları, 2018).

AB aynı raporlarda Türkiye'nin Kıbrıs siciline kayıtlı gemilere uyguladığı kısıtlamalarının kaldırılması da talep edilmiştir. Ayrıca Türkiye ile Kıbrıs arasında bir serbest ticaret anlaşması imzalanmasını talep etmiştir (www.ab.gov.tr, 2001 Yılı İlerleme Raporu, 2001, s. 62).

MHP, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Kıbrıs konusunu bir kırılma noktası olarak görmüştür. AB'nin Türkiye'nin üyelik sürecinde Kıbrıs'ı bir tehdit ve baskı unsuru olarak kullandığını belirterek, AB'ye ve Türk hükümetlerine Kıbrıs konusunda uyarılarda bulunmuştur. Kıbrıs'ın hiçbir şartta Türkiye için pazarlık konusu olmayacağını belirtmiştir (www.mhp.org.tr, Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'nin Kıbrıs Konusundaki Son Gelişmeler Hakkında Yaptığı Basın Açıklaması, 2002).

AB'nin ilerleme raporlarında Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ı işgal altında tuttuğunu söylemesi MHP tarafından eleştirilmiş, 1959-1960 Londra ve Zürih antlaşmalarıyla Türkiye'nin Kıbrıs'ta garantör devlet niteliği kazandığı AB'ye hatırlatılmıştır (Kıbrıs, 2009).

MHP'ye göre, Kıbrıs konusu AB'nin belirttiği çerçevede BM zemininde çözüme kavuşursa Türkiye inisiyatif hakkını kaybedecek, artık Kıbrıs'ta söz hakkı kalmayacaktır (MHP, İşte! AKP'nin Avrupa Birliği Yol Haritası, 2005, s. 9).

MHP, hükümette bulunan AKP'yi AB'nin Kıbrıs konusundaki taleplerine göz yummakla suçlamış, hükümet yetkililerini devlet politikalarına aykırı beyanlar verdikleri gerekçesiyle eleştirmiştir (MHP, İşte! AKP'nin Avrupa Birliği Yol Haritası, 2005, s. 10).

AKP'nin ek protokolü imzalayarak Türkiye'nin, Rumları Kıbrıs'ın meşru temsilcisi olarak tanıyacağını ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti diye bir devletin varlığının kalmayacağını belirtmiştir (Kıbrıs, 2009).

2002 yılında BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs sorununun çözümü konusunda ortaya attığı Annan Planına 'da MHP tepki göstermiştir. MHP lideri bu kapsamda üç gün süren bir Kıbrıs ziyareti gerçekleştirmiş, Geçitkale Havaalanında bir basın açıklaması yapmıştır. Açıklamasında (www.mhp.org.tr, Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'nin Kıbrıs Geçitkale Havaalanında Yapmış Oldukları Konuşma, 2003);

“Türkiye’nin Avrupa Birliği perspektifi uğruna Kıbrıs Türk halkını feda edebileceğini düşünenler varsa, bilmelidirler ki vahim bir tarihi hata içindedirler.” diyerek, Annan Planı’nın amacının Türkiye’den Kıbrıs’ı koparmak olduğunu bu yüzden bu plana karşı çıktıklarını belirtmiştir.

Devlet Bahçeli, Kıbrıs Annan Planı referandumlarından 3 gün önce Kıbrıs’a bir ziyaret daha gerçekleştirmiş, burada yine Annan Planını eleştirmiştir (www.mhp.org.tr, Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'nin Kıbrıs Geçitkale Havaalanında Yapmış Oldukları Konuşma, 2003):

“Kıbrıs Türklerine dayatılmak istenen Annan Planı, adil ve kalıcı bir çözüm getirmeyen, yeni çatışmalara zemin hazırlayan ve buna adeta davetiye çıkaran, Kıbrıs’ı Türkiye’den ebediyen koparmayı amaçlayan bir zihniyetin eseridir... Annan Planı, Rumlar için eve dönüş planı, kuzeydeki evlerine ve topraklarına yeniden sahip olmaları planıdır.”

Konuşmasının devamında Kıbrıs Türk vatandaşlarından referandumda hayır demelerini istemiştir.

3.2.2.Ekonomik

AB siyasi olduğu kadar ekonomik olarak da Türkiye’den bazı taleplerde bulunmuştur. Bu talepler içinde MHP’nin karşı çıktığı ekonomik talepler şöyledir; Türkiye’nin üyesi olduğu Uluslararası örgütlerle ilişkilerinin AB’nin çıkarlarına ters düşmemesi, Gümrük Birliği’nin genişletilmesi, Türkiye’nin Tarım politikasının AB’nin menfaatleriyle uyuşması ve son olarak talep olmasa da AB’nin Türkiye’ye karşı kalıcı istisna olarak nitelendirdiği serbest dolaşım hakkının verilmeyecek olması ve Türkiye’nin Türk Dünyasıyla ilişkilerini sınırlı tutmasıdır (www.ab.gov.tr, İlerleme Raporları, 2018).

3.2.2.1. Türkiye’nin Üyesi Olduğu Uluslararası Örgütler

AB, Aralık 2004 zirve toplantısından önce yayımlanan komisyon etki raporunda; Türkiye’nin Dünya Ticaret Örgütüne üye olduğunu ve burada üye ülkelerle birlikte hareket ederek bazen AB’nin pozisyonuna aykırı davrandığını, bu durumunda

Türkiye'nin birliğe üyelik durumunu karmaşıklaştırdığını belirtmiştir, Türkiye'ye, AB'nin menfaatlerine aykırı davranmaması gerektiği önerisinde bulunmuştur (MHP, Genel Değerlendirme, 2004).

MHP AB'nin bu önerisine karşı çıkmamıştır. Ancak AB'nin henüz üye olarak birliğe kabul etmediği Türkiye'yi, kendi menfaatlerini koruduğu gerekçesiyle eleştirmesine tepki göstermiş bu tutumundan dolayı AB'yi eleştirmiştir (MHP, Genel Değerlendirme, 2004).

3.2.2.2. Gümrük Birliği'nin Genişletilmesi

AB 2004 düzenli ilerleme raporunda, Gümrük Birliği'nin güncellenerek, genişletilmesini talep etmiş, bu kapsamda kamu alım ve ihaleleri ile hizmetler sektörünün Gümrük Birliği'ne dâhil edilmesini talep etmiştir. Ayrıca Gümrük Birliği'nin Kıbrıs Cumhuriyetini de kapsamaması istenmiştir (www.ab.gov.tr, 2004 Yılı Düzenli Raporu, 2004, s. 4).

MHP bu talebe, AB'nin Türkiye'de ekonomik manada pazarını genişletmeyi hedeflediği gerekçesiyle karşı çıkmıştır. AB'nin ortak menfaat değil yalnızca kendi menfaatini gözeterek böyle bir talepte bulunmasını eleştirmiştir (MHP, AKP'nin Teslimiyet Belgeleri, 2004, s. 12).

3.2.2.3. Türkiye'nin Tarım Politikası

AB 1998 yılından beri yayımladığı ilerleme raporlarında Tarım başlığına çok büyük yer vermiştir. 2004 yılı ilerleme raporunda ise ek olarak tarım sektörünün Gümrük Birliği'nin dışında tutulacağına dikkat çekmiştir (www.ab.gov.tr, 2004 Yılı Düzenli Raporu, 2004).

Türkiye'nin tarım politikasının AB'den önemli ölçüde farklı olduğu, Türkiye'nin tarım politikasında tarımla ilgilenen vatandaşlarına, girdi desteği, alım desteği, müdahale desteği ve üretime ilişkin verdiği desteğinin halen devam etmesini eleştirmiştir (www.ab.gov.tr, 2004 Yılı Düzenli Raporu, 2004).

Yine son olarak tarım konusunda, canlı hayvan ve et ithalatının AB'ye açılması talep edilmekle, sürecin devam etmesi için bu şartların gerçekleşmesi bir ön şart olarak belirtilmiştir (MHP, AKP'nin Teslimiyet Belgeleri, 2004, s. 13).

MHP, geçmişte tarım sektöründe AB'nin rekabet gücü yüksek olan işlenmiş tarım ürünlerinin Gümrük Birliği kapsamına alındığını buna karşın Türkiye'nin rekabet gücü yüksek olan sebze ve meyve sektörünün Gümrük Birliği kapsamına alınmamasını eleştirmiştir. AB'nin Gümrük Birliği'ni yalnızca kendi menfaatlerini gözeterek, düzenlemek istediğini bildirmiştir (MHP, Genel Değerlendirme, 2004).

Türkiye'nin tarımla uğraşan vatandaşlarına verdiği desteği kaldırması halinde, Türk tarımının çaresiz kalacağını, tarım sektörünün ve çalışanlarının çok zor duruma düşeceğini ve bu durumdan Türkiye'nin zarar göreceğini belirtmiştir (MHP, AKP'nin Teslimiyet Belgeleri, 2004, s. 13-14).

Canlı hayvan ve et ithalatının AB'ye açılması talebi ise, Türkiye'nin AB ülkelerinin tarım pazarına dönüşme riskine değinilerek reddedilmiştir (MHP, AKP'nin Teslimiyet Belgeleri, 2004, s. 14).

3.2.2.4. Serbest Dolaşım Hakkı

AB, Aralık 2004 yılında yayımladığı tavsiyeler ve etki raporunda, Türkiye'nin birliğe üye dahi olsa Türk vatandaşlarının diğer Avrupalı vatandaşlar gibi serbest dolaşım hakkı olmayacağını, gidecekleri AB üyesi ülke devletlerinden ayrı ayrı vize almaları gerektiğini ve bu durumun kalıcı istisnalar arasında olduğunu belirtmiştir. Yine aynı raporda normal vatandaşların haricinde Türk işçileri içinde serbest dolaşım hakkının kalıcı istisnalar arasında olacağı belirtilmiştir (Akgönenç, 2010, s. 148).

MHP, AB'nin bu tutumunu çifte standart olarak gördüklerini belirterek, AB'yi ayrımcılık yapmakla suçlamıştır. İşgücünün serbest dolaşımı hakkında Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması'nın eki olan 1971 tarihli Katma Protokol'de kişilerin serbest dolaşımı çerçevesinde, Türk işçilerinin Aralık 1976'dan başlayarak on yıl içinde topluluk iş gücü piyasasına serbestçe girme hakları alacakları beyanını hatırlatarak, AB'nin Katma Protokol'e uymadığını belirtmiştir (MHP, AKP'nin Teslimiyet Belgeleri, 2004).

3.2.2.5. *Türkiye'nin Türk Dünyasıyla İlişkileri*

AB, Aralık 2004 yılında yayımladığı tavsiyeler ve etki raporunda, Türkiye'nin NATO kapsamında **“barış için ortaklık”** konusunda sağladığı desteğin Orta Asya'nın uluslararası savunma ilişkilerini güçlendireceğini ancak, AB'nin sınırlarının bu bölgeye yaklaşmasının getireceği sakıncaların bulunacağını belirtmiştir (MHP, AKP'nin Teslimiyet Belgeleri, 2004, s. 7).

Türkiye'nin Orta Asya'nın Türkçe konuşan bölgeleriyle mevcut politik, kültürel ve ticari ilişkilerinin, yurt içi rejimlerine muhalif Türk grupların Türkiye'de ki varlığı bölgede bulunan ülkelerle ilişkilerde gerilimi arttıracak olduğunu belirtmiştir (MHP, AKP'nin Teslimiyet Belgeleri, 2004, s. 7).

MHP'nin bu konuda ki görüşü ise, Türkiye'nin gerek Asya gerekse de küresel ölçekteki siyaseti; Türk dünyası ülkeleriyle geliştirilecek ilişkilerle büyük öneme hatta merkezi bir etkiye sahip olacaktır. Bu anlamda geliştirilecek stratejilere odaklanılmasının büyük faydası olacaktır (Özdemir, 2019).

MHP, kurulduğu günden bu güne, sadece iç siyasete hizmet eden ve güncel politik gelişmelere göre siyaset belirleyen bir parti konumunda olmamıştır. MHP enternasyonal bir siyaset geliştiren, mazlum uluslara ve coğrafyalara yönelik politikalar belirleyen bir siyasi oluşumdur. Türk dünyasının ve dünyanın dört bir yanına yayılmış Türklerin gözü ve kulağı konumundadır (Erkin, 2019, s. 473).

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye-AB ilişkilerinin genel gelişimi incelenmiştir. Türkiye’de milliyetçiliği temsil eden Milliyetçi Hareket Partisi’nin tarihsel süreci incelenerek, 1997-2017 yılları arası Türkiye-AB ilişkilerine ve müzakerelerine yönelik politik yaklaşımı araştırılıp, değerlendirilmiştir.

Türkiye’nin 1959 yılında başlayan Avrupa Birliği serüveni, gerek Türk hükümetlerinin iradesi çerçevesinde gerekse de Avrupa Birliği’nin Türkiye’de meydana gelen birtakım olayları gerekçe göstermesiyle zaman zaman kesintiye uğramıştır. Belli dönemlerde kesintiye uğrasa da Türkiye’nin AB’ye üyelik süreci günümüzde de devam etmektedir.

Kurumsal kimliğini 1969 yılındaki kongrede oluşturan Milliyetçi Hareket Partisi, Türkiye’nin 60 yıldır süregelen AB serüvenine yakından tanıklık etmektedir. MHP’nin kurucu genel başkanı Alparslan Türkeş’in 1997 yılında vefat etmesinden sonra görevi Devlet Bahçeli devralmıştır. Devlet Bahçeli’nin görevi devraldığı günden bugüne kadar uzanan dönem, bu çalışmanın ana omurgasını oluşturmaktadır.

Bu dönem yine Türkiye AB ilişkileri açısından bir takım önemli gelişmelere sahne olmuştur. Özellikle MHP’nin 1999 yılında koalisyon ortağı olarak iktidara gelmesiyle birlikte, partinin kırmızı çizgileriyle AB’nin taleplerinin uyuşmamasından doğan sorunlar zaman zaman sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştır.

Parti programı, seçim beyannameleri ve meydana gelen iç ve dış olaylara karşı sergilediği tutum ile MHP, milli değerleri daima ilke olarak benimsemiş ve politikalarını bu yönde geliştirmiştir. Kuruluşundan bugüne kadar tek başına iktidar imkânı bulamasa da koalisyonda veya muhalefette iken bu ilkesini değiştirmeyen MHP, Türk Siyasi tarihinde daima istikrardan yana olmuş öncelikle dış politikada bağımsız ve karşılıklı menfaat ilkesine dayalı bir siyaseti amaç edinmiştir. Bu kapsamda Türk dış politikasının en önemli alanlarından birini oluşturan Türkiye-AB ilişkilerinde de bu amaç doğrultusunda siyasetini yürütmüştür.

MHP 1997’den beri yayımlamış olduğu seçim beyannamelerinde ve açıklamış olduğu parti programlarında Türkiye’nin AB üyeliğine bakışını açıkça ifade etmiştir.

MHP'nin AB politikasının temelini; Türkiye'nin eşit şartlarda kazanacağı onurlu bir üyelik oluşturmaktadır. MHP, onurlu üyelik kapsamında Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine destek vermekte, bunun dışındaki seçenekleri reddetmektedir.

MHP'nin onurlu üyelik kavramını örneklerle biraz açmak gerekirse; Türkiye, AB'nin karar organlarında yer almadığı halde, bu organlarda alınan kararlara göre yönetilen Gümrük Birliği'nin üyesidir. Ayrıca Türkiye, Gümrük Birliği anlaşmasının bütün koşullarını yerine getirdiği halde, AB kendi yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Aynı anlaşmadan doğan Türkiye'ye verilmesi gereken yardımları AB uygulamamaktadır. AB uluslararası anlaşmalara aykırı davranmaktadır; Kıbrıs konusunda Londra ve Zürih anlaşmaları, Ege, azınlıklar, boğazlar, ruhban okulu ve Fener Rum Patriği konularında Lozan anlaşmasına aykırı davranmaktadır. AB üyesi ülkelerdeki Euskadi Ta Askatasuna(ETA), Irish Republican Army(IRA) gibi terör örgütleri AB siyaseti ve hukuku içinde dışlanırken Türkiye'deki PKK, Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C) benzeri terör örgütleri AB üyesi ülkelerde hoşgörüle karşılanmakta ve destek görmektedir. Yine Ermeni iddiaları tarihçilere bırakılmak yerine siyasi bir malzeme olarak soykırım tasarısı haline getirilmiş ve Avrupa Parlamentosunda kabul edilmiştir. Ayrıca AB tüm aday ülkelerle vizeleri kaldırırken Türkiye'yi bundan hariç tutmuştur. Bu saydığım hususlar ve benzerleri, AB Türkiye ilişkilerinde eşitlik olmadığını ortaya koymaktadır. Eşitlik ilkesinin işlemediği bir üyelik sürecinin de onurlu olmayacağı MHP tarafından dile getirilmiştir. İşte; eşit, adil ve daha önce hiçbir aday ülkeden talep edilmeyen hakların Türkiye'den de talep edilmemesi, Türkiye'nin AB'ye bu şekilde tam üye olması MHP'nin **“Onurlu Üyelik”** kavramının açıklamasıdır. Yani MHP Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine onurlu bir şekilde olması şartıyla destek vermektedir.

Ancak MHP'nin vermiş olduğu bu destek koşulsuz ve şartsız değildir. MHP, AB'nin Türkiye'den talep ettiği bazı hususlara, Türkiye'nin milli birliğine ve beraberliğine zarar vereceğini düşündüğü için karşı çıkmış ve AB'nin daha önce hiçbir aday ülkeden talep etmediği bu hususları Türkiye'den istemesini ayrımcılık olarak nitelendirmiştir. Gerek 1999-2002 yılları arasında koalisyon ortağı olarak hükümette yer alırken gerekse de AKP'nin iktidarda bulunduğu yıllarda muhalefet konumundayken,

AB ile ilişkilere özünde olumlu yaklaşırken, hem AB'ye hem de Türk hükümetlerine süreçle ilgili ciddi eleştiriler yönelmiştir.

MHP, kamuoyunda çoğu kez AB karşıtı olmakla itham edilmiş, gerek muhalefet partileri gerekse koalisyon ortakları tarafından zaman zaman hedef haline getirilmiştir. Oysa 57. Koalisyon Hükümeti içinde yer alırken hem Ulusal Program'ın hazırlanmasında, hem de bazı reformların TBMM'nde kabul edilmesinde önemli bir destek sağlamıştır. MHP'nin seçim beyannamelerinde de Türkiye'nin temel siyasi hedeflerinden biri olan AB üyeliği desteklenmektedir.

Avrupa Birliği Türkiye ilişkilerinin bugün geldiği nokta, MHP'nin AB politikalarının ne kadar doğru olduğunu göstermiştir. Türk milliyetçiliği fikir sistemi üzerinden ideolojik duruşunu şekillendiren MHP; **“Türklük”** ve **“Türk milleti”** kavramlarına ırkçı bir anlam yüklememiştir. Bu kavramları kullanırken tarih, ülkü ve kültür birliğinden hareketle **“üst kimlik”** vurgusu yapmış, Atatürk'ün tarif ettiği milliyetçiliği esas almıştır. Bu yönüyle MHP bir siyasi parti olarak; Türkiye-AB ilişkilerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel esasları olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasasında da yer alan; Üniter Ulus Devlet, Ulusal Egemenlik, tam bağımsızlık ve Atatürk İnkılapları çerçevesinde yaklaşmıştır. İlişkilerin AB'nin ulus üstü siyasi, hukuki ve ekonomik bir birlik olarak, genel çerçevede, üniter ulus devletler bakımından doğurabileceği sakıncalar ile özel çerçevede de Türkiye'nin güvenliği ve bekası bakımından doğurabileceği sakıncalara sürekli dikkat çekilmiştir.

Anayasa hukukunun genel teorisinde, yapısına göre devlet şekilleri **“karma devlet”** ve **“üniter devlet”** olmak üzere ikiye ayrılır. Üniter devlet; devlet, ülke, millet ve egemenlik unsurlarından oluşur. Üniter devlette, tek ülke, tek millet ve tek egemenlik vardır. Yani üniter devlette, devleti oluşturan unsurlar bölünmez bir bütündür. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına göre; **“Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.”** ifadesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üniter ulus devleti olduğunu gösterir.

Bu noktada MHP'nin bu ilişkiler sürecine ilkesel ve Türkiye merkezli yaklaştığı söylenebilir. Türkiye'nin güvenliği, bekası, refahı ve bağımsızlığı temel ilkeler olarak öne çıkmıştır. MHP tarafından baştan beri savunulan **“Onurlu Üyelik”** kavramı da bu

ilkeler üzerine oturmakta ve Türkiye'nin çıkarlarını öncelemektedir. Türkiye'ni AB'ye onurlu üyeliği, uluslararası ilişkiler açısından eşit egemen iki siyasal yapının işbirliğini ifade etmektedir. Bir tarafta buyuran, dikte ettiren/ettirmeye çabalayan, diğer tarafta memur, emredilene yapmaya çalışan/çalıştırılan iki siyasal yapı arasında nasıl bir eşit ve egemen ilişki biçimi olabilir? Bu ilişkinin yaşama şansı var mıdır?

İnsanların, sermayenin ve malların serbest dolaşımını hedefleyen, Avrupa'nın huzurunu ekonomik⁴ ve siyasal⁵ bazı temel değerlere bağlayan AB'nin Türkiye'ye önerdiği katılım şartları, müzakere süreçleri ve bütün bunların uygulama evreleri dikkate alındığında AB öncelikle kendi değerleri ile çelişmektedir. Türkiye'de bazı siyasi partilerin ilkesiz bir duruşla her şeye **“evet”** dedikleri bir ortamda MHP, bu ilişkiler ağının ve işletilen süreçlerin yanlışlıklarını vurgulamakta, eğer AB'ye **“tam üyelik”** gerçekleşecekse bunun **“onurlu”** bir şekilde olması gerektiğini söylemektedir. Siyasal olarak MHP'nin bu temel tezinin haklılığı Türkiye-Avrupa tarihi ve diplomatik ilişkilerinin gelişimine dayanmaktadır. Nitekim, hiç değilse 1923'ten itibaren çağdaşlaşma hamlelerini, başta **“cumhuriyet rejimi”** olmak üzere kendi milli değerleri ile birlikte Batılı insani değerlere dayandıran Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1952 yılından beri Avrupa'nın güvenlik yükünü taşıdığı ve zaten birçok kurum bakımından Avrupa'nın bir parçası olduğu hatırlanmalıdır. Zaten yaklaşık beş milyon insanı **“Avrupa Türklüğü”** olarak AB ülkelerinde yaşayan ve NATO üyesi olan Türkiye'nin Avrupa değerler sistematigi içinde yer aldığı tartışılmaz bir gerçektir.

İncelemem boyunca işaret edildiği üzere; Türkiye-AB ilişkilerinde gelecek vizyonu bakımından MHP'nin hassasiyetleri bu ilişkilerin sağlam bir temele oturtulması ve sürdürülebilir bir ilişki düzeyine taşınması açısından önemlidir. Çünkü, **“küreselleşme”** olgusu Türkiye gibi ülkeler açısından fırsatları olduğu kadar, belki onlardan daha fazla riskleri beraberinde getirmektedir. Türkiye-AB ilişkilerinde MHP'nin gösterdiği tavrın, bir üniter-ulus devlet olarak Türkiye'nin temel esaslarına yönelen riskleri en aza indirerek varlığını korumaya yönelik olduğu görülmektedir.

⁴ Maastricht Kriterleri

⁵ Kopenhag Kriterleri

AB, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) vb. siyasi ve ekonomik birlikler; Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası gibi küresel ekonomik örgütler ve nihayet Birleşmiş Milletler ve NATO gibi küresel yönetim ve askeri amaçlı örgütlerin kurulması ve güçlerini artırması özellikle gelişmekte olan ulus devletleri içte ve dışta bağımsız hareket etme ve ulusal çıkarlarını gözeten politikalar izleme imkânlarından yoksun bırakmıştır.

Türkiye gibi üniter-ulus devletler açısından bütün bu küresel risklere bakıldığında görülen başka bir şeydir, küresel ulus üstü yapılara bakıldığında görülen başka bir şeydir. Avrupa ülkeleri, AB bünyesinde ulusal özelliklerini, kimliklerini koruyarak bütünleşirken, ortak bir demokrasi ve refah alanı etrafında birleşirken Türkiye'nin bölünmesi ile sonuçlanacak bir ilişkiler sürecinin MHP tarafından kabul edilebilir olmadığı ortadadır. Çünkü MHP karma devlet yapısına karşı üniter devlet yapısını savunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter yapısını garanti altına alan Anayasa'nın ilk üç maddesinin değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez hükmünü esas almaktadır. AB Kopenhag kriterlerinde Türkiye'de yaşayan Kürtlerin etnik azınlık olarak tanınmasını talep etmiştir. MHP Türkiye'de dini azınlık dışında etnik bir azınlık olmadığını, dini azınlığında sadece gayrimüslimler olduğunu söylemektedir. MHP Türkiye'deki terör sorununun bir etnik sorunmuş gibi gösterilerek Türkiye'nin üniter devlet yapısının yeniden tanzim edilmesine dönüşebilecek adım ve taleplere karşı duruş sergilemektedir. **“Benim aklım hep Türkiye'dir”** diyen bir liderle siyaset yapan MHP, **“önce ülkem ve milletim, sonra partim ve ben”** diyen bir kültürel-siyasal zeminde durmaktadır. MHP baştan beri, Türkiye-AB ilişkiler sürecinde bu risklere dikkat çekmektedir. Ve tarihsel ilişkiler sürecine bakıldığında haklı çıkmış/çıkılmakta olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F., & Ahmad, B. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akçay, E. Y. (2016). *Türkiye-AB İlişkileri ve "İmtiyazlı Ortaklık" Meselesi*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Akgönenç, P. (2010). *Türkiye'nin AB Stratejisi*. ankar: nobel yayın no:1382.
- Akpınar, H. (2017). *Kurtların Kardeşliği CKMP'den MHP'ye Ülkücü Hareketin Kısa Tarihi*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Alpay, Ş. (1999, Haziran 01). 'Erkek hükümet' ve AB. *Milliyet*, s. 20.
- Altan, C. (2009). Türkiye'de Erken Genel Seçimleri Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 149-150.
- Aşula, M. (1987). Avrupa Topluluğu ve Türkiye. Ö. Bozkurt içinde, *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Gelişme ve Perspektifler* (s. 43). Ankara: Todaie.
- Atabay, M. (2015). *Türk Demokrasi Tarihi*. Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- Avrupa Topluluğu Yayınları. (tarih yok). *Türkiye - AET İlişkileri*. Ankara: Avrupa Topluluğu Yayınları.
- Aydıntaşbaş, A. (2009, Aralık 24). 'Derin devlet' açtırmıyor. Nisan 12, 2019 tarihinde www.milliyet.com.tr: http://www.milliyet.com.tr/-derin-devlet--actirmiyor-siyaset-1177577/ adresinden alındı
- Bahçeli, D. (2002, Mart 02). *Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'nin MYK Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma*. Nisan 13, 2019 tarihinde www.mhp.org.tr: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/222/index.html adresinden alındı

Bahçeli, D. (2002, Temmuz 07). *Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Başbakan Yardımcısı Sayın Dr. Devlet BAHÇELİ'nin 11.Kocayayla Türkmen Kurultayında Basın Mensuplarının Sorularına Verdiği Cevap Metnidir*. Şubat 05, 2019 tarihinde www.mhp.org.tr:https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/246/index.html adresinden alındı

Bahçeli, D. (2002, 08 25). Pazar 12 Programı. *Pazar 12 Programı*.

Bahçeli, D. (2011, 05 20). Liderler Özel.

Bakkalcı, D. C. (2018). *Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri Teorik Temeller-Uygulama-Tartışmalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Balkır, C., & Soyaltın, D. (2018). *Avrupalaşma Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bandeoğlu, Z. (2016). *Kopenhag Siyasi Kriterlerinin Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Etkisi*. Bursa: Dora.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı. (1999). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ankara: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı.

Bianet. (2002, Mart 11). *Kürtçe Yayın Konusunda Avrupa Birliği-Türkiye*. Nisan 06, 2019 tarihinde <https://m.bianet.org/biamag:https://m.bianet.org/biamag/siyaset/8467-kurtce-yayin-konusunda-avrupa-birligi-turkiye> adresinden alındı

Bila, F. (1999, Mayıs 15). *Rahşan Ecevit'ten bomba gibi sözler*. Şubat 02, 2019 tarihinde www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/GGqJvFKh34A8ogo_x2F_sRHkYg_x3D_x3D_ adresinden alındı

Bila, F. (2000, Ocak 12). İkna Zirvesi. *Milliyet*.

- Bila, F. (2001, Şubat 21). *Yüzümüze Anayasa'yı Atması Kabul Edilemez*. Şubat 04, 2019 tarihinde www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:24wfBwSWIHPmSMKNIW3x4w_x3D__x3D_ adresinden alındı
- Birand, M. A. (1984). *12 Eylül Saat 04.00*. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Bora, T., & Can, K. (2004). *Devlet ve Kuzgun*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., & Can, K. (2007). *Devlet Ocak Dergah*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, E., & Demirel, H. (2004). *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık,.
- Bölükbaşı, D. (2012). *Siyaset İskelesi MHP'de Siyaset Yılları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bulmer, S. (2007). Theorizing Europeanization. P. Graziano, & M. P. Vink içinde, *Europeanization: New Research Agendas*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bulut, Y. (2004, Nisan 12). AB'nin Türkiye Algılaması. *Radikal*, s. 13.
- Burçak, R. S. (1944). *Türkiye'de Milli İradenin Zaferi*. Ankara: Demokratlar Kulübü.
- Can, K. (2001). Radikal Milliyetçiliğin En Büyük Örgütü: Ülkü Ocakları. Kolektif içinde, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (s. 201). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Can, K. (2002, Mart). *Artık Mecliste Sahne Alacak*. www.birikimdergisi.com:4404/artik-mecliste-sahne-alacak#.XFk7HFUzaM8 adresinden alındı
- Cemal, H. (2000, Ocak 05). Kritik Dönemeç: İdam, Akıl ve Duygular... *Milliyet*.
- Çakmak, P. H. (2016). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Çalış, P. Ş. (2001). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*. Ankara: Nobel Yayın no:320.

- Çayhan, E., & Oğurlu, E. (2014). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Siyasal Partilerin Bakışı*. İstanbul: Beta.
- Çevikcan, S. (1999, Kasım 25). Bakanın 'İdam' Çıkışı. *Milliyet*.
- Çimen, A. (1996). *Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri*. Ankara: Adil Yayınevi.
- Denk, D. (2016). *Avrupa Birliği*. Ankara: milli eğitim bakanlığı yayınları no:6263.
- Denk, E. (2016). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:6263.
- Dural, B. (2011). *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*. İstanbul: Bilge Karınca.
- Ercan, M., & Ayata, A. (2016). *21.Yüzyılda Türkiye-AB İlişkileri Algular,Sorunlar ve Politik Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel.
- Erkin, B. (2019). Türk Dünyasının ve Mazlum Milletlerin Sığınağı: Milliyetçi Hareket. Tasav içinde, *Kuruluşunun 50.Yıldönümünde Milliyetçi Hareket Partisi* (s. 473-485). Ankara: Tasav.
- Ete, H., Taşdelen, H., & Ersay, S. (2014). *Ülkücülüğten Tepkisel Milliyetçiliğe*. İstanbul: SETA.
- Gözen, D. R. (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Hasan, A. (2001, Şubat 19). *MHP para fayı*. Şubat 04, 2019 tarihinde www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/4mAKmrjZ1xlyBBLNZ08dDw_x3D__x3D_ adresinden alındı
- İba, Ş. (2017). *Türkeş'ten Bahçeli'ye MHP'nin Devletle Bitmeyen Dansı*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- İlhan, S. (2002). *Avrupa Birliği'ne Neden Hayır:2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- İmer, S. (2019, Mart 24). ABD-İsrail'in Bölgedeki Planları. *Görüş Alanı*. (G. Demir, Röportaj Yapan)
- Kaplan, M. M. (2011, 11 16). *MHP Ne Yapmalı? (12)*. Ülkücü Dünya: <https://www.ulkucudunya.com/index.php?page=yazar-yazi-detay&yazi=763> adresinden alındı
- Karaman, K. (2018). *BOP'un Yıkamadığı Kale Türkiye ve Türk Milliyetçiliği*. İstanbul: Bilge Karınca.
- Karapınar, T. (2006, Ekim 17). *MHP, Özdağ için suç duyurusu yaptı*. Şubat 10, 2019 tarihinde [www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:](http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:) http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/9Vd6Bju0_x2B_5r2mNqBA_dmhGw_x3D__x3D_ adresinden alındı
- Karluk, R. (2013). *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak*. İstanbul: Beta.
- Karluk, R., & Tonus, Ö. (2002). *Avrupa Birliği Kapısında Türkiye*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kıbrıs*. (2009, Şubat 9). Nisan 16, 2019 tarihinde [www.mhp.org.tr:](http://www.mhp.org.tr:www.mhp.org.tr:) http://www.mhp.org.tr/htmldocs/arge/kibris/mhp/Kibris_Raporlari.html adresinden alındı
- Kili, S. (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Köse, İ. (2002). *İşte Eserimiz*. Ankara: TBMM.
- Kösebalaban, H. (2007). The permanent "other"? Turkey and the question of European identity. *Mediterranean Quarterly*, 18(4), 87-111.
- Kramer, H. (1995). *Die Assoziierungsabkommen der EU: Die Türkei und Mitteleuropa in einem Boot?* Bonn: Friedrich Ebert Stiftung.
- Manisalı, E. (2000). *Avrupa İle Geçmişte ve Gelecekte Bütünleşme*. Ankara: TCMB.

- Manisalı, E. (2001). *İç Yüzü ve Perde Arkasıyla Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Avrupa Çıkmazı*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Mercan, F. (2005, 12 10). *28 Şubat öncesi Türkeş, Erbakan'ı uyarmış!* 02 01, 2019 tarihinde [www.haber3.com: https://www.haber3.com/guncel/28-subat-oncesi-turkes-erbakani-uyarmis-haberi-41385](https://www.haber3.com/guncel/28-subat-oncesi-turkes-erbakani-uyarmis-haberi-41385) adresinden alındı
- MHP. (1988). *Milliyetçi Çalışma Partisi Programı*. Ankara.
- MHP. (1999). *MHP Seçim Beyannamesi 18 Nisan 1999 Lider Türkiye'ye Doğru*. Ankara: MHP.
- MHP. (2000). *Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı*. Ankara: MHP.
- MHP. (2002). *MHP 3 Kasım 2002 Seçim Beyannamesi Türkiye'nin Onurlu Geleceği*. Ankara: MHP.
- MHP. (2002). *Türkiye'nin AB Üyeliği ve Milliyetçi Hareket Partisi*. Ankara: MHP.
- MHP. (2004). *AKP'nin Teslimiyet Belgeleri*. Ankara: MHP ARGE.
- MHP. (2004). *Genel Değerlendirme*. Ankara: MHP ARGE.
- MHP. (2005). *2005 Yılı İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgeleri*. Ankara: MHP.
- MHP. (2005, Kasım 11). *Genel Başkanımız Sayın Dr. Devlet Bahçeli'nin Yapmış Oldukları Basın Toplantısı Konuşma Metni* . Nisan 12, 2019 tarihinde [www.mhp.org.tr: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/112/index.html](https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/112/index.html) adresinden alındı
- MHP. (2005). *İşte! AKP'nin Avrupa Birliği Yol Haritası*. Ankara: MHP ARGE.
- MHP. (2006). *2006 Yılı İlerleme Raporu ve Strateji Belgesi*. Ankara: MHP.
- MHP. (2007). *MHP 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi Milli Duruş ve Kararlılık Belgesi*. Ankara: MHP.

- MHP. (2009). *Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı Geleceğe Doğru*. Ankara: MHP.
- MHP. (2010). *57. Koalisyon Hükümetinde MHP*. Ankara: MHP.
- MHP. (2011). *MHP 2011 Seçim Beyannamesi 2023'e Doğru Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi*. Ankara: MHP.
- MHP. (2014, Aralık 2). *Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma*. Nisan 12, 2019 tarihinde www.mhp.org.tr: http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/3629/index.html adresinden alındı
- MHP. (2015). *MHP 1 Kasım 2015 Seçim Beyannamesi Huzurlu ve Güvenli Gelecek*. Ankara: MHP.
- Moravcsik, A. (1997). *Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics*. Aralık 22, 2019 tarihinde www.princeton.edu: <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/preferences.pdf> adresinden alındı
- Nihat, M., & Cemiloğlu, E. (1995). *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Hareket - Tarihi Gelişim. Partileşme ve İdeoloji-*. Ankara: Turkuaz Ajans 2001.
- Okutan, M., & Tekin, Y. (2012). *Türk Siyasal Hayatı*. Ankara: Orion Yayınları.
- Oruç, Ş. (2018). 1999 Seçimleri Kapsamında MHP'nin Öncülük Ettiği Demokrasinin Gelişimi, Toplumsal Sözleşme, Toplumsal Temayüz ve Huzur Açısından 57. Koalisyon Hükümetinin Değerlendirilmesi. S. Gökçen, G. Kantar, & E. Bilgili içinde, *Dünden Bugüne Türk Milliyetçiliği ve Milliyetçi Hareket* (s. 112). İstanbul: SONSAM.
- Örtülü, E. (1966). *3 İhtilalin Hikayesi*. Konya: Milli Ülkü.
- Özbayır, M. H., & Kılıçaslan, İ. (2010, Ağustos 03). *Ölüyü Mezardan Kaldıracağına ABD'den Gel Oy Kullan*. Şubat 15, 2019 tarihinde www.hurriyet.com.tr:

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/oluyu-mezardan-kaldiracagina-abd-den-gel-yoy-kullan-15472514> adresinden alındı

Özdemir, İ. (2019, Ekim 2). *Türk dünyası ülkeleriyle geliştirilecek ilişki, büyük öneme hatta merkezi bir etkiye sahiptir*. Ekim 6, 2019 tarihinde www.youtube.com:https://www.youtube.com/watch?v=xr3OHOLSXN8 adresinden alındı

Öznur, H. (1999). *Ülkücü Hareket CKMP'den MHP'ye* (Cilt 1). Ankara: Alternatif.

Öztürk, S. (2009, Ağustos 25). *Bahçeli idamda ısrar etti*. Mart 15, 2019 tarihinde www.hurriyet.com.tr: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bahceli-idamda-ısrar-etti-12342175 adresinden alındı

Pekmezci, N., & Büyükyıldız, N. (1999). *Ülkücüler Öteki Devletin Şehitleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Sazak, D. (2000, Ocak 08). Ecevit'i Anlamak. *Milliyet*.

Somuncuoğlu, S. (2002). *Avrupa Birliği Bitmeyen Yol*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Somuncuoğlu, S. (2002). *Gümrükte Kuşatma*. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.

Somuncuoğlu, S. (2003). *Avrupa Birliği Uyum Paketlerinden Federasyon'a*. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.

T.B.M.M. (2002, Ağustos 2). *Tutanak Dergisi*. 125 inci Birleşim (Olağanüstü). Nisan 09, 2019 tarihinde www.tbmm.gov.tr:https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil4/bas/b125m.htm adresinden alındı

T.B.M.M. (2009). *Tutanak Dergisi*. 1'inci Birleşim. Ankara: TBMM.

Tekin, A. (1998). *Milliyetçi Hareket'te Yeni Dönem ve Dr. Devlet Bahçeli*. İstanbul: Acun Yayınları.

Tekin, A. (2000). *Alparslan Türkeş'in Liderlik Sırları*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.

- Thiel, E. (1997). *Die Europäische Union*. München: Bayerische Landeszentrale Für Politische Bildungsarbeit.
- Tural, N. (2013, Temmuz 26). *Lozan'ın azınlıklar politikası neydi, bugün neredeyiz?* Nisan 06, 2019 tarihinde [www.t24.com.tr: https://t24.com.tr/haber/lozanin-azinliklar-politikasi-neydi-bugun-neredeyiz,235318](https://t24.com.tr/haber/lozanin-azinliklar-politikasi-neydi-bugun-neredeyiz,235318) adresinden alındı
- Turgut, H. (1986). *12 Eylül Partileri*. İstanbul: ABC Yayınları.
- Turgut, H. (1995). *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*. İstanbul: ABC Yayınevi.
- Türkdoğan, O. (1969, Ağustos 25). Milliyetçi Hareket Partisi'nin Anatomisi. *Devlet*, s. 7.
- Türkeş, A. (1982). *Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkücü Kuruluşlar Davası: Sorgu*. Ankara: Mayaş Yayınları.
- Türkiye. (2002, Haziran 09). '*AB, devlet politikasıdır*'. Mart 12, 2019 tarihinde [www.turkiyegazetesi.com.tr: https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a148519.aspx](https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a148519.aspx) adresinden alındı
- [www.ab.gov.tr](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf). (1998). *1998 Düzenli Raporu*. Nisan 06, 2019 tarihinde [www.ab.gov.tr: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf) adresinden alındı
- [www.ab.gov.tr](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf). (1999). *1999 Düzenli Raporu*. Mart 15, 2019 tarihinde [www.ab.gov.tr: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf) adresinden alındı
- [www.ab.gov.tr](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf). (2001, Kasım 13). *2001 Yılı İlerleme Raporu*. Nisan 16, 2019 tarihinde [www.ab.gov.tr: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf) adresinden alındı
- [www.ab.gov.tr](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf). (2004). *2004 Yılı Düzenli Raporu*. Nisan 06, 2019 tarihinde [www.ab.gov.tr: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf](https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf) adresinden alındı

https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf adresinden alındı

www.ab.gov.tr. (2018, Mayıs 04). *Ilerleme Raporları*. Mart 15, 2019 tarihinde www.ab.gov.tr: https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html adresinden alındı

www.anayasa.gen.tr. (2004, Mayıs 07). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun*. Mart 25, 2019 tarihinde www.anayasa.gen.tr: <http://www.anayasa.gen.tr/5170sk.htm> adresinden alındı

www.arsiv.sabah.com.tr. (2007, Haziran 30). *Bahçeli mitingte ip attı: Biz asamadık alın siz asın*. Mart 25, 2019 tarihinde www.arsiv.sabah.com.tr: <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/06/30/haber,CD5FD6AB390044B4B1DC412341175DBD.html> adresinden alındı

www.bbc.com. (2010, Mayıs 22). *CHP'nin yeni genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu*. Şubat 15, 2019 tarihinde www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100522_chp_2update adresinden alındı

www.bloomberght.com. (2017, Kasım 09). *MHP, seçim barajının düşürülmesi için çalışmalara başladı*. Nisan 06, 2019 tarihinde www.bloomberght.com: <https://businessht.bloomberght.com/guncel/haber/1706739-mhp-secim-barajinin-dusurulmesi-icin-calismalara-basladi> adresinden alındı

www.gazetearsivi.milliyet.com.tr. (1999, Mayıs 19). *MHP 'Meclis Başkanlığı' jesti bekliyor*. Şubat 03, 2019 tarihinde www.gazetearsivi.milliyet.com.tr: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/fyVLt0R4rZMC4aRnzdkTZg_x3D_x3D_ adresinden alındı

www.gazetearsivi.milliyet.com.tr. (1999, Mayıs 22). *Pazarlık başladı*. Şubat 03, 2019 tarihinde www.gazetearsivi.milliyet.com.tr: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/fyVLt0R4rZMC4aRnzdkTZg_x3D_x3D_ adresinden alındı

- www.gazetearsivi.milliyet.com.tr. (2000, Ocak 13). *Hükümet gitti geldi*. Şubat 03, 2019 tarihinde [www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:
http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/2TbISnqdmeRdDNI2CVI_x2F_oQ_x3D_x3D_](http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/2TbISnqdmeRdDNI2CVI_x2F_oQ_x3D_x3D_) adresinden alındı
- www.gazetearsivi.milliyet.com.tr. (2001, Şubat 20). *Terbiyesizce suçladı*. Şubat 04, 2019 tarihinde [www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:
http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/24wfBwSWIHPmSMKNIW3x4w_x3D_x3D_](http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/24wfBwSWIHPmSMKNIW3x4w_x3D_x3D_) adresinden alındı
- www.gazetearsivi.milliyet.com.tr. (2002, Kasım 04). *Bahçeli: Kaybettim artık bırakıyorum*. Şubat 09, 2019 tarihinde [www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:
http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/boOTgqzpVLdhxKAIBNo_x2B_dg_x3D_x3D_](http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/boOTgqzpVLdhxKAIBNo_x2B_dg_x3D_x3D_) adresinden alındı
- www.gazetearsivi.milliyet.com.tr. (2006, Kasım 18). *Özdağ ihraç edildi*. Şubat 10, 2019 tarihinde [www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:
http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/MsUHNV3mX_x2B_4Jl_x2F_KQAvGRkQ_x3D_x3D_](http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/MsUHNV3mX_x2B_4Jl_x2F_KQAvGRkQ_x3D_x3D_) adresinden alındı
- www.gazetearsivi.milliyet.com.tr. (2007, Nisan 28). *Gerektiğinde tavır koyarız*. Şubat 15, 2019 tarihinde [www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:
http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/1rZ_x2B_f0wrkwZ7_x2B_FZFOLE50w_x3D_x3D_](http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/1rZ_x2B_f0wrkwZ7_x2B_FZFOLE50w_x3D_x3D_) adresinden alındı
- www.gazetearsivi.milliyet.com.tr. (2007, Nisan 28). *Türkiye Kilitlendi*. Şubat 15, 2019 tarihinde [www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:
http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/1rZ_x2B_f0wrkwZ7_x2B_FZFOLE50w_x3D_x3D_](http://www.gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/1rZ_x2B_f0wrkwZ7_x2B_FZFOLE50w_x3D_x3D_) adresinden alındı
- www.haberler.com. (2012, Kasım 04). *MHP Genel Başkanı Bahçeli: Türkiye'de Kürt Sorunu Yok*. Mart 06, 2019 tarihinde [www.haberler.com:
https://www.haberler.com/mhp-genel-baskani-bahceli-turkiye-de-kurt-sorunu-4062898-haberi/](https://www.haberler.com/mhp-genel-baskani-bahceli-turkiye-de-kurt-sorunu-4062898-haberi/) adresinden alındı

www.haberler.com. (2014, Aralık 20). *MHP'den 17-25 Aralık Hırsızlık ve Yolsuzluk Haftası Toplantısı*. Mart 06, 2019 tarihinde www.haberler.com: <https://www.haberler.com/mhp-den-17-25-aralik-hirsizlik-ve-yolsuzluk-6792014-haberi/> adresinden alındı

www.haberturk.com. (2010, Ağustos 01). *Fethullah Gülen'in referandum yorumu*. Şubat 15, 2019 tarihinde www.haberturk.com: <https://www.haberturk.com/polemik/haber/537886-fethullah-gulenin-referandum-yorumu> adresinden alındı

www.haberturk.com. (2013, Haziran 07). *Devlet Bahçeli'den Gezi Parkı açıklaması*. Mart 06, 2019 tarihinde www.haberturk.com: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/850763-devlet-bahceliden-gezi-parki-aciklamasi> adresinden alındı

www.haberturk.com. (tarih yok). *Genel Seçim 2002*. Şubat 09, 2019 tarihinde www.haberturk.com: <https://www.haberturk.com/secim2002> adresinden alındı

www.hurriyet.com.tr. (2001, Eylül 05). *Bayındırlık Bakanı Aydın istifa etti*. Şubat 04, 2019 tarihinde www.hurriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bayindirlik-bakani-aydin-istifa-etti-14059> adresinden alındı

www.hurriyet.com.tr. (2003, Ekim 12). *MHP'de Bahçeli yeniden Genel Başkan*. Şubat 09, 2019 tarihinde www.hurriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mhpde-bahceli-yeniden-genel-baskan-176765> adresinden alındı

www.hurriyet.com.tr. (2007, Temmuz 01). *AKP-MHP arasındaki Apo'yu asma krizi kızışıyor*. Mart 25, 2019 tarihinde www.hurriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/akp-mhp-arasindaki-apoyu-asma-krizi-kizisiyor-6812539> adresinden alındı

www.hurriyet.com.tr. (2013, Aralık 18). *MHP'den sürpriz açıklama*. Mart 06, 2019 tarihinde www.hurriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mhpden-surpriz-aciklama-25391447> adresinden alındı

www.iha.com.tr. (2013, Ağustos 07). *Devlet Bahçeli'den 'Ergenekon' eleştirileri*. Şubat 15, 2019 tarihinde www.iha.com.tr: <https://www.iha.com.tr/haber-devlet-bahceliden-ergenekon-elestirileri-291480/> adresinden alındı

www.mhp.org.tr. (2002, Kasım 15). *Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'nin Kıbrıs Konusundaki Son Gelişmeler Hakkında Yaptığı Basın Açıklaması*. Nisan 16, 2019 tarihinde www.mhp.org.tr: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/257/index.html adresinden alındı

www.mhp.org.tr. (2003, Ocak 22). *Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'nin Kıbrıs Geçitkale Havaalanında Yapmış Oldukları Konuşma*. Nisan 17, 2019 tarihinde www.mhp.org.tr: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/176/index.html adresinden alındı

www.mhp.org.tr. (2004, Haziran 15). *Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'den "Tarihi Görev Çağrısı"*. Mart 25, 2019 tarihinde www.mhp.org.tr: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/160/index.html adresinden alındı

www.mhp.org.tr. (2004, Nisan 21). *Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'nin Kıbrıs Geçitkale Havaalanı'nda Yapmış Oldukları Basın Açıklaması*. Nisan 17, 2019 tarihinde www.mhp.org.tr: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/153/index.html adresinden alındı

www.mhp.org.tr. (2007, Ocak 11). *Genel Başkanımız Sayın Dr. Devlet Bahçeli'nin Yapmış Oldukları Basın Toplantısı Metni*. Şubat 15, 2019 tarihinde www.mhp.org.tr:

https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/9/index.html
adresinden alındı

www.mhp.org.tr. (2009, Ocak 13). *Vakıflar Kanunu Üzerine Konuşması*. Nisan 06, 2019 tarihinde [www.mhp.org.tr: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/tbmm_mv/mecliskonusmalari/19/1598.html](https://www.mhp.org.tr/htmldocs/tbmm_mv/mecliskonusmalari/19/1598.html) adresinden alındı

www.t24.com.tr. (2016, 05 10). *MHP'nin 19 yıllık kurultay geçmişinden: "Yaşasın illegalite" sloganı, uçuşan sandalyeler, patlayan silahlar...* 02 01, 2019 tarihinde [www.t24.com.tr: https://t24.com.tr/haber/mhpnin-19-yillik-kurultay-gecmisinden-yasasin-illegalite-slogani-ucusan-sandalyeler-patlayan-silahlar,339816](https://t24.com.tr/haber/mhpnin-19-yillik-kurultay-gecmisinden-yasasin-illegalite-slogani-ucusan-sandalyeler-patlayan-silahlar,339816) adresinden alındı

www.yenicaggazetesi.com.tr. (2016, Temmuz 18). *MHP'den idam cezasına destek açıklaması*. Mart 25, 2019 tarihinde [www.yenicaggazetesi.com.tr: https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mhpden-idam-cezasina-destek-aciklamasi-142182h.htm](https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mhpden-idam-cezasina-destek-aciklamasi-142182h.htm) adresinden alındı

www.yenicaggazetesi.com.tr. (tarih yok). *MHP'nin tarihi kurultayları*. Şubat 03, 2019 tarihinde [www.yenicaggazetesi.com.tr: https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mhpnin-tarihi-kurultaylari-279g.htm](https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mhpnin-tarihi-kurultaylari-279g.htm) adresinden alındı

www.youtube.com. (2016, Ağustos 29). *Bahçeli, Şerif Ali Tekalan'a ne cevap verdi?* Şubat 15, 2019 tarihinde [www.youtube.com: https://www.youtube.com/watch?v=DoOcUt1LTfw](https://www.youtube.com/watch?v=DoOcUt1LTfw) adresinden alındı

www.ysk.gov.tr. (tarih yok). *18 Nisan 1999 Mahalli İdareler Genel Seçimi Belediye Başkanlığı Seçimi Sonuçları*. [www.ysk.gov.tr: http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1999/BelediyeBaskanligi/Pdf/1999Mahalli-BelediyeBsk-Tumu.pdf](http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Mahalli/1999/BelediyeBaskanligi/Pdf/1999Mahalli-BelediyeBsk-Tumu.pdf) adresinden alındı

www.ysk.gov.tr. (2004, Mayıs 12). *Belediye Başkanlığı ve Belediye Meclisi Üyeliği Seçimleri*. Şubat 09, 2019 tarihinde [www.ysk.gov.tr: http://www.ysk.gov.tr](http://www.ysk.gov.tr)

<http://www.yzk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2004MahalliIdareler/belediyebsk/Belediyebsk.pdf> adresinden alındı

www.yzk.gov.tr. (2015, Haziran 18). *Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Milletvekili Genel Seçimi Sonucu*. Mart 06, 2019 tarihinde www.yzk.gov.tr: <http://www.yzk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/7Haziran2015/KesinSecimSonuclari/ResmiGazete/D.pdf> adresinden alındı

www.yzk.gov.tr. (2015, Kasım 11). *Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Milletvekili Genel Seçimi Sonucu*. Mart 06, 2019 tarihinde www.yzk.gov.tr: <http://www.yzk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1Kasim2015/KesinSecimSonuclari/96-D.pdf> adresinden alındı

www.yzk.gov.tr. (2017, Nisan 27). *Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil Halkoylaması Sonucu*. Mart 06, 2019 tarihinde www.yzk.gov.tr: <http://www.yzk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2017Referandum/2017HO-Ornek136.pdf> adresinden alındı

www.yzk.gov.tr. (tarih yok). *28 Mart 2004 Mahalli İdareler Genel Seçimleri*. Şubat 10, 2019 tarihinde www.yzk.gov.tr: <http://www.yzk.gov.tr/tr/28-mart-2004-mahalli-idareler-genel-secimleri/2818> adresinden alındı

www.yzk.gov.tr. (tarih yok). *Gümrük Oyları Dahil Türkiye Geneli Anayasa Değişikliği Halkoylaması Sonuçları*. Şubat 15, 2019 tarihinde www.yzk.gov.tr: <http://www.yzk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2007Referandum/Sonuc/sonucgrafik.pdf> adresinden alındı

www.yzk.gov.tr. (tarih yok). *Gümrük Oyları Dahil Türkiye Geneli Seçim Sonuçları*. Mart 06, 2019 tarihinde www.yzk.gov.tr: <http://www.yzk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2011MilletvekiliSecimi/gumrukdahil/gumrukdahil.pdf> adresinden alındı

www.yzk.gov.tr. (tarih yok). *Türkiye Geneli Partilerin Kazandıkları Milletvekili Sayıları*. Şubat 09, 2019 tarihinde www.yzk.gov.tr:

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf> adresinden alındı

www.ysk.gov.tr. (tarih yok). *Türkiye Genel Siyasi Partilerin ve Bağımsızların Kazandıkları Milletvekili Sayıları*. Şubat 15, 2019 tarihinde [www.ysk.gov.tr: http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2007MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisigrafik.pdf](http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2007MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisigrafik.pdf) adresinden alındı

Yalçın, E. S. (2000). *Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkarı Alparslan Türkeş*. Aydın: Türk Ocakları Aydın Şubesi.

Yalçın, E. S. (2012). *Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş*. Ankara: Berikan.

Yalçın, E. S. (2019, Şubat). Türk Siyasi Hayatının 50 Yılında MHP(Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında). *Türkiz*(Özel Sayı), s. 27-100.

Yalçınkaya, A. (2006). 6 Ekim 2004 Tarihli AB Raporlarında Fırat ve Dicle Suları İle İlgili Düzenlemelerin Hukuksal Tahlili. *TMMOB Su Politikaları Kongresi*, 2, 582.

Yanardağ, M. (2002). *MHP Değişti mi? Ülkücü Hareketin Analitik Tarihi*. İstanbul: Gendaş.

Yapraklı, S. (2015). *Ekonomik Bütünleşme Avrupa Birliği ve Türkiye*. Erzurum: Mega Ofset.

Yardımcıel, M., & Özonur, N. (2010, Ekim 2). *Sınır Kapısında Etten Duvar*. Nisan 13, 2019 tarihinde www.haberler.com: <https://www.haberler.com/sinir-kapisinda-etten-duvar-2263901-haberi/> adresinden alındı

Yıl, B. (2002, Kasım 06). *Bahçeli Ağlatıyor*. Şubat 09, 2019 tarihinde www.gazetearsivi.milliyet.com.tr: http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/tV4F4Enn71oLiR6r9DYi3A_x3D_x3D_ adresinden alındı

Yılmaz, Ö. (2002, Kasım 05). *MHP'de kılıçlar çekildi*. Şubat 09, 2019 tarihinde www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/boOTgqzpVLdhxKAIBNo_x2B_dg_x3D__x3D_ adresinden alındı

Yılmaz, Ö. (2002, Kasım 12). *MHP'yi değiştirecek*. Şubat 09, 2019 tarihinde www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/QBTYZANL7gLsJDm1XJS8Sg_x3D__x3D_ adresinden alındı

Yılmaz, T. (2001, Şubat 22). *Kara Çarşamba*. Şubat 04, 2019 tarihinde www.gazetearsivi.milliyet.com.tr:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/4mAKmrjZ1xlyBBLNZ08dDw_x3D__x3D_ adresinden alındı